

זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו.  
 יום הפסח הוא היום אשר עשה ה', בו נהיינו לעם ובו יצאנו לחרות, ובו אנו מצויים לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר הרי זה משובח.  
 יחד עם יציאת מצרים אנו מהללים ומשבחים את ה'.  
 כדי להרבות ביציאת מצרים, מצורפת כאן ההגדה הזאת שעיקרה ביאורים על יציאת מצרים.  
 כבר זכינו להוציא לאור את ההגדה "לספר ביציאת מצרים" שמטרתה להביא בפני כל המסובים את המקורות העיקריים שבאמצעותם יוכלו להרבות לספר ביציאת מצרים. עורך הסדר או המסובים יוכלו לדון ולהרחיב ביציאת מצרים, אם כל המקורות הקשורים לכך יהיו מונחים לפניהם. לשם כך נצרכה ההגדה "לספר ביציאת מצרים".  
 ההגדה המצורפת כאן מוסיפה ביאורים והסברים על יציאת מצרים, ומיועדת למעמיק.  
 עוד אנו מצויים בלילה זה לאכול פסח, מצה ומרור. הגדה זו (כמו ההגדה "לספר ביציאת מצרים") ראויה לאמירה גם כאשר ירצה ה' וירצו ישראל והפסח יהיה על השלחן.

חג שמח.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ  
 בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ עַל בְּעוֹר חֶמֶץ :

כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאִכָּא בְּרִשׁוּתִי, דְלֹא חֲמִתִּיה, וְדִלָּא  
 בְּעִרְתִּיה, וְדִלָּא יִדְעָנָא לִי, לְבָטֵל וְלֶהְיִי (הַפְּקָר) :  
 כְּעַפְרָא דְאַרְעָא :

(כל שאור וחמץ שיש ברשותי שלא ראיתיו ושלא  
 בערתיו ושאיני יודע עליו, יבטל ויהיה (הפקר) כעפר  
 הארץ)

בערב פסח לאחר שריפת חמץ יבטלנו, ויאמר :

כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאִכָּא בְּרִשׁוּתִי דְחִזְתִּיה וְדִלָּא חִזְתִּיה  
 דְחִמְתִּיה וְדִלָּא חֲמִתִּיה דְבְּעִרְתִּיה וְדִלָּא בְּעִרְתִּיה לְבָטֵל  
 וְלֶהְיִי (הַפְּקָר) כְּעַפְרָא דְאַרְעָא :

(כל שאור וחמץ שיש ברשותי שראיתיו ושלא ראיתיו,  
 שבערתיו ושלא בערתיו יבטל ויהיה (הפקר) כעפר  
 הארץ)

## סדר קרבן פסח

רבונו של עולם, אתה צויתנו להקריב קרבן התמיד במועדו, ואחריו להקריב קרבן פסח במועדו ביום הזה, שהוא ארבעה עשר לחדש ניסן אחר חצות היום, ולהיות פהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם קוראים את ההלל. ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל התמיד וקרבן פסח, ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו, ולא ישראל במעמדו. ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו, לכן יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שיהיה שיח שפתינו חשוב ומקבל ומרצה לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד וקרבן פסח במועדו ועמדנו על מעמדו, ודברו הלויים בשיר ובהלל. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו. ומעשה ידינו כוננה עלינו. ומעשה ידינו כוננהו: ואתה תכונן מקדשך על מכונו ונעלה ונקריב לפניך את הפסח במועדו, כמו שכתבת בתורתך על ידי משה עבדך כאמור:

וידבר יהוה אל משה לאמר: צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליהוה כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עלה תמיד: את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ונעשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתיב רביעת ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליהוה: ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסוף נסוף שכן ליהוה: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליהוה:

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר: החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה: ודברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש ששה לבית אבת ששה לבית: ואם ימעט הבית מהית משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על הששה: ששה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו: והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים: ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אתו בהם: ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו: אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על פרעיו ועל קרבו: ולא תותרו ממנו עד בקר והגתר ממנו עד בקר באש תשרפו: וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה:

ויבין כן היה סדר עבודת קרבן פסח בבית אלהינו ביום ארבעה עשר בניסן: אין שוחטים אותו אלא אחר תמיד של בין הערבים. ערב פסח, בין בחול בין בשבת היה התמיד נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה. ואם חל ערב פסח בערב שבת היו שוחטין אותו בשש ומחצה וקרב בשבע ומחצה, והפסח אחריו. כל אדם מישראל, אחד האיש ואחד האשה, בני ביתו הגדולים והטהורים ונמולים (וכשם שמילתו מעפכת מלעשות הפסח ומלאכול בו, כן מילת בניו הקטנים ומילת עבדיו בין גדולים בין קטנים וטבילת אמהותיו מעפכת) כל שייכול להגיע לירושלים בשעת שחיטת הפסח חייב בקרבן פסח:

מביאו מן הכבשים או מן העזים זכר תמים בן שנה, ואינו טעון סמיכה, ושחטו בכל מקום בעזרה אחר גמר עבודת תמיד הערב ואחר הטבת הנרות, ואין שוחטין הפסח ולא זורקין הדם ולא מקטירין החלב על התמץ (אפילו היה פזית ברשותו של אחד מבני החבורה בשעת אחת מהעבודות של קרבן פסח, הוא לוקה והפסח פשר):

שחט השוחט וקבל דמו כהן שבראש השורה בכלי שרת ונותן לחברו, וחברו לחברו, כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד וחוזר הכלי ריקם לחברו, וחברו לחברו, מקבל את המלא ומחזיר את הריקן, והפהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בזפים של כסף ובזפים של זהב, שורה שפלה כסף - כסף, ושורה שפלה זהב - זהב, ולא היו מערבים, ולא היו לבזפין שולים שלא ניחום ויקרש הדם. אחר כן תולין את הפסח באונקליות (או

במקלות דקים, מניח על כתפו ועל כתף חברו, תולה) ומפשיט אותו כלו (ובשבת עד הקזה ומשם למטה שקל ליה בברזא) וקורעין בטנו ומוציאין אמורים: החלב שעל הכרס ויותרת הכבד ושתי הפליות וחלב שעליהן, והאלה אם היה ממין הפכשים לעמת העצה, נותן בכלי שרת ומולחן ומקטירן הפהן על המערכה, חלבי כל זבח וזבח לבדו, בחול ביום, ולא בלילה שהוא יום טוב, אבל אם חל ערב פסח בשבת מקטירין והולכין פל הלילה, ומוציא קרביו וממחה אותן עד שמסיר מהן הפרש (כדי שיהיו נקיים כשצולהו עמם), שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלבו דוחין את השבת, ושאר עניניו אין דוחין:

בשלוש כתות הפסח נשחט, ואין פת פחותה משלשים אנשים, נכנסה פת אחת, נתמלאה העזרה, נועלין אותה, ובעוד שהן שוחטין ומקריבין, הלויים קורין את ההלל. אם גמרו קדם שיקריבו את פלם, שנו, אם שנו, שלו. על כל קריאה תקעו הריעו ותקעו, גמרה פת אחת להקריב, פותחין העזרה. יצאה פת ראשונה, נכנסה פת שנייה. נעלו דלתות העזרה, גמרה, יצאה שנייה, נכנסה שלישית. כמעשה הראשונה, כך מעשה השנייה והשלישית. אחר שיצאו פלן רוחצין העזרה מלכלוכי הדם ואפילו בשבת, אמת המים היתה עוברת בעזרה, שכשרוצין להדיח הרצפה סותמין מקום יציאת המים והיא מתמלאה על פל גדויתה עד שהמים עולין וצפין ומקבצין אליהם פל דם ולכלוף שבעזרה, אחר כך פותחין הסתימה ויוציאין המים עם הלכלוף, נמצאת הרצפה מנקה, זהו כבוד הבית, יצאו פל אחד עם פסחו (ועור שלו) וצלו אותם, כיצד צולין אותו מביאין שפוד של רמון ותוחבו מתוף פיו עד בית נקובתו, ותולהו לתוף התנור והאש למטה, ותולה כרעיו וכני מעיו חוצה לו. ואין מנקרין את הפסח כשאר בשר. בשבת אין מולכין את הפסח לביתם, אלא פת הראשונה יוצאין בפסחיהן ויושבין בהר הבית, השנייה יוצאין עם פסחיהן ויושבין בחיל, השלישית במקומה עומדת, חשכה. יצאו וצלו את פסחיהן:

כשמקריבין את הפסח, מקריבין עמו ביום י"ד זבח שלמים, מן הבקר או מן הצאן, גדולים או קטנים, זכרים או נקבות, והיא נקראת חגיגת ארבעה עשר, על זה נאמר בתורה וזבחתי פסח ליהוה אלהיך צאן ובקר, ולא קבצה הפתוב חובה אלא רשות בלבד, מפל מקום היא כחובה מדברי סופרים, כדי שיהא הפסח נאכל על השבע, אימתי מביאין עמו חגיגה, בזמן שהוא בא בחול, בטרה, ובמועט, ונאכלת לשני ימים ולילה אחד, ודינה ככל תורת זבחי שלמים, טעונה סמיכה ונסכים ומתן דמים שמים שהן ארבע, ושפיכת שירים ליסוד, זהו סדר עבודת קרבן פסח וחגיגה שעמו בבית אלהינו שיבנה במהרה בימינו אמן: אשרי העם שככה לו. אשרי העם שיהוה אלהיו:

אלהינו ואלהי אבותינו, מלך רחמן רחם עלינו, טוב ומטיב הדרש לנו, שובה אלינו בהמון רחמיך בגלל אבות שעשו רצונך, בנה ביתך כבתחלה, וכוונן מקדשך על מכוננו, והראנו בכנינו, ושמחנו בתקונו, והשב שכנתך לתוכו, והשב פהנים לעבודתם, ולויים לשירם ולזמרים, והשב ישראל לנויהם, ושם נעלה ונראה ונעשה קרבן התמיד וקרפן הפסח במועדו, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחתך לרצון, ונודה לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך. יהוה צורי וגאלי:

## קִדְשׁ:

כשחל בשבת מתחילין כאן:

וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר:

יוֹם הַשְּׁשִׁי. וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבַּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שְׁבַת מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עַם וְרוּמְמָנוּ מִכָּל לְשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וַתִּתֵּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (לשבת שְׁבַתוֹת לְמִנוּחָה ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וְזִמְנִים לְשִׁשׁוֹן (אֶת יוֹם הַשְּׁבַת הַזֶּה ו) אֶת יוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה זְמַן חֲרוּתָנוּ (בְּאַהֲבָה) מְקַרָּא קֹדֶשׁ זָכָר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בְּחִרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים. (וְשַׁבַּת) וּמוֹעֲדֵי קִדְּשָׁךְ (בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁשׁוֹן הַנִּחַלְתָּנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ (הַשְּׁבַת ו) יִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים:

כשחל במוצאי שבת:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרָא מְאוּרֵי הָאֵשׁ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם הַמְּבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחַל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁשִּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קִדְּשַׁת שְׁבַת לְקִדְּשַׁת יוֹם טוֹב הַבְּדִלְתָּ וְאֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשִּׁשִּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדְּשַׁתָּ. הַבְּדִלְתָּ וְקִדְּשַׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְּשַׁתְּךָ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְּבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחֲיָנוּ וְקִיָּמָנוּ וְהַגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה:

## וְרַחֵץ

נוטל ידיו ואינו מברך על נטילת ידיים:

## כִּרְפָס

יקח כרפס ויטבול במי מלח ומברך בורא פרי האדמה, ויכוין לפטור את המרור, ויאכל בלא הסיבה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה:

## יַחַץ

יחצה את המצה האמצעית, ואת החצי הגדול ישמור לאפיקומן:

## מִגִּיד

הָא לְחָמָא עֲנִיָּא דִּי אָכְלוּ אַבְהֵתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם. כָּל דְּכַפִּין יִיתִי וַיִּיכּוֹל. כָּל דְּצָרִיךְ יִיתִי וַיִּפְסַח. הַשְּׁתָּא רַבָּא דִּישְׂרָאֵל בְּגִלוּתָא, לְשָׁנָה הַבְּאָה כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל. הַשְּׁתָּא גִלוּתָא דִּישְׂרָאֵל עַבְדֵּי, לְשָׁנָה הַבְּאָה כָּל יִשְׂרָאֵל בְּנֵי חוּרִין:

מה נִשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת.  
שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמֵצָה, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ מֵצָה.  
שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יִרְקוֹת, הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר.  
שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֶּשֶׂר צָלִי, שְׁלוּק, וּמִבְשָׁל, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ צָלִי.  
שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ מְטַבְּלִין פְּעַם אַחַת, הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים.

אם אין מקדש:

מה נִשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת.  
שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמֵצָה, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ מֵצָה:  
שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יִרְקוֹת, הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר:  
שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מְטַבְּלִין אֲפִילוֹ פְּעַם אַחַת, הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים:  
שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵינָם וּבֵין מְסֻבֵּינָם, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ מְסֻבֵּינָם:

לשון המשנה לפנינו: "מה נִשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת, שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמֵצָה, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ מֵצָה. שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יִרְקוֹת, הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר. שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֶּשֶׂר צָלִי, שְׁלוּק, וּמִבְשָׁל, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ צָלִי. שֶׁבְכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ מְטַבְּלִין פְּעַם אַחַת, הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים". המשנה (לפי נוסח הדפוסים, וראה להלן) מונה ארבע קושיות, בהגדות המאוחרות יותר (כולל אלה של ראשוני הראשונים, ועד ימינו) במקום קושית הצלי באה קושית המסובין. בפשטות נראה לבאר שהמשנה הביאה שלש קושיות, אחת על הפסח, אחת על המצה ואחת על המרור, והוסיפה קושיה רביעית כי הסדר בנוי כלו סביב המספר ארבע. כשבטלה קושית הצלי, הוכנסה במקומה קושית המסובין כדי לשמור על המספר ארבע. לפי זה כשיש פסח, תבטל קושית המסובין. אלא שהרמב"ם, הן בהגדה שלו והן בהל' חמץ ומצה, כותב בפשיטות שכאשר יש פסח יש חמש קושיות, הן המסובין והן הצלי.

בכל כתבי היד של המשנה המצויים בידינו יש רק שלש קושיות: מטבילין, מצה, צלי. כלומר: שלש קושיות, על פסח, מצה ומרור, ו"מטבילין" היא הקושיה של המרור. גם מלשון רש"י ורשב"ם ורע"ב והרמב"ם בפירוש המשנה, אין זכר לכך שקושית שאר ירקות (וכ"ש מסובין) הופיעה לפניהם. הם לא פרשו אותה. מלשון תוס' משמע שהקושיה הזאת אכן הופיעה בנוסח שלפניו.

הרמב"ם כנראה לקח את הקושיות שלו מנוסח שהיה לפניו. יש מקום לומר שהנוסח שהיה לפני הרמב"ם לא היה המשנה אלא ההגדות של פסח שנהגו בזמנו. הרמב"ם הרי לא הזכיר את מקורותיו ולא אמר מנין לקח אותם. יש מקום לומר שנוסח ההגדה המקבל השפיע על נוסח המשנה שהיה בידי בעלי התוס'. ואעפ"כ נראה שקושית שאר ירקות היתה בנוסח המקורי של המשנה. וזאת משום שבפסחים קיד: חוזר כמה פעמים הצירוף "שאר ירקות". הסוגיא כלה ארמית ורק המושג "שאר ירקות" עברי. מכאן משמע שהאמוראים השתמשו במונח עברי המצוטט ממקור כלשהו. המקור הנ"ל הוא כנראה המשנה שהזכירה את קושית שאר ירקות. (אבל יתכן הסבר אחר: מלשון הגמ' שם משמע שבבבל לא נהגו להטביל בכל הלילות אפילו פעם אחת. לכן, קושית המטבילין שהיתה קושיה בעיני הבן בארץ ישראל, שם רואה הבן שמטבילים גם מרור ושואל, אינה קושיה בבבל. לכן הוצרכו הבבלים לשאול שאלה אחרת על המרור. והם נסחו אותה בעברית, וצרפו אותה לקושיות. בא"י, כיון שבכל יום הטבילו, הוסיפו הטבלה נוספת על ההטבלה הנהוגה בכל יום, כדי שתהיה הטבלת המרור נכרת, ולכן זוהי קושית המרור).

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם, וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה. וְאֵלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, הָרִי אָנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ מִשְׁעַבְדֵי הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם.

וְאֶפִּילוּ כָּלנוּ חֲכָמִים כָּלנוּ נְבוֹנִים כָּלנוּ זְקֵנִים כָּלנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל הַמְּרֻבָּה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מִשְׁבַּח:

מַעֲשֵׂה בְרָבִי אֱלִיעֶזֶר וְרָבִי יְהוֹשֻׁעַ וְרָבִי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרָבִי עֲקִיבָא וְרָבִי טְרַפּוֹן שֶׁהָיוּ מְסַבִּין בְּבְנֵי בְרַק וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כֹּל אוֹתוֹ הַלֵּילָה, עַד שֶׁבָאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הָרִי אָנִי כִּבְּן שְׁבַעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֹּאמַר יִצִּיאַת מִצְרַיִם בְּלֵילוֹת עַד שֶׁדָּרְשָׁה בֶּן זוּמָא, שֶׁנֶּאֱמַר, לְמַעַן תִּזְכּוֹר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים, כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים יְמֵי חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה, כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהִבְיֵא לַיָּמוֹת הַמְּשִׁיחַ:

## בְּרוּךְ הַמָּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא, בְּרוּךְ שֶׁנִּתְּן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא.

מכאן נראה שהמשנה הביאה את קושיות חמץ ומצה, שאר ירקות וצלי כנגד פסח מצה ומרור, והוסיפה את המטבילין. קושית המסובין נוספה כמובן יותר מאוחר ולכאורה אמורה לצאת משם כשהצלי יחזור למקומו, אלא שלא כך סבר הרמב"ם.

וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם – ראה להלן עמ' לב ועמ' ס. **ביד חזקה** – ראה להלן עמ' לב. אפשר לומר כאן את הדברים שנאמרים שם.

**כל ימי חייך** - התורה אומרת: "שְׁמֹר אֶת חֻדְשׁ הָאָבִיב וְעֲשִׂיתָ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי בַחֲדָשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לֵילָה: וְנִבְחַתָּ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבִקָּר בְּמִקְוֵם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' לְשַׁכֵּן שָׁמוֹ שָׁם: לֹא תֹאכַל עָלָיו חֲמֵץ שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מִצּוֹת לָחֶם עֲנִי כִּי בַחֲפִזוֹן יֵצְאֶת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ". נחלקו התנאים בשאלה אל מי מדברת כאן התורה, האם היא מדברת אל כל יחיד ויחיד, או אל העם כִּלּוֹ. אדם יכול לזכור את אשר קרהו כל ימי חייו. לא יותר. וימיו קצרים ביותר. גם עם יכול לזכור את אשר קרהו כל ימי חייו. וחייו - נצח הם. ועם ישראל אכן זוכר את אשר קרהו. עם ישראל שיצא ממצרים עדין חי וזוכר. בכל דור ודור עם ישראל זוכר את צאתו ממצרים ובכל דור ודור כל אדם יודע שהוא יצא ממצרים. אבל כל זאת בתנאי שהוא ממשיך לזכור את הפסח, ובתנאי שהוא בנוי כבתים, וכל בית מעביר את הזכרון לבניו, ומספר באזני בנו ובן בנו שהם חלק מביתו והם ממשיכיו, כפי שנבאר להלן עמ' נג.

## כַּנְגַד אַרְבַּעַה בְּנִים דְּבַרְהַ תּוֹרָה: אֶחָד חֶכֶם. וְאֶחָד רָשָׁע. וְאֶחָד תָּם. וְאֶחָד שְׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל:

**ספור יציאת מצרים** הוא מלכתחילה אחת המטרות של המכות. ה' אומר למשה לפני מכת ארבה: "בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתמי אלה בקרבן: ולמען תספר באזני בנה וכן בנה את אשר התעללתי במצרים ואת אתמי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה'". כבר כאשר עוסקים ישראל במאמץ לקראת היציאה ממצרים, פניהם אל העתיד. ה' מכביד את לב פרעה לשם שתי מטרות: נתינת האותות, והספור שיספר כל אדם לבניו ולבני בניו. לאלה יש מטרת-על: "וידעתם כי אני ה'".

יציאת מצרים באה ללמד על מציאות ה' ועל גבורתו. הראשון ששאל מה נשתנה היה פרעה. פרעה שאל מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל. המכות באו להשיב על שאלתו. וכפי שנרחיב להלן.

כאשר לוקחים ישראל את השה כדי לזבחו, עוד במצרים, אומר משה לבני ישראל: "משכו וקחו לכם צאן למשפחתכם ושחטו הפסח: ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: ועבר יהנה לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח: יהנה על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף: ושמרתם את הדבר הזה לחק לה ולבניו עד עולם: והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יהנה לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: ואתם תזכרו פסח הוא ליהנה אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל".

עוד בהיותם משועבדים במצרים, רואה משה את החרות. ומורה לישראל מה יאמרו לבניהם כשהיהו בני חורין בארץ. עקר דברו הוא: "זבח פסח הוא ליהנה אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל". זבח הפסח בא ללמד לא על הכאת המצרים או על המופתים, אלא על הבדלת ישראל מהמצרים והצלתם של ישראל. יציאת מצרים נועדה לכך שתספרו עליה לדורות. אי אפשר לצאת ממצרים אם היציאה היא לא חלק מחזון הדורות, ואם לא אומרים עוד תוך כדי יציאת מצרים שתכליתה היא היות ישראל לעם לה'. בחירת ה' בישראל, שנעשית ע"י בחירת ישראל בה' וסמון בתיהם בדם ברית עם ה' והבדלות מאלהי מצרים. (ואולי רומז משה גם לשואלים והתמהים בימיו, שאינם משתתפים בזבח, ולכן דרשו זאת חכמים על הרשע, שאינו מבדיל עצמו מהמצרים ולא נגאל).

אחרי היציאה ממצרים, מורה משה לישראל: "מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לה קמץ ולא יראה לה שאר בכל גבלה: והגדת לבנה ביום שהוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים: והיה לה לאות על ידה ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיהך כי ביד חזקה הוצאתה ה' ממצרים". הפסח מלמד על בחירת ישראל לעם לה', כפי שכתבנו וכפי שנכתוב להלן, המצה ובעור החמץ מלמדים על יציאת מצרים ועל היד החזקה, המלמדת על גדולת ה' ומיועדת להודיע כי הוא ה'. ועוד אומר שם משה: "והיה פי ישאלה בנה מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יהנה ממצרים מבית עבדים: ויהי פי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יהנה כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על פן אני זבח ליהנה כל פטר רחם הנזקרים וכל בכור בני אפדה". זביחת הבכורות מלמדת דווקא על יציאת מצרים בחזק ידו של ה'. (וחזק ידו של ה' כולל כמובן את כל האותות והמופתים המלמדים על גדל ה' ומלכותו ושליטתו על כל הבריאה וכל חלק שבה, שאותה אנו מספרים לבן).

זביחת אלהי מצרים לעיניהם היא חלק מהיציאה לחרות. הכרת ישראל בכך שהם בני חורין ואינם חוששים מהמצרים. תוך כדי כך מסבירים ישראל לבניהם אחריהם את הדבר. גם האותות

והמופתים הם בעלי ערך רק אם יזכרו אותם ישראל לדורותיהם ויספרו עליהם באזני בניהם ובני בניהם, כדי שידעו הכל כי אני ה'.

[ואנו מוצאים עוד ספורי יציאת מצרים. בספר דברים אנו מוצאים: "כי ישאלך בנך בך מחר לאמר מה העלת והחקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהינו אתכם: ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו יהוה ממצרים ביד חזקה: ויתן יהוה אותת ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו: ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו". מסדר ההגדה בנה את ההגדה על בסיס הספור הזה. הוא פתח את ההגדה בפסוק "עבדים היינו", וסיים אותה בפסוק "ואותנו הוציא משם".

מביא הבכורים, שמהלל את ה' שהוציא אותנו ממצרים ונתן לנו את הארץ, אומר: "וענית ואמרת לפני יהוה אלהיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב: וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה: ונצעק אל יהוה אלהי אבותינו וישמע יהוה את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: ויוצאנו יהוה ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאותות ובמפתים: ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש: ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יהוה והנחתו לפני יהוה אלהיך והשתחוית לפני יהוה אלהיך".

יהושע מספר לעם את יציאת מצרים ואומר: "ונאקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולף אותו בכל ארץ כנען וארב את זרעו ואתן לו את יצחק: ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שער לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים: וישלח את משה ואת אהרן ואגף את מצרים כאשר עשיתי בקרבן ואתר הוצאתי אתכם: ואוציא את אבותיכם ממצרים ותבאו הימה וירדפו מצרים אחרי אבותיכם ברקב ובפרשים ים סוף: ויצעקו אל יהוה וישם מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו ותראינה עיניכם את אשר עשיתי במצרים ותשבבו במדבר ימים רבים: ונאבאה אתכם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן וילחמו אתכם ואתם בנידכם ותירשו את ארצם ואשמידם מפניכם". בהגדה מופיע התיאור הזה ללא יציאת מצרים, כי לדעה זו הגנות והשבח הוא שקרבנו המקום לעבודתו. לפי דעה זו, ענינה של יציאת מצרים היא בחירת ישראל. (אמנם יש להקשות על כך. בירושלמי אומרת רב: "מתחילה צריך להתחיל בעבר הנהר ישבו אבותיכם וגו'", יתכן שבאמרו "וגו" כוונתו שצריך לקרוא גם את תאור יציאת מצרים שבספר יהושע. רב בחר בספור יצ"מ של יהושע משום שלדעתו עקרה של יציאת מצרים היא ולקחתי אתכם לי לעם, וזה עקר דברו של ספור יציאת מצרים שבספר יהושע. מחבר ההגדה השמיט את יציאת מצרים אולי משום שרצה לא להזכיר את שמו של משה כי יצ"מ ע"י ה'. (ויאמינו בה' ובמשה עבדו נוסף להגדה מאוחר יותר). לדעת רב יש לספר את הסיפור של יהושע כי עקר יצ"מ הוא ולקחתי אתכם לי לעם, לעמת זאת לדעת שמואל עקר ספור יציאת מצרים הוא היציאה לחרות. והוצאתי והצלתי).

בתהלים מצאנו: "לא זכרו את יום אשר פדם מני צר: אשר שם במצרים אתותיו ומופתיו בשדה צען: וינהפך לדם יאריהם ונזליהם בל ישתיו: ישלח בהם ערב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם: ויתן לחסיל בולם ויגיעם לארבה: יתרג בפד גפנם וישקמותם בנמל: ויסגר לפרד בעינם ומקניהם לרשפים: ישלח בהם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים: פלס נתיב לאפו לא חשף מנות נפשם וחתם לדבר הסגיר: ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם: ונסע כצאן עמו וינהגם פעדר במדבר: וינתחם לבטח ולא פחדו ואת אויביהם פסה הים: ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה מינו: ויגרש מפניהם גוים ויפילם בחבל נחלה וישפן באהליהם שבטי ישראל".

ועוד מצאנו: "ויבא ישראל מצרים ויעקב גר בארץ חם: ויפר את עמו מאד ויעצמהו מצריו: הפך לבם לשנא עמו להתנפל בעבדיו: שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו: שמו בם דברי אתותיו ומפתים בארץ חם: שלח חושך ויחשך ולא מרו את דבריו: הפך את מימיהם לדם וימת את

חָכֶם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲתֶכֶם. וְאַף אֶתָּה אָמַר לוֹ כִּהְלָכוֹת הַפֶּסַח אֵין מִפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן:

רְשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֵבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. לָכֶם וְלֹא לוֹ. וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עֲצָמוֹ מִן הַכָּלָל כָּפָר בְּעֶקֶר. וְאַף אֶתָּה הִקְהָה אֶת שְׁנֵי וְאָמַר לוֹ. בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אֵלֹו הִזָּה שָׁם לֹא הִזָּה נִגְאָל:

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה זֹאת. וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

וְשִׂיאֵינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל אֶת פֶּתַח לוֹ. שְׁנֵאָמַר, וְהִגְדַּת לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם:

דְּגַתָּם: שְׂרָץ אֲרָצָם צְפַרְדְּעִים בַּחֲרֵי מַלְכִּיהֶם: אָמַר וַיָּבֹא עָרֹב כְּנִים בְּכָל גְּבוּלָם: נָתַן גִּשְׁמִימָה בְּרֹד אֵשׁ לְהַבֹּת בְּאֲרָצָם: וַיֵּךְ גִּפְנִים וְתַאֲנִתָּם וַיִּשְׁבֵּר עֵץ גְּבוּלָם: אָמַר וַיָּבֹא אֲרָבָה וַיִּלְקַח וַאֲיוֹן מִסִּפְרָ: וַיֹּאכַל כָּל עֵשֶׂב בְּאֲרָצָם וַיֹּאכַל פְּרִי אֲדָמָתָם: וַיֵּךְ כָּל בְּכוֹר בְּאֲרָצָם רֵאשִׁית לְכָל אוֹנָם: וַיֹּצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וַאֲיוֹן בְּשִׁבְטֵי כוֹשֵׁל: שָׁמַח מִצְרָיִם בְּצֵאתָם כִּי נָפַל פַּחַדְם עֲלֵיהֶם: פָּרַשׁ עֵגוֹן לְמִסְדָּה וְאֵשׁ לְהַאִיר לְיָלֵה: שָׂאֵל וַיָּבֹא שָׁלוֹ וְלָחֶם שְׂמִים יִשְׁבִּיעֵם: פֶּתַח צוֹר וַיִּזְוֹבוּ מַיִם הִלְכוּ בְּצִיּוֹת נִהָר: כִּי זָכַר אֶת דְּבַר קִדְשׁוֹ אֶת אֲבָרָהֶם עֲבָדוֹ: וַיֹּצֵא עִמּוֹ בְּשִׁשּׁוֹן בְּרִנָּה אֶת בְּחִירָיו: וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֲמִים יִרְשׁוּ: בְּעֵבוֹר יִשְׁמְרוּ חֲקֵיו וְתוֹרָתוֹ יִנְצְרוּ הִלְלוּ יְהוָה. בַּתְּהִלִּים, עֵקֶר הַהִדְגָּשָׁה הִיא הַמוֹפְתִים, הָאוֹתוֹת וְהַיֵּד הַחֲזוּקָה.

נחלקו הדעות מה עקר הספור של יציאת מצרים. לדעת שמואל והוצאתי והצלתי. היציאה לחרות. לדעת רב ולקחתי אתכם לי לעם. אפשר שדעת המשנה היא דרישת ארמי אבד אבי, כלומר התהליך כלו. מדברי ה' אל משה בתחלת פרשת בא משמע שהמטרה היא לספר על ההתעללות במצרים ועל האותות, כדי שנדע את ה'.

הספור לבנים הוא אחד הדברים העקריים שמלמד משה. אפשר ללמוד זאת מפרשת החדש הזה לכם. פרשת החדש הזה לכם, מתיחדת בכך שהדברים הנאמרים מפי הגבורה לישראל, נשמעים בה פעמים. תחלה אנחנו שומעים את דבר ה' למשה, ואחר כך גם את הנאום שבו משה מעביר את הדברים לישראל. בדרך כלל הכתוב מוסר לנו רק את דבר ה' למשה, תחת כותרת כמו "וידבר ה' אל משה דבר אל בני ישראל", ולא מפרט באלו מלים ומתי מסר משה את הדברים לישראל; או להיפך: בחומש דברים הכתוב מתאר מה אמר משה לישראל, אך לא מפרט מתי ובאיזו לשון שמע אותם משה מפי הגבורה. אבל פרשת החדש היא דבור כפול.

שלושה עניינים מפורטים בדרך הכפולה הזו. בדבור הראשון אל משה (ואהרן) עוד במצרים, כלולות כל ההוראות והציוויים של פסח מצרים, ואחריהם נאמר עניין שבעת ימי החג לדורות. בדבור השני, אחרי היציאה ממצרים, משה מצטווה לקדש כל בכור. משה מעביר לישראל את שלושת הדברים אבל מחלק אותם אחרת, וקל להבין מדוע: לפני היציאה ממצרים הוא מוסר להם רק את מה שמיועד לביצוע מידי, כלומר פסח מצרים, ואילו את עניין שבעת ימי חג המצות, שהוא מצוה לעתיד, הוא מצרף אל המצוה לקדש את הבכורות, ומוסר אותה לעם רק בנאומו השני, אחרי היציאה ממצרים. אבל השנוי הזה אין בו כדי להסביר מדוע טורחת התורה באופן כל כך חריג למסור גם את דבר ה' למשה וגם את דבר משה לעם, כאשר הדברים בסך הכל חוזרים על עצמם.

יש שנוי בולט אחר בין דבר ה' למשה ובין דבר משה לישראל, ואולי הוא הדבר שלמענו הכתוב טורח להביא בפנינו גם את דבר משה. בסופו של כל אחד משלושת העניינים, משה מוסיף דבר שכלל לא נאמר לו: בראשון "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת", בשני "והגדת לבנך ביום ההוא", בשלישי "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת".

היכן נצטווה משה על עניין ההגדה לבנים, האם בדה אותו מלבו? ובמיוחד: מדוע דחוף היה לו לומר "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם" כבר בנאומו הראשון, כאשר ישראל עדיין במצרים, ומשה הרי בחר לשנות את סדר הדברים שנאמרו לו, ואת ענייני הדורות לדחות לנאום הבא.

התשובה נמצאת בפסוקים הראשונים של פרשת בא: "כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי במ וידעתם כי אני ה'". ההגדה לבנים איננה מצוה בפני עצמה, אלא היא כל תכליתם של יציאת מצרים, של מכות מצרים, ושל הכבדת הלב. פרעה היה הראשון ששאל מה נשתנה, כשאמר "מי ה' אשר אשמע בקולו". כל המכות באו כדי לענות לו על השאלה הזאת. מן הסתם היו גם בין בני ישראל מי ששאלו "מה העבודה הזאת לכם" עוד בפסח מצרים, ומשה מצווה להשיב להם כבר בדברו על פסח מצרים, ואולי לכן דרשו חז"ל שזוהי שאלת הבן הרשע.

וגם בזה יש שנוי מסויים בין דבר ה' למשה ובין דבר משה לעם. ה' אומר שהתשובה לבנים היא רבוי האותות והמופתים. משה אומר שהתשובה היא "אשר פסח ה' על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים". בכל דור ודור יש שני סוגי מערערים על הגאֵלה: יש שרואים את הגאֵלה אבל אינם מאמינים בה' ובבחירת ישראל, ויש שמאמינים בה' ובבחירת ישראל, אבל אינם יכולים לראות את הגאֵלה. הם אינם מוכנים לקבל את הגאֵלה, אא"כ יראו בעיניהם את האש היורדת מן השמים. רצוי ע"י רבנו. יציאת מצרים היא המלמדת לדורות שה' הוא השולט בעולם, וכל התהליכים הנעשים בעולם, לכאורה בדרך הטבע, מעשה ה' הם.

בכל המכות, משה אומר באזני פרעה: "למען תדע כי אני ה'" וכיו"ב. כלומר: שאלת מי ה'? אענה לך. אענה לך בדם, אענה לך בצפרדע, וכו'. לפני מכת ארבה אומר ה' למשה שלא מצרים אלא ישראל הם אלה שאמורים לדעת על מציאות ה', והם אמורים לדעת זאת לדורותיהם אחריהם. זה תפקיד המכות. זה תפקידה של יציאת מצרים. ולכן המצוה המרכזית שמלמד משה את ישראל עוד בהיותם במצרים, היא מצוה ההגדה לבנים. אומר משה לישראל: היום תראו את ה' בא וגואל אתכם, בעבור שתאמרו לבניכם זבח פסח הוא לה'. וכך תאמרו להם לדורות ולדורי דורות. יציאת מצרים אינה ארוע חד פעמי, אלא ארוע שיש להעביר לדורות עולם.

המדרש דרש את לשון "לכם" שאמורה בבן ששואל "מה העבודה הזאת לכם". אלא שעל כך קשה, שהרי גם הבן החכם שואל "אתכם". תירוצים רבים נאמרו לכך. הירושלמי גרס "בן חכם מהו אומ' מה העדות והחקים והמשפטי אשר צוה יי' אלהינו אותנו". אלא שהפסוק לא אומר כך. בעל כרחנו עלינו לפרש שיש ללמוד מההקשר הכללי של הפסוקים. יש שתרצו שכאשר הבן קורא לתורה "העדות והחקים והמשפטים", לא יתכן שהוא מטיח ומוציא את עצמו מהכלל. לכן יש לפרש את המלה "מה" כפשוטה. הוא כפשוטו מבקש לדעת מה הן העדות. לא כן הבן השואל "מה העבודה הזאת לכם". כאן אין לפרש שהוא מבקש ללמוד מהי העבודה הזאת, שהרי הוא רואה את העבודה הזאת. כאן עלינו לפרש ש"מה" הוא בלשון הטחה. הוא מטיח באביו מדוע אתם עושים כך, ומוציא את עצמו מן הכלל. ומטיח "העבודה הזאת". לכך יש להוסיף שהבן החכם מוזכר בספר דברים, בדור שלא ראה את יציאת מצרים ולא קבל את התורה, ולכן טבעי שהוא מבקש ללמוד את התורה מאביו. אבל שאלת הבן הרשע, שאמנם עוסקת בבן שישאל אחר הכניסה לארץ, נאמרה עוד במצרים, עוד בהיות ישראל במצרים, ויתכן שהיא רומזת לרשעים שהיו במצרים

יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא. אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בעבור זה. בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך:

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו. שנאמר, ויאמר יהושע אל כל העם פה אמר יהוה אלהי ישראל, בעבור הנזהר

עצמה. עוד יש להוסיף את התירוץ הידוע, שעל החכם נאמר "כי ישאלך" ועל הרשע נאמר "כי יאמרו". הוא אינו שואל, הוא אומר.

הבן שאינו יודע לשאול בטוח שהוא יודע הכל. הוא חושב שכבר אין לו מה ללמוד ממך, או שאין לו מה ללמוד בכלל. הוא לא יודע שהוא עוד צריך ללמוד. הוא לא יודע לשאול. ולפעמים הוא ממש דומה לרשע. שאלתו של הרשע היא לא באמת שאלה. הוא לא שואל כי הוא מצפה לתשובה. הוא מטיח: מה העבודה הזאת לכם. הוא לא מצפה לתשובה. הוא חושב שהוא יודע הכל. ולפעמים הוא מטיח שאלה אחרת: "מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל. לא ידעתי את ה'". וברור לו שמה שהוא לא יודע לא קיים. את פתח לו.

**מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו.** חלק מיציאת מצרים היא לקיחת ישראל לעם לה'. זוהי הלשון הרביעית מלשונות הגאולה שאמר ה' למשה לומר לישראל עוד לפני המכות: "והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצאתי אתכם מעבדתם ונאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים: ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יהוה אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלת מצרים". מטרת יציאת מצרים היא לקיחת ישראל לעם לה'. וזה לא קל. ישראל מסרבים לצאת ממצרים ובכל תלונות המדבר הם רוצים לחזור אליה. המדרש מדבר על רבים מישראל שמתו בימי החשך מפני שלא רצו לצאת. גם כאשר יצאו ממצרים – מיד הם מבקשים לחזור. הם אינם שומעים אל משה, מקצר רוח ומעבודה קשה.

אבל יציאת מצרים מלמדת את הכלל: "למען תדעוון אשר יפלה יהוה בין מצרים ובין ישראל". ונאריך בכך להלן.

ישראל מגורשים ממצרים ע"י המצרים. רק על הים הם מבינים שהם יצאו ממצרים ופניהם אל הר נחלתו של ה', מאמינים בה' ושרים לו שירה.

יציאת מצרים היא לא רק יציאה מעבדות לחרות, היא קרוב ישראל לעבודת ה'.

**ולקחתי אתכם לי לעם.** המשנה אומרת על ספור יציאת מצרים: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". נחלקו האמוראים בשאלה מה הגנות ומה השבח. דעת רב הוא שמתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשו קרבנו המקום לעבודתו.

מסדר ההגדה פרש את דברי רב כמתייחסים לתרה. תרה ונחור הם אבותינו שעבדו עבודה זרה. אבל אין הכרח לפרש כך את דברי רב. בפשטות, רב סובר שיציאת מצרים היא לקיחתם של אבותינו ממצרים שהיתה בה עבודה זרה, וקרובנו לפני ה' לעבוד את עבודתו. ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים. זוהי מהותה של יציאת מצרים.

מסדר ההגדה לא רוצה לומר שאבותינו במצרים עבדו ע"ז. (למרות שהנביאים אומרים זאת, וגם חז"ל אומרים כך בכמה מקומות). הוא מעדיף לצטט את הפסוקים מיהושע (בירושלמי נאמר שרב מתבסס על פסוקי יהושע. אמנם, מסדר ההגדה עצר את הצטוט רגע לפני שיהושע מתחיל לתאר את יציאת מצרים). יהושע מזכיר את תרה ונחור שעבדו אלהים אחרים, אך לא אומר שישראל במצרים עבדו אלהים אחרים. לקיחת ישראל לעם היא לקיחתו של אברהם. אמנם, יהושע מדבר אל ישראל משום שיש בישראל אנשים שעובדים ע"ז, ואולי היא הגיעה עם אבותיהם ממצרים.

אפשר לפרש שלפי רב הגנות היא העבודה הזרה של תרה, ואפשר לפרש שהגנות היא העבודה הזרה של ישראל במצרים. ההבדל בין שני הפירושים האלה אינו גדול. ישראל היו שבויים לא רק בארץ מצרים, אלא גם בתרבותה של מצרים (עם זה שהם שמרו גם על תרבות הייחודית). הם האמינו במה שהאמינו המצרים, וראו במצרים מעצמה מתקדמת. יציאת מצרים היא גם יציאה מהשעבוד לאמונות המצריות.

ההבדל הקל בין שני הפירושים שהוזכרו כאן אינו חשוב, מפני שהשאלה העקרית היא לא מהי הגנות אלא מהו השבח. לדעת רב משמעותה של יציאת מצרים היא לקיחתו של ישראל לעם לה'.

אלא שהדרך לכך עוברת ביציאת לחרות מהשעבוד הרוחני למצרים.

לכן, התהליך הזה מצריך שישראל יזבחו את אלהי מצרים לעיניהם. ויסמנו את עצמם בדם הפסח. כדי לצאת לחרות צריך להביע בצורה הכי ברורה את הדבר: אנחנו לא חלק מכם ולא מהתרבות שלכם. בשביל זה אין די באמירה ברורה של הדבר שהוא נקודת המחלוקת העקרית והידועה. יש למרוד בעקר במוסכמות הנתפשות כמובנות מאליהן. להקריב קרבן לה' כאשר מדובר במעשה שהתרבות שמסביב פשוט לא יכולה להבין אותו, והוא נראה בעיניה חריג ומוזר. זוהי ההכרזה: אין לנו חלק לא בכם ולא בתרבות שלכם. אנחנו עמו של ה', ואנו בני חורין. יש כאן לא רק אומץ לנהוג מול המצרי באופן שיכעיסנו, אלא אומץ של ישראל מול עצמם. להיות בני חורין ולהיות משוחררים מהתרבות המצרית. להתקרב לעבודתו. ועכשו קרבנו המקום לעבודתו. יציאת מצרים היא לקיחת ישראל לעם לה'. ויש בה שני חלקים: לקיחת אברהם מעבר הנהר, והוצאת זרעו ממצרים. אותו עם שהבטיח ה' לאברהם שיהיו בניו. צריך להשתחרר ממצרים ולהיות עם לה'. (וראה גם להלן עמ' כ).

ויש כאן גם אמירה כלפי מצרים. אם כשירדו ישראל למצרים היו העברים תועבה למצרים, כעת המצרים תועבה לישראל. אנו מסתכלים עליהם מלמעלה.

התהליך הזה לא הושלם. מיד אחרי יציאת מצרים, וכן במקומות רבים בהיות ישראל במדבר, מתגלה תאווה לשוב למצרים. הם אוהבים את מצרים, מעריצים את מצרים ומבקשים בלי הרף לשוב אליה. וזה היה חטאם של ישראל במדבר. ברוב חטאי ישראל במדבר הם רצו לשוב למצרים. רצון זה הוא שהביא את ישראל לחטא ולהתלונן.

התורה מצוה שהמלך לא ירבה סוסים, פן ישובו העם מצרימה.

קשה להוציא את מצרים מלב ישראל.

תאווה של ישראל אל מצרים מתגלה בצורה ברורה בסוף ימי הבית הראשון. הנביאים התנגדו ליחס של ישראל למצרים. ומדבריהם אנו למדים שהיה זה יחס אוהב ומעריץ.

יתר על כן, מלכי ישראל נהגו לסמוך על מצרים שתעזור ותושיע ותציל ותגן עליהם.

בסוף ימי הבית הראשון היתה ארץ ישראל מקום תפר בין מעצמות. אנו מוצאים לאורך ימי בית ראשון שארץ ישראל היתה בגבולות השליטה בין המעצמה הדרום-מערבית, מצרים, ובין המעצמה הצפון-מזרחית, ארם, אח"כ אשור ואח"כ בבל. ישראל חששו מהמעצמות הצפוניות, ואהבו את מצרים.

לא מצאנו מקרה אחד שבו המצרים סייעו לישראל. אבל מצאנו הרבה מקרים שבהם האפשרות הזאת עלתה על הפרק. בני ישראל בקשו להשען על מצרים, אלא שזאת היתה משענת לא טובה

ולא מועילה, והנביאים התנגדו לה. יחזקאל מצטט את לשונו של רבשקה כדי לבטא את היות מצרים משענת מדומה. לא באמת אפשר להשען עליה. היא משענת מדומה. ישראל חולמים על היום שבו מצרים תושיע אותם, והם לא מבחינים בכך שהחלום הזה מעולם לא התגשם. עוד אומר יחזקאל "נִימְרָד בּוֹ לְשַׁלַּח מִלְּאֲכָיו מְצָרִים לְתֵת לוֹ סוּסִים וְעַם רַב הַצֵּלָח הַיְמָלֵט הָעֵשָׂה אֵלֶּה וְהִפָּר בְּרִית וְנִמְלֵט". ישראל בטוחים שמצרים היא ידידתנו הגדולה. לכן הם חיים בתחושה שהנה היא באה לעזור לנו. אך בפעל היא מעולם לא עזרה לנו.

אפשר שבזכרון הצבורי התאוה למצרים החזיקה מעמד כמה מאות שנים, עוד מימי יציאת מצרים. אבל יותר מסתבר שישראל העריצו את מצרים שנתפשה בעיניהם כמעצמה מתקדמת, נאורה וחופשית. ישראל ראו במעצמה המערבית את ידידתם הטובה ביותר. זו מעולם לא סייעה להם, אבל השפיעה עליהם מתרבותה ומזמתה. לכן הנביאים התנגדו להשתעבדות תרבותית זו למעצמה זרה. הנביאים התנגדו למעצמה הזאת יותר משהתנגדו למעצמה המזרחית, שהיא לפחות אויב ידוע.

כלומר: ההערצה למצרים שהיתה בימי יציאת מצרים כבר בטלה, אבל אותו יצר עצמו התעורר שוב: הרצון להיות חלק מהמעצמה, להרגיש חלק מהגוי הנערץ, להתבולל. הוא הרצון שפתה את ישראל בימי יציאת מצרים, והוא הרצון שהתעורר שוב בסוף ימי הבית הראשון ובסוף ימי הבית השני. הוא הרצון שבסופו של דבר החזיר למצרים את שארית הפליטה שנותרה בארץ אחר החורבן.

ההערצה למעצמה היתה גדולה כבר אז. הנביאים, כאמור, התנגדו לה. יתר על כן, ללא הרף דבר על כך שמצרים תסייע לישראל, אך הדבר מעולם לא קרה.

ישראל צריכים לצאת מהשעבוד הרוחני למצרים. השעבוד הזה לא בטל. לא בטל מישראל הרצון להרגיש שייכות לצד מסוים בסכסוך העולמי, למעצמה מסויימת, לגוש אחד. הרצון להתבטל בפניהם. הרצון להאמין שאנו חלק מהם והם יפרשו עלינו את חסותם. הרצון לחסות בצלם ולראות בהם את מעוזנו, מחסנו, מגננו וקרן ישענו. מהשעבוד הזה לא יצאנו מאז יציאת מצרים ועד היום.

אבל גם זה חלק מחזון יציאת מצרים: ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים. הקב"ה קים את הבטחתו, אבל אנו לא מלאנו את חלקנו.

יסוד המכות הוא דברי פרעה "מי ה' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח". דבריו אלה של פרעה, הם שהזמינו את המופתים והמכות הבאים בפרשות הבאות, שמשה מנמק אותם בנמוקים כמו "בזאת תדע פי אגני ה'", "למען תדע פי אין פה' אלהינו", "למען תדע פי אגני ה' בקרב הארץ", ועוד.

במעמד הסנה, משה מבקש אותות שיבא בהם אל בני ישראל. בני ישראל אינם עלולים לומר לא ידעתי את ה', הם עלולים לומר לא נראה אליך ה'. גם זה סוג של חוסר אמונה, אבל חוסר אמונה מובן. אמנם אני מאמין במקום מסוים שיש ה' ויום אחד עוד תבוא הגאולה, אבל עכשו? אבל לפרעה יש הגיון משלו: לא ידעתי את ה', ומכאן: מי ה'.

פרעה מיצג תרבות שבה לא ידעתי = לא קיים. פרעה מאמין שרק מה שהוא יודע קיים. חז"ל מעצימים את הדבר באמרם: "אותה שעה כעס ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל, לא היה יודע לשלח לי עטרה אלא בדברים אתם באים אלי, לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח, אמר להם המתינו לי עד שאחפש בספר שלי מיד נכנס לבית ארמון שלו והיה מביט בכל אומה ואומה ואלהיה התחיל קורא אלהי מואב ואלהי עמון ואלהי צידון אמר להם חפשתי שמו

יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תָּרַח אָבִי אֲבָרָהָם וְאָבִי נָחוֹר וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים:  
וְאָקַח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבָרָהָם מֵעֵבֶר הַנְּהָר וְאוֹלָךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן וְאֲרָבָה אֶת  
זָרְעוֹ וְאֶתְּן לוֹ אֶת יִצְחָק, וְאֶתְּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו, וְאֶתְּן לְעֵשָׂו אֶת הַר  
שֵׁעִיר לְרִשְׁתּוֹ אוֹתוֹ, וַיַּעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם:

בבית גנזי ולא מצאתי אותו... מתחלה שקר אתם אומרים כי אני הוא אדון העולם ואני בראתי  
עצמי ואת נילוס, שנאמר לי יאורי ואני עשיתני".

המדרש מצטט כאן פסוק מיחזקאל. יחזקאל מנבא על פרעה של זמנו (כפי שאנו מפטירים  
בפרשת וארא), אבל מסתבר שהרעיון העומד מאחורי פרעה של משה הוא הרעיון העומד מאחורי  
פרעה של יחזקאל. יחזקאל מנבא: "הַנְּנִי עָלֶיךָ פְּרֹעָה מִלֶּךְ מִצְרַיִם הַתַּנִּים הַגְּדוֹל הַרְבִּץ בְּתוֹךְ יֵאָרִיו  
אֲשֶׁר אָמַר לִי יֵאָרִי וְאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי". לכאורה זוהי אמירה משונה. כיצד יכול אדם להאמין שהוא עשה  
את עצמו? אלא שיחזקאל מבטא כאן מין אמירה של אני ואפסי עוד. אמירה זו אופיינית בכל דור  
ודור לראש המעצמה המדעית הגדולה בדור. אין דבר שאני לא יודע, עובדה: הראו לי מישהו  
שיודע משהו שאני לא יודע. כמובן שבד"כ הם מכירים בכך שעוד נשארו להם כמה דברים  
לחקור, אבל הם מאמינים שבכח חוקי המדע שלהם אפשר להסביר את כל העולם.

וזה כמובן לא יתכן. נניח שהמדע שלך יוכל להצביע על הגורם להוצרותך, אז שוב תעמוד בפני  
בעיה: מנין נוצר הגורם הזה. ואם תסביר אותו, תצטרך להסביר מנין נוצר הגורם שגרם אותו.  
זוהי רגרסיה אינסופית. המדע הקיים יכול להסביר כל דבר רק מכח כח שקדם לו בזמן. אם דבר  
אינו יכול להתקיים אא"כ יקדם לו דבר, מוכח ששום דבר לא יכול להתקיים. בעל כרחנו עלינו  
להאמין שעצם הקיום הוא מחוץ לחוקי הזמן, הגורמים והנגרמים. כלומר: מחוץ לטבע ומחוץ למה  
שמכיר האדם. מי שתולה את הקיום בהכרתו ובהבנתו שלו (או של חרטומיו), כאילו אמר שהוא  
ברא את עצמו.

כל אלילי מצרים הם חוקי טבע שונים. המיחזר את כולם הוא שכולם מוחשיים וניתנים להכרה  
ע"י האדם. לנו הם נשמעים פרימיטיביים רק משום שהמדע שלנו פחות פרימיטיבי מהמדע  
המצרי. כיון שפרעה של ימי משה לא הכיר את פרעה של ימינו, נדמה היה לו שהוא יודע הכל.  
לא רק לו היה נדמה כך. לכל באי העולם היה נדמה כך. לכן התקשו ישראל להתגבר על  
השעבוד הרוחני שלהם אליו ולצאת ממצרים. לכן לא רק יחזקאל אלא גם נביאים נוספים צריכים  
להזכיר: "וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא אֵל וְסוֹסֵיָהֶם בְּשָׂר וְלֹא רוּחַ וְה' יִטָּה יָדוֹ וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עֲזָר וַיַּחֲדָו  
כְּלָם וַיְכַלִּיּוּ".

וגם יחזקאל מנבא על זה באותו פרק. הוא אומר: "וַיִּדְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' יַעַן הָיִיתִם  
מְשַׁעֲבֹת קִנְיָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל". הרישא של הפסוק מבוססת על פסוק דומה שיצא מפי משה כלפי  
פרעה. הסיפא של הפסוק מתבססת על דברי רבשקה. כך או כך, ישראל נוטים להאמין במצרים  
ולהשען עליה, ולא להרגיז אותה יותר מדי, כי היא נאורה. והמצרים מתגלים כידידים לא כ"כ  
טובים. כמשעבדים ולא כידידים.

לכל דור יש פרעה משלו. מעצמה משלו שחושבת שהיא מלכת העולם, רק מפני שהמידע  
הטכנולוגי מצוי בידה. ממנה צריכים אנו להבדל, וע"כ נזכה לצאת לחרות. כך גם למדונו חז"ל:  
"בשביל ארבעה דברים ניגאלו ישראל ממצרים... על ידי שלא שינו את שמן, ראובן ושמעון מי  
נחתין ראובן ושמעון מי סלקין. לא היו קורין לראובן רופס, ליהודה לוליאנא, ליוסף ליסטס,  
לבנימן אלכסנדרא". כלומר: שלא ניסו להדמות למעצמה הטכנולוגית ע"י אימץ שמות של  
המעצמה של אותו זמן. היציאה הזאת מהשעבוד הרוחני והשמירה על הזהות, היא שתוציא אותנו  
לחרות. והיא שתעשה אותנו עם העומד ברשות עצמו.

## בְּרוּךְ הַמָּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא, בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא.

שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חָשַׁב אֶת הַקֶּץ, לַעֲשׂוֹת כְּמָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. שֶׁנֶּאֱמַר:  
וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה.  
וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל:

ישראל יוצאים ממצרים ברכוש גדול. לכאורה, לשון הכתוב שאמר ה' לאברהם: "וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם ... וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל" מלמדת שישראל יקבלו בסופו של דבר את שכר עבודתם, כך שבחשבון סופי השעות שם תשתלם להם. ואולם, בגמ' (סנהדרין צא.) משמע שהרכוש הגדול שהוציאו ישראל ממצרים אין בו כדי לשלם על שכר עבודתם.

שני מקורות לרכוש הגדול שהוציאו ישראל ממצרים: ראשית, ממונם של המצרים. ישראל אמרו שהם צריכים שמלות יפות וכלי כסף וכלי זהב, כלומר תכשיטים וכלי אוכל, כדי לחגוג את חג ה'. המצרים שסברו שישראל חוגגים ונשארים במצרים, (שהרי פרעה מסרב לשלח אותם והם עושים את חגם במצרים) השאילו להם. אולי משום שסברו שכך יפסקו סוף סוף המכות. כתוצאה מכך, ישראל יצאו ממצרים לבושים בבגדי המצרים, ועם כלי הכסף והזהב.

שנית, הממון של ישראל. פרעה מנסה לשכנע את משה שישראל יצאו ללא צאנם ובקרם, משה לא מסכים. משה אומר "לא תשאר פרסה".

ואכן יצאו עם כל רכושם: "וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס סִפְתָּה כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רִגְלֵי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף: וְגַם עָרַב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מְקַנָּה כְּבֵד מְאֹד".

מהו ערב רב? המדרש מפרש את המלה ערב האמורה כאן, כמצרים שהתערבבו בישראל. כמו שמצאנו בנחמיה, אחרי שישראל קבלו על עצמם לגרש את הנשים הנכריות, ושם נאמר "ויבדילו כל ערב מישראל". מדרש מפורסם מחבר את ה"ערב רב" במשמעותו זו עם האספסוף של פרשת בהעלתך, שעליו נאמר "והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישוּבו ויבכו גם בני ישראל", הרי שהאספסוף אינו בני ישראל.

אבל אין מקרא יוצא מידי פשוטו, וההקשר של הפסוק שלנו מקשה מאד על הפירוש הזה. ראשית, ברור שהביטוי המדרשי "ערב-רב", כאילו הוא שם עצם בן שתי מילים, איננו פשוטו של הפסוק. המילה "רב" היא שם תואר, ולא חלק משם העצם, ובפסוק שלנו היא מתארת שלושה עצמים: ערב, צאן, בקר. המשפט "וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר" הוא הגד מקוצר, שבו המילים "רב עלה אתם" משרתות את כל חלקי המשפט, והכתוב אומר: וגם עלה איתם הרבה ערב, הרבה צאן, והרבה בקר, והכתוב מסכם את שלשתם במילים "מקנה כבד מאד". קשה לראות איך אספסוף של מצרים נכנס לתוך השלישייה הזו. מן ההקשר משמע שהפסוק כולו עוסק במקניהם וקניינם של בני ישראל, והוא בא להזכיר את יציאתו של אברהם ממצרים ברכוש גדול. שם נאמר "ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב", וכאן נאמר "מקנה כבד מאד". הפרשיה כלה היא פרשיה של טוב ולא של רע, ואילו היה הערב הזה אספסוף, לא היה צריך לומר "וגם ערב רב עלה אתם" אלא "אבל ערב רב עלה אתם".

לכן נראה שעל פי פשוטו גם הערב, כמו הצאן והבקר, הוא סוג של רכוש. וצריך כנראה לפרש שאם צאן ובקר הם כבשים ופרות, הרי ערב הוא גמלים או חמורים. וכן נראה ממספר מקומות בתנ"ך: ישעיהו מתאר את חורבנה העתידי של בבל ואומר: "ולא יהל שם ערבי ורועים לא ירביצו שם", ערבי הוא בעל שיירות של גמלים או של חמורים. בירמיהו מצאנו את השרש הזה בבטויים כמו "אל סוסיו ואל רכבו ואל כל הערב אשר בתוכה". וכן "מלכי הערב השוכנים במדבר", שהם

מכסה את המצה ומגביה את הכוס

וְהִיא שְׁעֻמָּדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שְׁלֹא אֶחָד בְּלֶבֶד עֲמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתָנוּ אֶלָּא  
שֶׁבְכָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתָנוּ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילָנוּ מִיָּדָם:

מניח הכוס ומגלה את המצות:

צֵא וּלְמַד מֵהַ בִּקְשׁ לְכֹן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לִיעֲקֹב אָבִינוּ. שְׁפָרְעָה לֹא גָזַר אֶלָּא עַל  
הַזְּכָרִים וְלְכֹן בִּקְשׁ לַעֲקוֹר אֶת הַפֶּלֶל. שְׁנֹאֲמַר:

**אֲרָמִי אֲבִד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה וַיִּגְרַשׁ שְׁמִי  
בְּמִתֵּי מִעֵט, וַיְהִי שְׁמִי לְגוֹי גָדוֹל עֲצוּם וָרֵב:**

וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹר:

**וַיִּגְרַשׁ שְׁמִי**, מְלַמֵּד שְׁלֹא יֵרֵד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְהַשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא לְגוֹר שָׁם.  
שְׁנֹאֲמַר: וַיֵּאמְרוּ אֵל פְּרַעֲהַ לְגוֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ כִּי אֵין מְרַעָה לְצֹאן אֲשֶׁר  
לַעֲבָדֶיךָ כִּי כָבֵד הָרַעֲב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עִבְדֶיךָ בְּאֶרֶץ גִּשׁוֹן:  
**בְּמִתֵּי מִעֵט**, כְּמָה שְׁנֹאֲמַר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרַיִמָּה וְעַתָּה  
שְׁמֶךָ יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרוֹב:

כנראה שוכני המדבר הסוחרים, ההולכים בשירות של גמלים או חמורים. ביחזקאל יבוא של  
סחורה מרחוק נקרא "לערוב מערבך", והשיירות המביאות סחורה נזכרות אף הן בשרש ער"ב.  
יש להעיר שהמלה ערב בכל המקומות הללו מנוקדת בסגול ואילו כאן היא בצירה. אפשר שאלה  
שתי מילים שונות, אבל שתיהן משרש אחד ומלשון אחת: ייתכן שהערב (שלנו) בצירה הוא  
החמורים והגמלים או הסחורה והרכוש המובל עליהם, ואילו הערב (של ישעיהו וירמיהו) בסגול  
הוא שם המקצוע.

וכפי שאמרנו אפשר שערב הוא המטען הנשא על הגמלים או החמורים. וכונת התורה היא  
שרכוש רב עלה אתם.

כך או כך, ישראל יוצאים ממצרים הן עם כל רכושם שלהם, והן עם רכוש מצרי. כפי שהבטיח  
ה' לאברהם, וכפי שאמר משה לפרעה: "אתה תתן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלוֹת וְעֲשִׂינוּ לָהּ" אֱלֹהֵינוּ: וְגַם  
מִקָּנְנוּ יִלְךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׂא רַחֲסָה...".

בירידה למצרים אומר ה' ליעקב: "אֲנֹכִי אֲרֹד עִמָּךָ מִצְרַיִמָּה וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַם עִלָּה". יעקב לפני מותו  
אומר לבנו: "אֲנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהִשִּׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם". ויוסף אומר לבניו:  
"וְאֱלֹהִים פִּקֹּד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהִעֲלָה אֶתְכֶם מִן הָאֶרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵיִצְחָק  
וּלְיַעֲקֹב".

ומההבטחות האלה אנו למדים שישראל משועבדים למצרים ואינם יכולים לעלות.

וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי, מִלְמַד שְׁהִיוּ יִשְׂרָאֵל מְצַיִנִים שָׁם :

גְּדוֹל עֲצוּמָה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצִמוּ  
בְּמָאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם:

וַרְבֵּי, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: רַבְּבָה כְּצִמְחַת הַשָּׂדֶה נִתְתִּיף וַתִּרְבֵּי וַתִּגְדְּלֵי וַתִּבְאֵי  
בְּעַדֵי עַדְיִים שְׂדִים נִכְנוּ וּשְׁעָרָךְ צִמְחָה וְאֶת עֵרְוָה: וְאֶעְבֹּר עָלֶיךָ  
וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמְיֶךָ וְאֶמַר לְךָ בְּדַמְיֶךָ חַיִּי וְאֶמַר לְךָ בְּדַמְיֶךָ חַיִּי:

**מצוינים:** המדרש אומר: "ר' חונה בש' בר קפרא בשביל ארבעה דברים ניגאלו ישר' ממצרים, על ידי שלא שינו את שמן ולא שינו את לשונם ועל ידי שלא אמרו לשון הרע ועל ידי שלא היה בהן פרוץ ערוה. על ידי שלא שינו את שמן, ראובן ושמעון מי נחתין ראובן ושמעון מי סלקין. לא היו קורין לראובן רופס, ליהודה לוליאנא, ליוסף ליסטס, לבנימן אלכסנדרא. על ידי שלא שינו את לשונם, להלן כת' ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית יד, יג) וכאן כתיב ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו (שמות ה, ג). וכת' כי פי המדבר אליכם (בראשית מה, יב), בלשון הקודש. ועל ידי שלא אמרו לשון הרע, דכ' דבר נא באזני העם (שמות יא, ב). את מוצא שהיה הדבר מופקד אצלן כל שנים עשר חדש ולא נמצא אחד מהן שגילה את הסוד ולא נמצא אחד מהן שהלשין על חברו".

ישראל נשארו מצוינים במצרים. במצרים, כמו בכל גלות, עם ישראל לא נטמע בגויים. או משום שאינו רוצה, או משום שהגויים לא רוצים. ישראל בכל מקום יהיו מצוינים, אם הם ירצו לציין את עצמם – מצויין. ואם הם לא ירצו – הגויים כבר יציינו אותם לגנאי. הם יהיו מצוינים. אך יציאת מצרים תבוא כשיבאו ישראל ויבדילו את עצמם מן הגויים בגלוי. שיכפרו באלהי מצרים וישחטום לעיניהם, ויסמנו את בתיהם בדם מבחון.

רבים מישראל ראו את עצמם מצרים. הם לא רצו לצאת ממצרים, וגם במדבר הם מבקשים לשוב למצרים. אבל בסופו של דבר, הם מקבלים את דבר ה', מסמנים את עצמם בדם, מבדילים את עצמם מהמצרים וזוכים את אלהי מצרים. כאשר ישראל עושים זאת, ה' גואל אותם ביד חזקה.

יציאת מצרים היא בידו החזקה של ה' על פרעה, ובידו החזקה של פרעה המגרש את ישראל ממצרים ולא נותן להם להתמהמה.  
שמות רבה טז ג:

אמר לו משה רבון העולם הדבר הזה היאך אני יכול לעשות אי אתה יודע שהצאן אלהיהן של מצרים הן, שנאמר (שמות ח) הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו, אמר לו הקב"ה חייד אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו את אלהי מצרים לעיניהם.

היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר ואת ערום ועריה, ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה, שמלו באותו הלילה, שנאמר מתבוססת בדמך, בשני דמים, ואומר. גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו, ולפי שהיו שטופים בעבודה זרה אמר להם משכו וקחו לכם, משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן של מצוה:

# וַיִּרְעוּ אֶתְנֹו הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּהְיוּ עָלֵינוּ עֲבוּדָה קָשָׁה:

וַיִּרְעוּ אֶתְנֹו הַמִּצְרִים, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: הִבֵּה נְתַחֲכֶמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם הוּא עַל שׁוֹנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ:  
וַיַּעֲנוּנוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלוֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה אֵת פֶּתָם וְאֵת רַעַמְסֵס:  
וַיִּהְיוּ עָלֵינוּ עֲבוּדָה קָשָׁה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרָדִי:

# וַנִּצְעַק אֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוּ וַיִּרְא אֶת עֲנֵינוּ וְאֵת עֲמָלָנוּ וְאֵת לַחֲצֵנוּ:

וַנִּצְעַק אֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בַיָּמִים הַרְבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָדָה וַיִּזְעְקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֵל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבָדָה:

**עמלנו אלו הבנים.** במלה עמל עצמה לא משמע בנים. עמל פירושו צער, עצב. ומן הסתם, אין צער גדול יותר מזריקת בניו של אדם ליאור. זה שיא השעבוד, שלוקחים את בניהם של ישראל והורגים אותם, ואי אפשר שלא יהיה הדבר רמוז כאן בפסוק. בכך בא לידי בטוי עקר השעבוד. ואמנם, באותם ימים היה ידוע בעולם שהמלך והאדונים רשאים להרוג את בניהם של העבדים. ואעפ"כ באה כאן לידי בטוי עבדותם של ישראל, בשתי דרכים. ראשית, שהם מקבלים את ההנחה שהם העבדים והמצרים אדונים, ואינם מתקוממים. ושנית, שהם מקבלים את ההנחה שהאדון יכול לקחת את בניהם, ואינם מתקוממים. כך מקובל וכך ידוע בעולם, אבל נפש בן חורין תתקומם. גם שעוד לחוקי הזמן – שעבוד הוא. וה' בא להוציאם משעבודם.

**ונצעק אל ה'.** גם בהיות ישראל במצרים הם מאמינים בה'. אליו הם צועקים כאשר צר להם. ובעקבות הצעקה באה הגאולה.

**וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוֹ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם  
וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב:**

**וַיִּרְא אֶת עֲנִיָּנוּ, זו פְּרִישוֹת דָּרָךְ אַרְץ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי  
יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים:**

**וְאֶת עַמְלֵנוּ, אֵלֹו תְּבָנִים. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל תֵּבֶן הַיְלֹוד הַיְאֲרָה תִשְׁלִיכוּהוּ  
וְכָל הַבַּת תִּחְיִין:**

**וְאֶת לַחֲצֵנוּ, זו הַדְּחֵק. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם  
לוֹחֲצִים אוֹתָם:**

## **וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד תְּזַקָּה וּבְזֹרַע נְטוּיָה וּבְמָרָא נָדוּל וּבְאֲתוֹת וּבְמִפְתֵּיִם:**

השיחה בין ה' לבין משה בסנה התחילה בתיאור צעקת בני ישראל: ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו וכו'. השליחות מוצגת שם כשליחות להוצאת ישראל מתחת סבלות מצרים. התיאור הראשוני הוא לא תיאור של חזון גדול של הבאת עם הקדש למקום הקדש, אלא חזון של הצלה מן הצרות. הנבואה היא "ושמעו לקולך", ואכן ישראל שומעים.

לעמית זאת, בפרשת וארא נקודת המוצא אינה שעבוד מצרים אלא ברית האבות. וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב... וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען... ורק אח"כ וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל... ואזכר את בריתי. נאקת בני ישראל נזכרת רק כהקדמה לזכירת הברית. כשהדברים מוצגים כך, בני ישראל לא שומעים אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה.

לפני מעמד הסנה נאמר: "ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב". הפסוק שאמור בסנה "ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם", הוא במדה מסוימת המשך לפסוק הראשון שם. לעמית זאת הפסוק האמור בפרשת וארא, "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי", הוא במדה מובהקת מאד המשך ישיר לפסוק השני שנאמר שם, "וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב". כלומר: שני המעמדות הם המשך ישיר ומקביל לפרשיה ההיא, שלפני מעמד הסנה.

לכן, יש לראות בשתי הפרשיות שני תאורים מקבילים של אותו ארוע. יש שני כוונים שונים שמהם אפשר לראות את דברי ה' אל משה. ואולם, התשובה של ישראל על ההבטחה להצלתם משעבוד מצרים היא שמיעה לקול משה. התשובה של ישראל על ההבטחה לחזור לארץ ישראל בשם הברית, היא אי שמיעה אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה.

משה מדבר אל בני ישראל במשך זמן רב, הוא מנסה לשכנע. הוא לא בא פעם אחת ומביא לאמונת העם, התהליך החנוכי הוא ארוך. בני ישראל אינם שומעים כשהוא מדבר אתם על ברית האבות, אך הם שומעים ומאמינים כשהוא מבטיח להקל את שעבודם, אלא שכאשר מתברר שהדרך ארכה וקשה, רוחם של ישראל קצרה והם אינם שומעים.

החזון הגדול לבא לארץ ישראל, יכול להתמך בשאיפה לברוח משעבוד הגלות. אבל כאשר לשם כך נדרש ישראל לעבוד קשה יותר, הוא אומר למשה ואהרן ירא ה' עליכם וישפט. השליחות של משה היא ללמד את ישראל לרצות לצאת מתחת סבלות מצרים ולעבוד את ה'. ראית ברית ה' היא ראייה לטוח ארוך והיא מצריכה ארך רוח למרות העבודה הקשה.

וכשבני ישראל אינם שומעים, שולח אותו ה' אל פרעה, כדי שהוא יגרש את ישראל ביד חזקה. אם בני ישראל אינם עומדים במשימה "וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", הדרך עוברת דרך פרעה, "וידעו מצרים כי אני ה' בנטתי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם".

אם לא יזכו ישראל לצאת בידו החזקה של ה', יצאו בידו החזקה של פרעה. כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם.

## אל מי נשלח משה? אל פרעה או אל בני ישראל?

במעמד הסנה אמר ה' אל משה "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים". ועל כך שואל משה "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים". וזאת היתה השאלה האחרונה ששאל משה בקשר לפרעה. כל יתר דבריו אל ה' שם עוסקים בשאלה איך הוא יצליח להוכיח את שליחותו לבני ישראל. קהל היעד הוא בני ישראל, והם נושא השליחות. פרעה אינו אלא מכשול טבעי שצריך לעבור.

משה אכן עושה את האותות לעיני העם, והעם מאמין.

אלא שבפרשת וארא אנו מוצאים שנוי במגמה. פרשת וארא נפתחת בפניה מחודשת של ה' אל משה. והפעם ישירות אל ישראל. ואולם, הפעם ישראל אינם שומעים. ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה.

וכאן בא לידי בטוי מבחן המנהיגות. לבני ישראל יש כח לתת ראש ולעלות מן הארץ, אלא שבשביל זה הם צריכים לרצות, ולהתאחד. וזה אינו אפשרי. הם עבדים, הם אינם שומעים מקצר רוח ומעבודה קשה. זהו מבחן המנהיגות, להוציא מהעם את היכלת, להוציא את כחם אל הפעל. נכון שאם כלם יקומו ברגע אחד ויפסיקו לעבוד את מצרים, יש להם כח. כל יחיד ויחיד אולי רוצה זאת, אך אינו מעז. הוא יעשה זאת אם גם האחרים יעשו זאת, אך האחרים לא יעשו זאת כי הם מחכים לו. כדי שזה יקרה, לא די בכך שיחידים יעשו זאת, צריך שכלם יעשו זאת. כדי להגאל הם צריכים להתאחד. כדי להגאל הם צריכים להיות עם. [ואפשר להוסיף: לצאת לחרות לאומית. לא שכל יחיד יחדל להיות עבד לפרעה, אלא שעם ישראל יחדל להיות חלק מעבדי פרעה. בתנ"ך כל נתיניו של מלך נקראים עבדיו. גם ישראל היו חלק מנתיני פרעה כמו המצרים. (גם אם על ישראל הוא הכביד את ידו יותר מאשר על המצרים). היציאה לחרות היא להיות עבדי ה' ולא עבדי פרעה, כלומר: להפסיק להיות נתיניו ואזרחיו של פרעה. לצאת מהגלות. להיות עם עצמאי]. כדי להגאל הם צריכים להבין שהעבודה שהמצרים החליטו שפרעה מלך, לא הופכת אותו לאדם שונה בטבעו משאר בני אדם, וישראל יכולים להתאחד ולהחליט אחרת. בשביל זה צריך לצאת לחרות מחשבתית. מה יגרום להם לעשות זאת? כשמדברים אליהם אינם שומעים. השליחות אל ישראל נכשלה. (באמר "ולא שמעו אל משה", מכאן שהיה מעשה שישראל היו צריכים לשמוע אל משה ולעשותו, (שהרי מה יש לא לשמוע בבשורה גרידא). המפרשים עסקו בשאלה מה לא שמעו ישראל, אבל בפשטות מה שהם לא שמעו זה לצווי לקום, למרוד ולצאת ממצרים).

ה' שלח את משה לומר לישראל שיקומו ויצאו. (הוא גם הראה להם שגם מה שנראה כתנין או נחש, הוא למעשה רק מטה. ללמדך שגם מי שנראה כמלך, הוא איש ככל האנשים. כחו נובע מכך שאנשים רואים בו משהו אחר). אבל בני ישראל לא שומעים. לכן אומר ה': אם כך – לך אל פרעה. הוא יוציא את ישראל ממצרים. אם ישראל לא שומעים, יש לבקש מפרעה שישלחם. אומר משה – איך? בני ישראל לא שמעו, ואיך ישמעני פרעה. הדבר הרע ביותר שיכול לקרות הוא שפרעה יגיד למשה: בבקשה, מי שרוצה לצאת שיצא. אם יבקש פרעה ממשה שיוציאם בכח, יאמר לו פרעה שזה לא תפקידו. לכן המטרה כעת היא לגרום לפרעה לעשות כך.

וכאן שוב באים האותות והמופתים, בדומה למופתים שלמד ה' את משה בסנה. אלא שהפעם המופתים מיועדים לכאורה אל פרעה. בזאת תדע כי אני ה', בעבור תדע כי אני ה' בקרב הארץ, כי אין כמוני בכל הארץ. בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ. לכאורה נראה מכאן שתכלית המכות הוא להשיב לשאלתו של פרעה "מי ה' אשר אשמע בקולו... לא ידעתי את ה'".

גם בקריעת הים אנחנו מוצאים את הנמוק הזה: וידעו מצרים כי אני ה', בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו". ומה טעם שידעו, והלא מיד כשידעו ימותו. אלא שהיו ישראל משועבדים רוחנית למצרים, ונפשם קשורה בנפשם. כנפש עבד שלא רק גופו השתעבד לאדוניו אלא אף נפשו. לכן לא יכלו לצאת ממצרים עד שיגרשום המצרים. ולא יכלו להכיר באלהותו של ה' אף שראו בעיניהם עד שידעו מצרים כי אני ה'. לכן דרכו של משה תחלה היא אל המצרים ואל פרעה, והוא מוכיח לו את מציאות ה' בדרך המקבלת במצרים וכדרכם של החרטומים. רק כשיוכח ה' בהוכחה מדעית לפי כללי המדע המצרי יאמינו בו ישראל. אם המצרים אומרים "כי ה' נלחם להם במצרים", אפשר להאמין בה'. (אנו צריכים להתנתק מהמדע המצרי. ולא משום שאנו לא מאמינים בחוקי המדע, אלא משום שאנו יודעים שמעל כל חוקי המדע יש ה').

תכליתן האמתית של המכות היא שידעו ישראל כי אני ה', כפי שנאמר בפירוש בתחלת הפרשה הבאה: ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתו בם וידעתם כי אני ה'". ישראל לדורותיו מכיר בגדולת ה' בגלל התגלותו במצרים. (והדבר הזה אמור כבר בראש פרשת וארא: "וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", אלא שאם ישראל לא יודעים מעצמם את ה', ידיעתם תבוא דרך פרעה. כשם שאם ישראל לא יוצאים לחרות בעצמם, יוציאם פרעה).

אבל, תפישת העולם של עבדי מצרים היא מנקודת ראות מצרית, שהמדע המצרי והמקבל במצרים הוא עקר בעולם. לכן משה לא אומר להם למרוד במצרים אף שבכחם לעשות כן, שכן לא ישמעו לו. הם אינם שומעים לו מקצר רוח ומעבודה קשה. אדם נוטה לא לפרוץ את הגבולות הידועים אלא ללכת כצאן אחר השליט אף כשאין בכך הגיון. אם לא יגרשום המצרים לא יצאו, שהרי אף במדבר חפצו לשוב אל נוף ילדותם. הם חוגגים ושואלים ממצרים כלי כסף וכלי זהב רק כשנדמה להם שמשה קבל את תנאי פרעה ומצוה לזבוח בארץ. כשמשה אומר להם שחטו את הפסח כאן ודעו שכשתבואו אל הארץ תחגגו ותעבדו את העבודה זכר להצלתכם מהמכה, הם חוגגים. כדרכו של יהודי בכל גלות שבכל סעודה הוא דורש בשמחה על מה שנעשה כשנגאל ונשוב לארצנו. אך אם תאמר לו לקום ולעזוב את ארץ גלותו ולשוב לארץ ישראל לא יעשה כן. (בשמחה ובהתרגשות הוא חוגר את מתניו ונועל את נעליו ואוכל בחפזון מתוך הכרזה מרגשת שהיום יוצאים ממצרים, אך הוא לא באמת מאמין בכך, והראיה: שלא עשו להם צדה. כמו כל יהודי ששר בהתרגשות לשנה הבאה בירושלים ויודע שישיר כך גם בשנה הבאה).

פרשת שמות ופרשת וארא מתארות את יציאת מצרים מנקודות מבט שונות. פרשת וארא פותחת בתאור אחר של מה שהיה בפרשת שמות. בפרשת שמות תיאור המעשה התחיל מפרעה מלך מצרים. משה הוא איש ללא שם וכמעט ללא יחוס, אסופי מהיאור שגדל אצל פרעה, ונסה לעשות

מהפכה בתוך מצרים. הוא מזוהה כאיש מצרי. הנושא הנדון בפרשת שמות הוא הקשי של ישראל במצרים, ורק מתוכו עולה שועתם אל האלהים והוא זוכר את בריתו. לכן שולח ה' את משה אל פרעה. לא כן בפרשת וארא. שם משה הוא איש מיוחס, אנו יודעים את שם אביו ואמו, ואת שם אבי אביו ואבי אביו. הוא גדל מתוך בני ישראל. הוא נשלח אל בני ישראל, בשם השבועה שנשבע ה' לאבותינו, (וגם, מכחה, שמע ה' את נאקת בני ישראל), הוא נשלח לדבר אל ישראל ולא אל פרעה. אלא שאז הוא טוען "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה". שליחותו הראשונה היתה אל בני ישראל. רק כשהם לא שמעו אליו – נשלח משה אל פרעה. הפניה אל פרעה באה רק בלית ברירה, בני ישראל לא שמעו אל משה, ולכן נגזר עלינו לפעול דרך פרעה. לא כן בפרשת שמות, שם עקר השליחות היא אל פרעה, ורק אח"כ אומר ה' אל משה שידבר גם אל בני ישראל. (והתהליך הסופי ידוע גם הוא: בני ישראל כועסים על משה שהבאיש את ריחם בעיני פרעה, ומשה מנהל מו"מ מול פרעה, רק אחרי כל המכות, שבים ישראל לשתף פעולה עם משה).

מה היה הדבר שהביא ליציאת מצרים? לכאורה, על השאלה הזאת עונות שתי הפרשות תשובה זהה, אלא שבכל פרשה היא מוצגת מכוון אחר. בפרשת שמות נאמר "וַיְהִי בַיָּמִים הַרְבִּימִים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֶּאֱגָחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֶבְרָה וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שְׁוַעְתָּם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֶבְרָה: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּדַע אֱלֹהִים". (וכך גם עולה מדברי ה' אל משה בסנה, שפוחתים בעני עמי אשר במצרים). ואילו בפרשת וארא נאמר: "וַאֲרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשָׂמִי ה' לֹא נִדְעָתִי לָהֶם: וְגַם הִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּם לְתַת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֶת אֶרֶץ מְגַרִּיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָּהּ: וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבָדִים אִתָּם וַאֲזַכֵּר אֶת בְּרִיתִי". לכאורה אותם דברים, ורק סדרם התהפך. אבל הסדר משנה את כל המשמעות. האם העקר הוא הברית של ה' עם האבות, או שנאקת בני ישראל היא שעוררה את הברית.

בכל תהליך חשוב בעולם יש שני צדדים: הצד שמה' אלינו והצד שמאתנו אל ה'. צד האדם וצד ה'. בסיום חומש שמות מובאים הדברים האלה ביחס לעשיית המשכן, ולכן יש שם שני זוגות פרשות של עשית המשכן, זוג פרשות של ה' וזוג פרשות של האדם. גם בריאת העולם מתוארת בשתי צורות, זו של ה' וזאת של האדם. כל דבר חשוב שקורה בעולם תלוי בשתי נקודות ההסתכלות האלה, ולא תמיד בכל אחת מהן נראים הדברים כמו בשניה. (גם בפרשת הסנה וגם בפרשת וארא הוזכרו גם השעבוד והצרות, גם הברית, וגם שמו של ה'). כך הוא גם לגבי יציאת מצרים, אלא שכאן הקדימה התורה את נקודת ההסתכלות האנושית. (אולי משום שנקודת ההסתכלות הפוחתת בסבל האנושי מביאה דוקא גאולה שנעשית ע"י ה', ואילו הגאולה הבאה מתוך חזון גדול היא צפיה לעם ישראל שיקום ויגאל). תהליך הגאולה מתחיל לפעמים דוקא מהצרות של היהודים בגלות, בלי קשר לברית הגדולה עם ה'. בני ישראל בהתעוררות מלמטה, באים ומבקשים לצאת מהגלות, מנמוקים ארציים לגמרי. אבל גם אם זה נראה כך, האמת היא שהכל תהליך אלהי מחושב מראש: "וַאֲרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשָׂמִי ה' לֹא נִדְעָתִי לָהֶם: וְגַם הִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּם לְתַת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֶת אֶרֶץ מְגַרִּיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָּהּ: וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבָדִים אִתָּם וַאֲזַכֵּר אֶת בְּרִיתִי".

יש אפוא שני סוגי גאולה. יש גאולה שבאה מתוך חזון גדול של ממוש הברית הגדולה שבין ה' לישראל על ארץ ישראל. יש גאולה שבאה מתוך המצוקה. לכתחילה יש ללכת בדרך הראשונה. אבל כשבני ישראל אינם שומעים – יש ללכת בדרך השנייה.

(וכבר ציינו לעיל שגם הפניה אל פרעה היא כפולה. ראשית: כה אמר ה'. אחרי שהוא לא שומע לקול "כה אמר ה'" מנהלים אתו מו"מ בשפה האנושית שלו. אבל אי אפשר לעשות את זה אם לא פוחתים באמירה המוחלטת: כה אמר ה').

## אל מי נועדו המופתים

יש הגיון כלשהו בראיה המופתית, משה עומד עליו בדבריו עם פרעה. מי שמסוגל לשנות את סדרי הטבע, כנראה שעומד לימינו מי שקבע את סדרי הטבע ובידו לשנותם. אך זו ראייה מוגבלת מאד, שהרי אפשר שעושה זאת בלט וכשוף, כלשון הרמב"ם (יטוה"ת ח א). מי שמנבא תוצאה כלשהי בנסוי מסוים, עדין אין כאן הוכחה מוחלטת שגם ההסבר שלו לתופעה נכון. אבל מי שיצר מכונה, והמכונה פועלת כסדרה, זוהי הוכחה שהסבריו בתחום המכניקה נכונים. לכן, אחרי שה' הוציאנו ממצרים, אין האותות והמופתים ראייה. כנגדם מעלה משה את הטענה שה' הוציא אותנו ממצרים. הוא הוכיח שליטה אמתית בעולם, ולא רק נבוי תוצאת נסוי. האותות והמופתים מיועדים למצרים ולמי שכחות טבע הם העקר בעיניו. אנו כבר בשלב הרבה יותר מתקדם מזה. ועוד יותר יש לומר, אפילו במצרים לא הוכיח משה לישראל את מציאות ה' באותות ומופתים. האותות והמופתים נמסרו לו כדי להוכיח שהוא נביא, (ובזה מודה הרמב"ם שגם לדורות אותות ומופתים מועילים). לפרעה הוא הוכיח את מציאות ה' במופתים, אבל לישראל הוא הוכיח במופתים שהוא נביא ודבר אליו ה'. אמונה בה' לא באה ולא משתנה בגלל מופתים.

ישראל האמינו בה' עוד לפני המופתים. הם גם האמינו שה' עתיד לפקוד אותם. אך לקח להם זמן להבין שאותה פקידה שהם מאמינים בה היא העומדת לפניהם עכשו. רק בקריעת הים הם הבינו זאת.

פרשית האותות שנותן ה' למשה למקרה שבני ישראל לא יאמינו בו, אומרת דרשני. מלשון הפרשה לכל ארכה ברור שהיא באה לרמוז למה שעתידי להיות, הן במפגש משה ופרעה והן לאחר מכן. שהרי אם אינה אלא אות, היא מעלה תמיהות רבות: למה צריך שלשה מופתים. ועוד: אדם שלא האמין כשראה מטה הופך לנחש, שהוא יציאה גמורה מדרך הטבע, כיצד תשכנע אותו יד מצטרעת, שאמנם הזמן המדויק הנעשה ע"י משה הוא מפליא ומפתיע, אבל הדבר עצמו הוא טבעי? ועוד, כבר הקשו חז"ל: תבן אתה מכניס לעפרים?? הלא זה מה שגם החרטומים עושים.

בעל כרחנו עלינו ללמוד מהפרשיה הזאת רמזים שונים שנרמזו בה. שהרי גם בהמשך התהליך, ה' יהפוך מטה לתנין, יביא נגעים וירפאם, ויהפוך מים לדם. גם פרשת המלון שבאה אחרי פרשת הסנה, מלמדת שה' עתיד להרוג את בכורי מצרים.

אפשר למצוא כאן הרבה רמזים להרבה עניינים, נתמקד כאן בעניין אחד, שעל פיו יתבארו כמה מדרשות חז"ל שנדרשו כאן.

תחילה משליך משה את המטה והמטה הופך לנחש. משה נס מפניו. בכפו של משה חוזר המטה להיות מטה.

הרמז כאן ברור: מדוע אתה נס מפני דבר שנראה לך נחש, כאשר אתה יודע שבאמת אינו אלא מטה? בידך הוא, אתה עשיתו נחש ואתה תעשהו מטה. בידך הדבר. ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח וכו'. מדוע אתה ירא מפניהם? מדוע עם ישראל ממשיך לעבדם ולא קם והולך? על הפרשיה המקבילה אומרים חז"ל שנאמר שמטה אהרן בלע את מטותם היינו שקודם חזר ונעשה מטה ואח"כ בלעם. אבל הפשט אינו כך, הפשט שעדין נראה כמו תנין, אלא שאנו יודעים שלא באמת הוא תנין, באמת הוא מטה, ולכן התורה קוראת לו מטה. המציאות בשטח נקבעת ע"פ היחס שאנו מתיחסים אליה. פרעה הוא תנים גדול הרובץ בתוך יאוריו כי עמו, וגם עמנו, למדו לראות אותו ככזה. אל תנוס מפניו, שלח ידך ואחוז בזנבו. סופו שיאמר אנוסה מפני ישראל! (אמנם, לא

קל הדבר למי שגדל בהכרה שפרעה הוא מלך לקום ולצאת מתחת שעבודו. לכן ישראל לא שומעים אל משה מקצר רוח. אין בהם די רוח להבין שפרעה הוא אדם כמותם ולקום ולצאת. הם מחכים להתגלות ה' שתוציא אותם בדרך נס. לכן צריך ה' למנות את פרעה לשלוחו לגרש את ישראל ביד חזקה).

המופת הראשון נעשה בידו של משה, במופת השני ידו של משה היא החפץ המשתנה כאות, האות נעשה בחיקו של משה. בחיקו של משה הכח מצטרע ובחיקו הוא שב כבשרו. עתיד משה לומר האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת לאבתיו. כאן שם ה' את כל הכח בחיק משה.

שני האותות האלה נעשו ביד משה ונאמרה בהם כמה פעמים יד. ה' עתיד להוציא את ישראל ביד חזקה ויראו ישראל את היד הגדולה. גם בהמשך פרשתנו נזכר פעמים שמשה לוקח את המטה בידו. אבל באות השלישי לא נזכרת יד.

שני האותות הראשונים הם דבר שהשתנה מדרך הטבע וחזר לאיתנו, באות השלישי לוקים המים ואינם חוזרים לאיתנם.

בין האות הראשון לשני לא נאמר דבר על אי אמונתם של ישראל, אך כך משתמע ממה שנאמר אחרי האות השני, אחרי האות השני נאמר "והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ולא ישמעון לקלך", כנגד דברי ה' שעתיד לומר: "עד אנה ינאצני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי בכל האותות אשר עשיתי בקרבם". לכן באה כאן מכה שאין לה תרופה. ענש על שלא יאמינו ועל שלא ישמעו בקולו. בחלק מהמכות אנו רואים שהמופת הגדול, שעליו נאמר למען תדע כי אני ה', הוא דוקא סלוק המכה. את זה החרטמים כלל לא מנסים לעשות. אבל זהו המופת, המופת הוא לא המכה אלא רפואתה. משה מביא את המכה על פרעה ולא אומר לו שבזאת ידע כי אני ה', רק כאשר פרעה מבקש לסלק את המכה אומר לו משה שבזאת ידע כי אני ה'. (מלבד במכת דם). במטה אפשר להכות את העולם, אי אפשר לרפא אותו. את זה אפשר לעשות רק בתפלה, דינו של פרעה ללקות. ומשה צריך להתפלל ולבקש רחמים כמו שעתיד הוא לבקש על ישראל, כדי שה' ירחם על מצרים לפני משורת הדין וירפאה. משה מתפלל וה' בא לרפא את העולם. משה לא מרפא את המכה במטה. רפואת המכה היא אפוא האות. האות השלישי, שאמנם ע"פ פשוטו אינו אלא אות, נושא רמזים לפורענות שעלולה לבא על ישראל אם לא יאמינו ולא ישמעו לקול ה'. לפי זה נסיון ההשתמטות השני של משה, שבא מיד אח"כ, יכול להתפרש לא כהמשך ל"מי אנכי" שנאמר לפני המופתים, אלא כהשתמטות של נביא מנבואת פורענות, כמו שמצאנו בכמה נביאים אחרים.

כמובן שגם הפרשיה הבאה מיד אח"כ, בני בכורי ישראל, היא רמז לעתיד לבא. לך ותעשה את כל המופתים האלה לעיני העם, אבל כל זה לא יועיל. פרעה יראה מטה הופך לתנין ולא ישתכנע, הוא יראה נגעים באים עליו ונרפאים בחיקך ולא ישתכנע. הוא יראה מים הופכים לדם ולא ישתכנע. לך אמור לו הנה אנכי הורג את בנך בכרך, ולך אמור לישראל שבדם ברייתכם ובדם מזוזותיכם ומשקופיכם אוציאכם ממצרים. כי חתן דמים אתה לי.

בהר האלהים, כאשר דבר ה' אל משה, שאל משה את ה' והן לא יאמינו לי, וה' נתן לו שלשה מופתים כדי שיאמינו לו. וסגים: "וְאֵת הַמִּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בוֹ אֵת הָאֵתֶת". בפרשיה הבאה נאמר "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת אֲשֶׁתוֹ וְאֵת בְּנָיו וַיִּרְכְּבֵם עַל הַחֲמֹר וַיֵּשֶׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת מִטַּה הַקָּלָהִים בְּיָדוֹ". משה לוקח את המטה כמו שצוהו ה', ומיד אומר לו ה': "רְאֵה כָּל הַמִּפְתִּים אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְיָדְךָ וְעָשִׂיתָם לִפְנֵי פְרֹעֶה וְאֲנִי אֶחְזַק אֵת לְבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֵת הָעָם: וְאָמַרְתָּ אֶל פְּרֹעֶה פֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְכָרַי יִשְׂרָאֵל". כלומר: כל מה שלמדתי אותך לעשות לא יועיל. יועיל אם תאמר לו בני בכורי ישראל. אל תתלה את יהבך במטה ובמופתים. כל מה שלמדתי אותך לעשות לא יצליח. אמור לו דבר אחר. אמור לו בני בכורי ישראל. הפרשיה מסתיימת במעשה צפורה וערלת בנה, ובאמירתה חתן דמים.

הפרשיה הזאת ופרשית המופתים שלפניה, רומזות מלכתחילה על המופתים שעתידים לבא. פרעה עתיד לומר לא ידעתי את ה', ומשה יעשה לו מופתים רבים במטה. הוא יהפוך את המטה לזוחל. הוא יהפוך מים לדם. הוא יביא על פרעה נגעים. ויאמר שוב ושוב שהמופתים נועדו כדי ש"בזאת תדע כי אני ה'", "למען תדע כי לה' הארץ" וכו'. כל המופתים והמכות שנועדו למען רבות מופתי בארץ מצרים. כפי שמלמדים פסוקי המסגרת שלפני ואחרי המופתים (שמות ז א-ו, יא ט-י). אבל כל זה אינו מועיל, עד שבא הקב"ה בכבודו ובעצמו וגואל את בנו בכורו. הגאֵלה תבא אחרי שיוכלו ישראל לזקוף את ראשם ולומר בפה מלא: לא משום המופתים ולא פן יפגענו בדבר או בחרב, אלא מפני האמת: בני בכורי ישראל. בנו בכורו של ה' אנו. ואותנו יוציא מכאן, ואת בנך בכורך יהרוג. רק כך יצאו ישראל ממצרים. ואם לא יכרתו ברית דמים לה', יבקש המיתם. ולכן דוקא בפסח מלמדת התורה, שלא יאכלוהו ערל ובן נכר.

דם המילה ודם הפסח מפלים בין מצרים לבין ישראל. מטרתם של הפסח ושל מכת בכורות הוא למען תדעו אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל (ולא למען תדע כי לה' הארץ כמו בשאר המכות). הפסח מלמד שה' פסח על בתי בני ישראל. ה' מבדיל את בתי בני ישראל מהגויים, מי שלא מל ולא עושה פסח נגרע מקהל עדת ישראל, ונכרת מהעם. במילה ובפסח מובדל אדם מהעמים ונהיה חלק מישראל, בלעדיהם הוא נכרת מישראל. המילה מקדשת כל יחיד ויחיד, אבל הפסח מקדש את בתי ישראל. הוא מבדיל את בתי ישראל מבתי הגויים, הוא לא מבדיל את הפרט הישראלי אלא את העם הישראלי מעם אחר.

מכת בכורות לא נעשית במטה. אין ישראל נעשים עמו של ה' בהרמת מטה אחת. אי אפשר לחיות בצל ה' בהרמת מטה אחת, אלא בעבודתו ואמונתו לארך זמן, ובהתגלותו.

מכת בכורות לא באה למען תדעו כי לה' הארץ או למען תדעו כי אין כמוני בכל הארץ, הנמוקים האלה, שבהם מנמק משה את כל המכות, לא נאמרו כלל במכת בכורות. שם מזכיר משה נמוק אחר: למען תדעו אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. הפסח בא ללמד מיהו בנו של ה' ומי לא. לכן כבר בפרשתנו אומר ה' למשה, לא במטה ובמופתים תבא אל פרעה, אלא בדם הברית. וכדברי חז"ל, בדמיון, בדם פסח ובדם מילה. בדמים אלה תתחתן במלך. לא תוכל לבא אל המלך ולומר לו לשלח את ישראל, אם לא מלת את בנך. לא המופתים עָקַר, והם גם לא יועילו. יועיל אם יוכלו ישראל להתבדל ממצרים, יתר על כן: אם יוכלו להבדיל את עצמם ממצרים ע"י זביחת אלהי מצרים לעיניהם, וסמון עצמם בדם. אם יקומו ישראל ויאמרו ישראל אנחנו וברית כרתנו בדם עם ה' ואין אנו מצרים. אם יוכלו לסמן את עצמם בגאווה, לסמן את עצמם ואת בתיהם בדם, יבא הקב"ה ויקחם לו לעם. כי חתן דמים אתה לי.

ה' יבדיל את ישראל מהמצרים כשהם יבדילו את עצמם. ה' יוציא את ישראל לחרות אם הם יוציאו את עצמם לחרות מהשעבוד הרעיוני למצרים, ויזבחו את אלהי מצרים לעיניהם.

חג הפסח הוא חג האפליה. אם אנו יודעים להבדיל את עצמנו ממצרים, ולהכריז בקול: "איננו חלק מכם ואיננו חלק מתרבותכם, ואת אלהיכם נשחט לעיניכם, גם ה' מפלה אותנו. הוא מבדיל בין מצרים ובין ישראל. חג הפסח, הוא חג האפליה, הוא חג החרות.

התהליך הזה לא יכול להתחיל אם האדם הפרטי לא עושה את המעשה המבדיל אותו מהגויים.

חלק מהיציאה לחרות היא היכולת להכריז בקול שאין אנו חלק מהעולם הגויי, מכלליו וממוסכמותיו, אלא עבדי ה' אנו. מי שאינו משתתף במרידה במוסכמות מצרים והוא מבקש למנוע ממנה את ישראל – אילו היה שם לא היה נגאל. אי אפשר לצאת לחרות בלי לצאת בגלוי וביד רמה נגד אלהי מצרים.

לאורך כל המכות פרעה מתחייב לשלח את ישראל, ואחרי שהוא רואה שהיתה הרוחה הוא חוזר בו. במכת בכורות, פרעה לא יכול היה לחזור בו, כי הוא שלח את ישראל תוך כדי המכה. ליתר דיוק: גם אז הוא חזר בו ואמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל, אך ישראל כבר היו במדבר. ואולם, נשאלת השאלה למה בשאר המכות לא נהג משה כמו במכת בכורות. למה הוא לא אמר לפרעה שכשיהיו ישראל במדבר יסורו מעליו הצפרדעים?

ועוד יש לשאול כמה זמן נמשכו המכות? יש דעה שכל מכה נמשכה חדש. אבל הדעה הזאת קשה בכמה קושיות. בזמן הברד כבר היתה השעורה אביב והפשתה גבעול. כלומר: הברד כבר היה בניסן או סמוך לו. מיד אחרי החשך קורא פרעה למשה ומשה אומר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, ולא רואה צרך לומר איזה לילה, משמע שהשיח הזה עם פרעה היה כבר בערב פסח עצמו, כלומר: שלשת ימי החשך הם י"א, י"ב וי"ג בניסן. לכן היה צריך לקחת את הפסח בעשור. כשעמדו משה ואהרן לראשונה לפני פרעה כבר היה משה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמנים שנה. וארבעים שנה היו ישראל במדבר, ומשה מת בן מאה ועשרים, וא"כ א"א שעברה עוד שנה בין דברי משה אל פרעה לבין יציאת מצרים (אמנם זאת לא ראייה, כי אפשר שהחל מראש חדש ניסן של שנתו השמונים התורה כבר אומרת שהוא בן שמונים).

ועוד יש לשאול: אם הצווי לאכול מצות מקורו בכך שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, איך צוה ה' את משה כבר בראש חדש ניסן שישחטו את הפסח ויאכלוהו על מצות ומרורים, וששבעת ימים לא ימצא חמץ? כבר בראש חדש ניסן, עוד לפני שיצאו ממצרים, עוד לפני שלא הספיק בצקם להחמיץ ואפוא עגת מצות כי לא חמץ, עוד לפני שפסח ה' על הפתח.

התשובה לכל השאלות האלה היא שחג הפסח היה חג שחגגוהו אבותינו כבר במצרים (א) לפחות: שמועדו נמסר למשה ונמסר ע"י משה לעם ישראל עוד לפני המכות האחרונות). לאורך כל הפרשה משה בא אל פרעה בדרישה אחת ברורה: תן לנו ללכת אל הר ה' אלהינו לעשות בו את החג. השליחות של משה היא להביא את ישראל להר ה' לחג בו את החג. לחג הזה יש מועד ידוע שגם משה וגם פרעה יודעים אותו. ליציאת מצרים יש מועד מתוכנן מראש. ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים. מטרת בואם להר סיני היא לחג בו את חג ה'. לכן הם נשארו בהר סיני עד כ באיר של השנה השנית. כיון שבאותה שנה לא הספיקו להגיע להר סיני לחג בו את הפסח, הם נשארו בהר סיני עד פסח הבא. עד שכל ישראל, כולל הטמאים, עשו את הפסח בהר סיני. רק אז אפשר היה לעזוב את ההר.

את הפסח אפשר לעשות רק בהר ה'. והר סיני באותו זמן אכן היה הר ה' לזמנו. פרעה הציע למשה הצעת פשרה: לכו זבחו לאלהיכם בארץ. מה ההתעקשות הזאת על הר ה' דוקא?

את הפסח אפשר לעשות דוקא במועדו. לכן ברור מראש מתי יצאו ישראל ממצרים. (וגם לעניין זמנו של פסח, כמו לעניין מקומו של פסח, בתנאי לחץ היה מי שנסה להקריב את הפסח ביום אחר בשנה. אהרן, בלחץ בני ישראל שצפו מתי יזבחו לאלהיהם במדבר, קרא ואמר חג לה' מחר).

ישראל נצטוו לאכול מצות ומרורים עוד לפני שיצאו ממצרים. הם לא הספיקו לאפות את בצקם במצרים, אך כשהגיעו לסכות אפוא מצות כמו שנצטוו, ולא חמץ. את הפסוק "כי גורשו ממצרים" נראה לפרש שהוא נמוק לאמור בראש הפסוק "ויאפו את הבצק" ולמה לא אפוא כבר במצרים "כי גורשו ממצרים". ואפוא מצות כי כך נצטוו. למה לא השתהו במצרים כדי לחמץ, כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. את הבצק הוציאו ממצרים כבצק, ואפוא בסכות. כך עולה גם מהפסוק וישא העם את בצקו טרם יחמץ. בפרשת ראה משמע שהמצות הן זכר לחפזון, נאמר שם "שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עֲלֵיו מִצֹּת לֶחֶם עֲנִי פִי בַחֲפֹזֵן יִצְאֶת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם...". אבל אין זאת אומרת שאפו את הבצק כבר במצרים. אפו אותו בסכות. אבל הגיעו לשם בחפזון ולא הספיקו הבצק להחמיץ.

((ומכאן דרשת חכמים שליל שמורים היינו שהוא משומר מששת ימי בראשית. מששת ימי בראשית חוגגים את החג הזה ולכן שמרו ה' להוציאם מארץ מצרים. ומנין ישראל יודעים שהם מצפים לחוג את החג בהר ה', מסורת היא בידם מאבותיהם שאלהים פקד יפקד אותם (שהרי בסוף ספר בראשית הוזכר שיעקב ויוסף אמרו זאת לבניהם), והם יודעים שאבותיהם זבחו בהר, וכן עולה משירת הים, שישראל מצפים להגיע להר נחלתו של ה').

משה לא יכול היה לומר לפרעה שלא יסיר את הצפרדעים עד שיהיה היהודי האחרון מחוץ למצרים, מפני שעדיין לא הגיע הזמן לצאת. ויתרה מכך: משה לא מבקש מפרעה לגרש את בני ישראל אלא רק לאפשר להם לחגוג, אילו היה משה מבקש מפרעה לודא שהיהודי האחרון יוצא ממצרים, היה פרעה מתרעם על הכפיה הדתית שיש כאן. מדוע להכריח את מי שאינו רוצה לחג לה? אבל משה צריך להגיע לידי כך שפרעה יגרש את כל ישראל ממצרים. גרוש בני ישראל התאפשר רק כאשר פרעה מיזמתו רצה לגרש אותם כדי לעצור את מכת בכורות, ואחרי שהיה ברור שמועד הפסח ממילא כבר עבר, ולא בשבילו מוציא אותם פרעה ממצרים. (או שפרעה חשב תחילה שהוא רק צריך להחזיק מעמד עד שפסח ממילא יעבור, אז כבר לא יהיה על מה לריב וממילא לא יהיו עוד מכות. וכשראה שפסח הגיע והמכות נמשכות – הוציא את ישראל ממצרים. כך או כך, התורה מסכמת "ומשה ואהרן עשו את כל המפתים האלה לפני פרעה ויחזק ה' את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל מארצו", כשהגיע ערב פסח ועדין לא יצאו).

מכת צפרדע (ויתר המכות בפרשת וארא) היתה בזמן שהוא עדין רחוק דיו מהפסח כדי שא"א יהיה לקבוע שהמכה לא תפסק עד שיצא היהודי האחרון, הלא במדינה נורמלית אין מגרשים אדם למדבר מהרגע להרגע, נותנים לו זמן רשמי להתכונן. אך הזמן היה קרוב דיו לפסח כדי שאם ההכנות ליציאה לא מתחילות למחרת בבקר, ולא יצא מיד צו מלכותי ליציאת היהודים במועדם, אות וסימן הוא לכך שפרעה החליט שלא לשלח את ישראל.

וכך מתכוננים ישראל לחג, שואלים מהמצרים בגדי חג ותכשיטי חג, וככל שהולך החג ומתקרב מבינים ישראל שמשה קבל את הצעת פרעה לזבוח בארץ. אפשר לנשום לרוחה, אין צורך לעזוב את מנעמי מצרים, אפשר לחגוג ולעשות סדר כהלכתו, לדבר על הגאולה העתידה, ולומר לשנה הבאה בירושלים. גם בשנה הבאה נאמר כך. הלכות הפסח נאמרו מראש, ומראש נערכו ישראל לשבעת ימים ללא חמץ, אבל צדה לא עשו להם.

ובליל חג זה הוציאם ה' ממצרים. את הפסח הם עשו בהר סיני כעבור שנה. דמו נזרק על מזבח ה' בחצרות אהל מועד.

### התהליך המדיני של יציאת מצרים

עיון במשא ומתן שבין משה לפרעה מלמד על תהליך מדיני ארוך וממושך. תהליך יציאת מצרים, כדרכו של תהליך מדיני, מתרחש בהדרגה. הצדדים, או לפחות אחד מהם, הולכים ומגמישים את עמדתם. וכדרכו של תהליך מדיני, הצדדים, או לפחות אחד מהם, לא אומרים בדיוק מה המטרה שלהם. הם משיגים את המטרה ע"י הפעלת לחץ. משה אומר לפרעה שוב ושוב שהמטרה היא ללכת דרך שלשת ימים במדבר לזבוח לה'. לשניהם ברור שלא זו המטרה, המטרה היא לצאת ממצרים. לכן משה לא יכול לקבל הצעת פשרה שתכלול את השארות חלק מישראל במצרים. ואולם, גם היתר מאת פרעה לצאת ממצרים אינו המטרה של משה. המטרה של משה הוא גרוש של ישראל ממצרים ביד חזקה. אלה שרוצים ואלה שאינם רוצים.

פרעה הולך ומתרכך. במכת ערוב הוא כבר מציע: "לכו זבחו לאלהיכם בארץ". רוצים לזבוח? מה הבעיה? אבל למה במדבר? (כמו פרעה של ימינו: רוצים להקריב פסח? בבקשה, אבל לא בהר הבית). משה משיב לפרעה: "לא נכון לעשות פן כי תועבת מצרים נזבח לה' אלהינו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו?". גם לזה דרושה תעוזה גדולה, שלא יכולה לבוא אלא לאחר כמה מכות, כאשר פרעה כבר ירא ממשה. משה בדרך אגב אומר לפרעה: אני הולך לאכול את אלהיך. פרעה כבר מבין שאלה הם חוקי המשחק ולכן הוא אומר: אנכי אשלח אתכם וזבחתם לה' אלהיכם במדבר רק ה'סך לא תחזיקו ללכת. כלומר: דרך שלשת ימים אני לא נותן לכם. אם אתם לא רוצים לשחוט את אלהי מצרים לעיניהם, אתם יכולים לצאת מחוץ לעיר עד שלא יראו אתכם. ומסתבר שגם לגבי ההבטחה המצומצמת הזאת פרעה עדיין לא באמת חושב שהוא אכן ישלח את ישראל. ברור לו שאחרי סלוק המכה הוא יחזור בו. (את אי נכונותו של פרעה לשלח את ישראל אל הר ה' אפשר להסביר בהסבר פשוט: הוא מבין שאם ילכו רחוק לא יוכל להחזיר אותם. ההסבר הזה ודאי נכון, אבל יתכן שיש כאן ענין נוסף: זביחה וחגיגה של כל אדם ואדם עדין לא מלמדת על מלכות ה', היא עדיין מייצגת הלכה שהיא עניינו הפרטי של האדם הפרטי. לעמת זאת, קביעה שהכל יבוא אל ה' למקום שהוא יבחר כבר איננה מיצגת תפישה שלפיה ההלכה היא עניינו הפרטי של האדם. היא כבר קביעה כיצד העולם צריך להתנהל. היא מלמדת על מלכות ה').

המגמה משתנה במכת ארבה. כאן מנהל פרעה מו"מ עם משה עוד לפני המכה. משה אומר את דבריו ויוצא, הוא לא מחכה לתגובה. פרעה, בעקבות דברי עבדיו, קורא למשה לחזור. פרעה כבר מחזר אחרי משה, ואומר לו: לכו עבדו את ה' אלהיכם מי נמי ההלכים. כאן מתחיל מו"מ ממשי. תשובת משה: "בנערינו ובקנינו נלך בקנינו ובקנותנו בצאננו ובבקרנו נלך פי חג ה' לנו". אנו הולכים לחגוג. כלנו באים. משה יוצא ומביא את הארבה.

אחרי הארבה והחשך, פרעה הוא המחזר אחרי משה. הוא קורא למשה וכבר מציע לו הצעה הרבה יותר מרוככת: "לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם ילך עמכם". אך משה, לא רק שאינו משנה את עמדתו, הוא עוד משיב בעזות: "גם אתה תתן בידנו זבחים ועלויות ונעשינו לה' אלהינו". זה כבר מרגיז את פרעה, משה לא מוכן להתגמש במו"מ? כך לא מנהלים מו"מ! כמעט אומר פרעה למשה: "השקר לך אל תסוף ראות פני פי ביום ראותך פני תמות". משה משיב כן דברת. ומוסיף: "פה אמר ה' פחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים: ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על כסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחיים וכל בכור בהמה: והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף: ולכל בני ישראל לא יחרץ קלב לישנו למאיש ועד בהמה למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל: ויירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחויו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא". ויצא מעם פרעה בחריו אף.

משה אומר "וירדו כל עבדיך" אך כוונתו (או לפחות כך היה בסוף) שפרעה עצמו ירד אליו. נחלקו הדעות בגמ' אם יצא מלפני פרעה בכבוד או שסטרו ויצא, אך התנהגותו היא כשל סטירה. (יתכן שגם מי שאמר סטרו ויצא, לא מתכוון לסטירה ממשיית). משה כבר מגבש לעצמו מעמד בטוח, הוא נכנס ויוצא בבית פרעה ועבדי פרעה כבר תומכים בו יותר מפליגים כלפי משה.

זה היה צעד קשה. הלא בתחלה זקני העם כועסים על משה שהוא מזיק להם. אך משה עומד על שלו, לא מתגמש ומשיג את מטרתו. הרעיון שכדאי קצת להתגמש עם המציאות, לוותר פה ולהשיג הישגים שם, זהו רעיון שלא יביא את הגאולה.

פתיחת מו"מ היא באמירה מוחלטת, את זה רואים אנו כבר בפרשת שמות, בהבדל שבין משה לבין המילדות.

המילדות לא באו אל פרעה ואמרו לו בפה מלא "לא נשמע אל דבריך ולא נהרג את הילדים", הן יראו מפניו, ולכן תרצו לו תרועים שונים, כי לא כנשים המצריות העבריות וכו'. אבל לא נאמר שהן יראו את פרעה אלא שהן יראו את האלהים. הן היו יכולות גם לעשות להפך: לעשות את

דברי פרעה ולתרץ תירוצים כלפי הקב"ה: להמית את הילדים, ולבא אל ה' בתרוצים שונים בנוסח "אם נצרף את שיטת הרשב"א בקדושין עם שיטת תוס' בב"מ, נוכל להקל בשעת הדחק להרוג את התינוקות בגרמא ושנים שעשאוה". אבל הן יראו את האלהים יותר מאשר את פרעה, ולכן את התירוצים הן הפנו כלפי פרעה ועשו מה שה' אמר. לא כל יהודי בגלות נהג באמץ כמותן. רבים אחרים סברו שאין ברירה וצריך לעשות מה שהמלך אומר. פקוח נפש וכו'. ובגדול: נכון שצריך לעשות מה שה' אומר, אבל המלך הוא באמת מסוכן. השאלה היא את דברו של מי אתה עושה ולמי אתה מתרץ תרוצים. בנסיון הזה המילדות עמדו בכבוד.

דרכן של המילדות מספיקה כדי להחזיק מעמד במצרים, אך לא כדי להוציא את ישראל מעבדות לחרות. בשביל זה אין די לבא אל פרעה כעבד ולתרץ תירוץ. פה צריך לומר בפה מלא ובאמץ "כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר". אני עובד את ה' ולא אותך. ה' אמר ואתה צריך לעשות. כדי לצאת לחרות צריך תחלה לצאת לחרות מחשבתית, ולומר: אני לא מקבל את המוסכמות העולמיות. אני מאמין בה' והוא שינהיג את העולם. פרעה צריך לשמוע בקול ה'. יציאת מצרים היא הפצת הבשורה הגדולה שה' מולך בעולמו והעולם גלו יכירנו.

אבל זה לא תמיד מועיל. כאן זה לא הועיל. לפחות לא בתחלת הדרך. פרעה לא מתרשם מהאמירה המוחלטת של משה, והוא אינו משלח את ישראל.

גם האמירה של משה מצד עצמה לא היתה מוחלטת, הוא בקש רק ללכת דרך שלשת ימים לזבוח במדבר. הוא לא בקש לצאת לחרות. דרך אֶרְכָּה עוד צריך עם ישראל לעבור עד שיהיה בן חורין, אבל יש כאן כבר התקדמות של צעד נוסף מעבר למעשי המילדות. משה עומד מול פרעה כשזה אלא שוה, כמי שבא בדרישות ולא רק מתרץ תרוצים.

ועוד: נכון שמשה בא אל פרעה באמירה המצטדקת-משהו "אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו פן יפגענו בדבר או בחרב", כלומר: לא שאנו מקדמים אמונה והשקפת עולם, פשוט יש לנו איזה עניין מגזרי, משהו פנימי של היהודים, בין היהודים לבין אלהיהם. עניין דתי שלנו. אבל האמירה הראשונה שלו אל פרעה היא הרבה יותר החלטית: "כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר". השאלה אם כעבדים או כבני חורין לא עולה שם כלל. האמירה היא אתה צריך לשמוע בקול ה'. זאת נקודת הפתיחה למו"מ. אחרי שזאת נקודת הפתיחה אפשר לבא אל פרעה ולנהל אתו מו"מ ממושך, מתוך הכרה בכך שבינתים הוא המלך ואנחנו תחתיו. מתוך כך אפשר לנהל מו"מ מדיני תוך כדי הפעלת לחץ פיזי בלתי-מתון. אבל התנאי לכך שהמו"מ הזה יוביל למקום הדרוש הוא שהפתיחה תהיה בפניה מוחלטת, לא מתרפסת, "כה אמר ה'".

משה מדבר אל פרעה באותות ובמופתים, לפחות בגלוי, הוא אינו מכה את פרעה או מאיים עליו אלא רק מוכיח לפרעה שיש ה' ולכן יש להוציא את ישראל ממצרים, אבל למעשה זה בא ביד חזקה. בכח מוציא ה' את ישראל ממצרים. כלומר: באות כאן לידי בטוי שתי דרכים: הדרך של אותות ומופתים כדי שידעו כל באי עולם שה' האלהים ולכן יש להוציא את ישראל ממצרים, והדרך של הכח הגדול השובר את פרעה. וזה הכח שכל הבריאה מונעת ממנו. מתברר שבאי העולם לא יראו את ה' באותות לכד אלא בכח. הכח הוא המביא את המצרים לומר שה' האלהים. תחילה החרטומים, אח"כ עבדי פרעה, ולבסוף חיל פרעה אומר כי ה' נלחם להם במצרים, ואז מכירים בו גם ישראל, כי ראו את היד הגדולה. (ישראל מרשים לעצמם להכיר בכך שהם ראו, כי אפילו המצרים הנאורים אמרו כי ה' נלחם להם במצרים, אז זה לא בושא ולא פרימיטיביות להאמין במה שראינו) היד הגדולה מביאה למורא גדול והכרה בה'. קול ה' בכת, ומתוך כך קול ה' בהדר. לכן גם בתהלים ההכרה באדון חולי ארץ באה בצאת ישראל ממצרים. צאת ישראל ממצרים, הזמן בו התהווה עם ישראל והיו ישראל ממשלותיו, הוא הזמן שבו הים, הירדן וההרים והסלעים והצורים, וכל הבריאה כולה, חלה מפני ה'. ה' מוציא את ישראל במורא גדול, מי ירא ממי? תחלה משה ירא מפרעה ובא אליו ביראה. ישראל ודאי שבויים במחשבה שפרעה הוא מלך

## וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם, לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ. אֲלָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדוֹ וּבְעֲצָמוֹ. שְׁנַאֲמַר: וְעִבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה

העולם ולא עולה על דעתם לירא אותו ולאלין אותו בכח לעשות מעשה, הם יראים מפניו בחרדת קדש. אך תוך זמן קצר ירא פרעה מישראל. יה"ר שיהיה כן בקרוב עם מלכי ימינו. אחרי המכות פרעה שלח את ישראל ביד חזקה. ועל הים הוא ראה עוד מופתים עד שהבין שה' נלחם, ואז הבינו זאת גם ישראל. חלק מהמאבק נעשה כביכול בדרך של מו"מ מדיני, וגם בזה יד' ה' מתגלה, ובסופו של דבר פרעה הוא הירא.

המו"מ בין משה לפרעה הולך ומתקדם. במכת צפרדע אומר פרעה שישלח את ישראל. משה לא אומר לו אסיר ממך את הצפרדעים אחרי שהאחרון בבני ישראל יהיה מחוץ למצרים, כי שניהם יודעים שפרעה לא באמת מתכוון להוציא את ישראל. לכן פרעה לא מתחיל לשאת ולתת עם משה. לא אכפת לו להבטיח שיוציא את כל ישראל, הוא יודע שלא יקים. במכת ערוב, פרעה מתחיל לשאת ולתת ולהציע הצעות חלופיות, משום שהוא כבר מתחיל להבין שבסופו של דבר יצטרך לקיים. הוא עדין לא מכיר בכך לגמרי. כשהוא אומר "אנכי אשלח אתכם וזבחתם לה' אלהיכם במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת", הוא כבר יודע שלא יתן לישראל ללכת למחרת בבקר. גם משה יודע זאת. אבל פרעה מתחיל להבין שבסופו של דבר יצטרך לתת משהו. הוא לא כ"כ טרוד שהרי במכת ברד הוא שוב מרשה לעצמו להבטיח הבטחות מלאות.

לא כן המו"מ לפני הארבה ואחרי החשך. כאן כבר ברור גם למשה וגם לפרעה שמתנהל מו"מ אמתי שתוצאותיו תחייבנה את הצדדים ותבוצענה בפעל. כאן הולך פרעה ומגמיש את עמדותיו, ככל מנהיג המנהל מו"מ, לכן אין פלא שהוא כועס כאשר משה מסרב ללכת לקראתו אפילו צעד אחד, ולא די בכך אלא שהוא אף מקשיח את עמדותיו, ואינו בוש לומר גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות.

מכאן המדרש שסטרו ויצא. משה ששאל לעיל מי אנכי כי אלך אל פרעה, ובהמשך איך ישמעני פרעה, כבר גדול מאד בארץ מצרים, ואינו ירא ואינו בוש לעמוד לפני פרעה בעזות ולומר כן דברת וכו'.

בסוף המכות, פרעה מוצא את עצמו במצב לא כ"כ מלכותי. משה דוחק בו ודוחק בו, פרעה כבר הלך בדרך של משא ומתן עד קצה גבול היכולת מבחינתו, ומשה מסרב.

כעת עומדות בפני פרעה שתי אפשרויות. אחת מהן היא להכנע לגמרי ולצאת מהספור בצורה מאד לא מלכותית, הוא בוחר בדרך השנייה: הבה נתעלם מהאויב כדרך המלכים, וממילא הוא לא יהיה קיים: לָךְ מַעְלֵי הַשָּׁמַר לָךְ אֵל תִּסָּף רְאוֹת פְּנֵי כִּי בְּיֹם רְאִיתָךָ פְּנֵי תְמוֹת.

במקום להכנע בפני ה', פרעה מגדיל את עצמו. הפסוק "בְּיֹם רְאִיתָךָ פְּנֵי תְמוֹת" מזכיר שני פסוקים אחרים בתורה: "כִּי בְּיֹם אֶקְלָךְ מִמְּנוֹ מוֹת תְּמוֹת" והבולט יותר: "לֹא תוּכַל לְרְאוֹת אֶת פְּנֵי כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם נְחִי". פרעה מעמיד את עצמו במקום אלהים.

פרעה מבקש לומר למשה: כל הכבוד לדברי אלהים, פקודות פרעה קודמות.

משה משיב כן דברת. באותו לילה קרא פרעה למשה ואהרן ואמר קומו צאו.

לאורך כל יציאת מצרים השאלה הנשאלת היא מי האלהים. כאן פרעה מוציא את המרצע מן השק וחושב שבדרך זו ינצח את משה. סופו שירד למצולות.

תשובתו של משה היא "כִּן דְּבַרְתָּ לֹא אֶסֶף עוֹד רְאוֹת פְּנֵיךְ", כמובן, חוץ מחצות הלילה הקרוב, שכל עבדיך אלה ירדו אלי וישתחוו לי. (וכוונתו שאתה תשתחוה לי), חוץ מהלילה הזה - לא תסיף עוד לראותה. ישראל ומצרים לא יתראו עוד, כִּי אֲשֶׁר רְאִיתָם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסִּפוּ לְרְאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם.

## הִזָּה וְהִפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים אָנִי יְהוָה:

ה' אומר למשה: "וְעַבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הִזָּה וְהִפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים אָנִי ה'". ואכן ה' עבר בארץ מצרים באותו לילה והכה כל בכור, שנאמר בהמשך: "וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה וַה' הִכָּה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פְּרִיעָה הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּאוֹ עַד בְּכוֹר הַשֹּׁבֵי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה". ואולם, לא מצאנו שה' עשה שפטים באלהיהם, ולא נזכר מה קרה לאלהי מצרים.

אמנם, בפרשת מסעי נאמר: "וַיִּסְעוּ מִרְעַמְסֵס בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן מִמִּקְרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיַד רָמָה לְעֵינַי כָּל מִצְרַיִם: וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֶת אֲשֶׁר הִכָּה ה' בָּהֶם כָּל בְּכוֹר וּבְאֱלֹהֵיהֶם עָשָׂה ה' שְׁפָטִים". אלא שגם שם הפסוק הוא סתמי מאד. ולא נאמר שם מה הם השפטים שעשה ה' באלהי מצרים.

רש"י, בעקבות המדרש, מפרש כפשוטו, שהפסלים נשברו או נרקבו או נמסו. אך אם כך יש לשאול מדוע לא הזכירה התורה שעשה ה' שפטים באלהי מצרים, ולא הזכירה מה ארע להם.

יתכן שכוונת התורה לומר כאן, שכל המכות כלולות בתוך מכת בכורות. בכל אחת מהמכות לקה אחד מאלהי מצרים. (כפי שנבאר להלן בפרק "אלהי מצרים לוקים"). משה ואהרן מכים על היאור, על הארץ, על האויר ועל השמים, ובסופו של דבר גם על הים, כדי להראות לפרעה שה' מושל בכל כחות הטבע שפרעה מאמין בהם. אלא שאלהי מצרים לקו במטהו של משה, ואילו כאן – אני ולא מלאך. כל מה שקרה בכל המכות ע"י משה, קורה במכת בכורות ללא מטהו של משה, ביציאת ה' בתוך מצרים.

ואפשר עוד, שהיו ישראל שליחיו של ה' לזבוח את את אלהי מצרים לעיניהם. ואלה השפטים אשר נעשו. אמנם, אם כך יש לשאול מדוע על הפסוק הזה עצמו דרשו חכמים אני ולא השליח. אך אפשר שלמדנו מכאן שישראל הם נציגי ה' בעולמו, ומה שעושים ישראל במצות ה', כאילו עשאו ה' בכבודו ובעצמו. המהות של יציאת מצרים היא הכרה בכך שה' מתגלה דרך ישראל. הכרה בכך שישראל עומדים בפני עצמם והם עם בעולם, שאינו תלוי בשעבוד מצרים ובאלהיהם, היא הכרה בה' והיא הוכחה כאשר נודע אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. מעתה ישראל הם נציגי ה' בעולמו. התגלותו של ה' היא להודיע שהוא מפלה את ישראל וישראל הם בנו בכורו. הכרה בכך שישראל עומדים בפני עצמם היא הכרה בה'. לפ"ז ככל המכות גם מכת בכורות מלמדת שאני ה' בקרב הארץ, וככל המכות – גם היא הכאת אלהי מצרים.

## אלהי מצרים לוקים

פרעה לא מאמין בה'. הוא מעצמה מדעית בעלת חרטומים מתקדמים, והוא מאמין רק במה שהוא מכיר. כופר המאמין רק בכחות טבע מוחשיים ומוכחים בשכל האנושי. אלהיו הם היאור, הארץ, השמים והים. (בתרגום לזמננו: האנרציה, הגרביטציה וחוקי ניוטון וקפלר). הם שולטים בעולם. את כל אלה מכה משה. למען תדע כי אני ה'.

המכות במטה מתחילות ביאור, עולות לעפר הארץ, עולות לשמים (פיח כבשן השמימה היינו לאויר, נטית משה בברד היא גבוהה יותר). גם בחשך נוטה משה את ידו על השמים, כמו בברד. אח"כ – על הים. בברד ובחשך הנטיה היא על השמים הגבוהים. אבל בארבה שביניהם, משה נוטה את ידו על ארץ מצרים. משמע שגם נטיה זו היא על השמים. ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ, משמע שהוא כסה את השמים. אבל הדבר העקרי האמור בארבה הוא שהוא מכלה את הארץ, לכן חוזרת שם התורה שוב ושוב על המלה ארץ.

וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה - אֲנִי וְלֹא מִלְאָד.  
וְהִפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם - אֲנִי וְלֹא שָׂרָף.  
וּבְכָל אֲלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים - אֲנִי וְלֹא הַשְּׁלִיחַ.  
אֲנִי יְהוָה - אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר:

**בְּיַד תִּזְקָה**, זו הַדְּבָר. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה יַד יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר  
בְּשִׂדָּה בְּסוּסִים בְּחֲמוּרִים בְּגַמְלִים בְּבָקָר וּבְצֹאן דְּבָר כְּבֵד מְאֹד:

ולא די בכך, עד שיבא פרעה ויראה שגם הים לוקה במטהו של משה, וידעו מצרים כי אני ה'. אחרי החשך קרא פרעה למשה. ואז אמר לו משה: כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים. משה אומר "כחצת הלילה" אך לא מפרש איזה לילה, מכאן משמע שהוא כבר עומד באותו יום. הארוע הזה, שבו פרעה קרא למשה, היה בי"ד בניסן. אז אמר משה לפרעה "כה אמר ה' כחצת הלילה אני יוצא וכו'", וכונתו: הלילה אני יוצא. דברי משה אלה נאמרו אחרי שקרא פרעה למשה אחרי שלשת ימי החשך. מכאן נראה שהסבה שבגללה פסח מצרים מקחו מבעשור, היא כי י"א וי"ג הם שלשת ימי החשך. (ולהלן עמ' נ נביא טעמים נוספים לכך). בי"ד בבקר אמר פרעה למשה אל תספ ראות פני, ומשה אמר לו כן דברת, ואח"כ אמר לו כחצת הלילה אני יוצא וכו'.

ומנין ידע משה שה' יוצא באותו לילה בתוך מצרים? ה' אמר לו זאת כבר בראש חדש. ה' הלא נגלה אליו בר"ח ניסן ואמר לו את כל הדברים האלה, כמו שנאמר: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים .... וְהָיָה לְכֶם לְמִשְׁמַרְתָּ עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה .. וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֲלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי ה'....".

אם כן, למה התורה לא מספרת לנו את הדברים כסדרם? למה שיחתם של משה ופרעה שהיתה בי"ד בניסן, נזכרה עוד לפני דברי ה' אל משה ואהרן בר"ח ניסן?

התורה מבחינה בין פרשיות האותות, לבין מכת בכורות. פרשיות האותות פותחות בכותרת: "וַאֲנִי אֲקַשֶּׂה אֶת לֵב פְּרֹעֹה וְהִרְבִּיתִי אֶת אֶתְמִי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פְּרֹעֹה וְנִתְמִיתִי אֶת יְדֵי בְּמִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבָאֲתִי אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשְׁפָטִים גְּדֹלִים: וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנִטְתִּי אֶת יְדֵי עַל מִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם". אח"כ נזכרו המופת שנעשה במטות שהפכו לתנינים, ועוד תשעה מופתים (תשע המכות הראשונות), ואת כלם מנמק משה בצרך להודיע למצרים כי אני ה'. התורה מסכמת את עשרת המופתים האלה בפסוקי סיום דומים מאד לפסוקי הפתיחה: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פְּרֹעֹה לְמַעַן רַבּוֹת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת כָּל הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה לְפָנָי פְּרֹעֹה וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרֹעֹה וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶצוֹ". המו"מ המתמשך בין משה לפרעה, הוא חלק מפרשיות המופתים. פרעה קורא למשה בעקבות החשך, ואומר לו שלא יראה עוד את פניו. המו"מ בין משה לפרעה נכשל. כפי שאמר ה' למשה מראש בפרשת המלון (וכפי שנבאר להלן עמ' לו) שהדרך הזאת לא תועיל.

פרשת החדש הזה מתחילה נושא חדש: מכת בכורות ויציאת מצרים. מבחינה כרונולוגית הוא התחיל קדם לכן, אך כיון שהוא נושא חדש, סִימָה התורה את פרשיות האותות והמופתים, ואח"כ עברה לעסוק במכת בכורות ויציאת מצרים.

מכת בכורות ויציאת מצרים הן נושא בפני עצמו. נבאר זאת בהרחבה להלן. מכת בכורות לא באה לבאר כי ה' הוא האלהים, אלא לבאר שה' בוחר בישראל. כפי שאמר ה' למשה מראש, שהמופתים לא יועילו, אבל האמירה "בְּנֵי בְּכָרֵי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר אֵלֶיךָ שְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִעַבְדְּנִי וְנִמְאַן לְשַׁלְּחוֹ הַגָּה אֶנְכִי הֲרַג אֶת בְּנֵךְ בְּכֹרֶךָ", היא שתועיל.

נחלקן המפרשים מתי נאמר למשה "עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים". יש אומרים שהדברים נאמרו לו שם, בעמדו לפני פרעה, לפני שאמר "כה אמר ה' וכו'" ויצא בחרי אף. ויש אומרים שהוא מאמר מוסגר, ולמעשה נאמרו לו הדברים עוד קדם לכן, והתורה מלמדת זאת שם כדי שנדע שכשמשה אומר לפרעה "כן דברת", ואומר אח"כ "כה אמר ה'", הוא אומר זאת מפני שהוא יודע שעוד נגע אחד יצאו ממצרים. לכן אומר משה: כדברך, לא אוסיף עוד ראות פניך. כמו כן, משה יודע שהמצרים כבר יראים מבני ישראל ועבדי פרעה יראים ממשה. את זה למדה אותנו התורה שם, ומכאן מובן למה אמר משה כן דברת ויצא.

כאן מסתים אפוא המו"מ בין משה לפרעה. אותו מו"מ המתבסס על המכות. המו"מ נכשל. פרעה מגרש את משה מלפניו לעולם.

אבל משה לא מתייאש. משה אומר לפרעה "וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוּ לי לאמר....". בסופו של דבר ירד אליו פרעה עצמו, אך משה לא אמר לפרעה שיֵרד הוא עצמו, משום שאמר לו פרעה "אל תוסף ראות פני" ומשה השיב "כן דברת". כלומר: אתה לא רוצה לראות את פני? בסדר, לא תראה. את כל עבדיך תשלח אלי. (ומשה עוד מוסיף ואומר "והשתחוּ לי"). יתכן שאינו מתכוון להשתחוויה ממש, אלא כבטוי. ויתכן שכוונתו להשתחוויה ממש. אבל הרעיון ברור: עבדיך עוד יתחננו בפני שאצא. עבדיך יעבדוני. גם אם לא ישתחוּ בגופם, הרוח תהיה רוח קדים עזה. חז"ל מוסיפים ואומרים שפרעה עצמו ירד אל משה. בפשט הדברים זה לא כתוב. בפשט הדברים נאמר "ויקרא למשה ולאהרן", ולכאורה "ויקרא" היינו ששלח את עבדיו לקרוא למשה. ואולי אף לא דבר בעצמו עם משה אלא אמר לעבדיו לומר למשה את הדברים. כך או כך יש כאן מעין "והשתחוּ לי". אמנם, אח"כ נאמר "ותחזק מצרים על העם" "כי גורשו ממצרים", משמע שהמצרים לא ממש השתחוּ לישראל אלא הוציאו את ישראל בידם החזקה. אבל הם היו כלי לשלח את ישראל מן הארץ).

חז"ל אומרים שמשה לא אמר לפרעה שהוא ירד אליו משום שחלק כבוד למלכות. כדברי הגמ' בזבחים קב. אבל גם לשון "כן דברת" כוללת בתוכה לעג מסוים. משה לא אמר "כן אעשה" אלא "כן דברת". מעין השמר לך. אתה תבקשני ולא תמצאני. אחרי כל המכות פרעה כבר ירא לגעת במשה. המצרים חוששים מפניו. ומכאן דברי ר"ל שסטרו ויצא. משה יוצא בחרי אף. יציאה בחרי אף היא מעשה שיכול לעשות מי שכבר יראים אותו, מכבדים אותו וחלים מפניו. וגם אם לא סטרו בפעל, היציאה בחרי אף באמירה כמו שאמר משה, היא סטירה. משה הולך וגדל וחזק.

המכות הביאו לכך שבי"ד בניסן בבקר כל עבדי פרעה כבר פחדו מפני משה. האיש משה גדול מאד בארץ מצרים. המלך אשר לא ידע את יוסף, קבל תחתיו יהודי אחר גדול מאד בארץ מצרים. ואעפ"כ לא מניחים המצרים את עם ישראל לצאת ממצרים. לכן נראה שהמצרים השאילו להם כלים כי הם, וגם בני ישראל, סברו שמשה קבל את הצעת הפשרה של פרעה לזבוח בארץ, ולכן הוא מצוה את ישראל לזבוח בארץ. המצרים שמחו כי חשבו שבזה נגמרו המכות והם נצחו, ובני ישראל שתפו פעולה, גם אלה מביניהם שלא רצו לצאת, כי סברו שלא יוצאים. והראיה: גם צדה לא עשו להם. אילו אכן האמינו שיוצאים, היו עושים צדה. (ולחבדיל מהם אמר יהושע באותו חדש אחר ארבעים שנה הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים וכו', וגם שם הכינו שלשה ימים מראש). משה אמר לבני ישראל שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בקר, כי ה' עובר לנגוף את מצרים ורק בתוך בית עם דם על המשקוף הם מוגנים. יתכן שגם משום כך המשיכו היהודים להאמין שמשה רק אומר שיוצאים ממצרים. אבל אפשר להיות רגועים; משה לא מתכוון ברצינות. באמצע הלילה התברר שמשה התכוון ברצינות גמורה. מצרים שלחום והם יצאו בחפזון. בסופו של דבר

יצאו ישראל ממצרים בידם החזקה של המצרים. הם יצאו איש מפתח ביתו, וממצרים. ולא יכלו להתמהמה.

## אני ולא שרף

כל המכות נעשו ע"י משה וע"י המטה. כדרכם של החרטומים. רק סלוקן של המכות היה ע"י תפלה ובלי מטה. לא כן מכת בכורות, היא נעשתה ללא מטה ולא ע"י משה. לכן דרשו חז"ל "אני ולא מלאך". (כלומר: ה' ולא משה). הקב"ה בכבודו ובעצמו גואל את ישראל. זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל. יש עוד דבר שאפשר לדיק מלשון הפסוק הזה: לא "אשר הכה את מצרים" אלא "אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים". כלומר אשר לקחנו לו לעם. אשר הפלה בין מצרים ובין ישראל, ולא נתן המשחית לבא אל בתינו לנגוף. זה הדבר שעשה ה' בכבודו ובעצמו. בכל המכות אומר משה לפרעה שהמכה באה למען ידעו מצרים כי אני ה'. לא כן במכה הזאת. כאן המטרה היא "למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל". המכה הזאת לא באה למען תדע כי אני ה', אלא למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. הפעולה העקרת שאותה עשה ה' בכבודו ובעצמו בפסוק הזה היא לא נגיפת מצרים אלא הפסיחה על ישראל.

והפסוקים צריכים ביאור. כי מכך שצריך ה' לפסוח על הפתח ולא לתת למשחית לבא לנגוף, משמע שאכן יש שם מלאך משחית, שיודע להבחין בין בכור לפשוט, אך אינו יודע להבחין בין מצרים ובין ישראל, וה' צריך לבא להציל את ישראל מפניו.

מה עשה ה' בכבודו ובעצמו? הכה את מצרים או הציל את ישראל?

חז"ל דיקו "אני ולא אחר" לא מהפסוק העוסק בהצלת ישראל, אלא מהפסוק העוסק בהכאת מצרים, משם דיקו חז"ל אני ה' אני הוא ולא אחר. ואכן כך משמע משם, שהרי ההכאה לא נעשתה במטה. (חז"ל יכלו לדרוש זאת גם מהפסוק "פֶּה אָמַר ה' פְּחַצְתָּ הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם: וּמַת פֶּל בְּכוֹר..."), שע"פ הפשט הוא הנסוח של משה לפסוק "וְעַבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וכו'". (אמנם בתורה הפסוק "כה אמר" נזכר לפני "ועברתי", אבל כבר בארנו שהוא נאמר אחרי שמשם שמע מה' את הפסוק "ועברתי"). אלא שחכמים לא דרשו משם כי שם אפשר לפרש ש"אני יוצא בתוך מצרים" אמור על סוף הפסוק: ומת כל בכור וכו' למען תדעו אשר יפלה ה' וכו').

ואם בא ה' בכבודו ובעצמו, מדוע יש שם משחית? ומיהו המשחית?

משחית הוא מגפה, הוא כח חסר בחירה חפשית ככל כחות הטבע. ה' עושה מלאכיו רוחות. כל כחות הטבע הם מלאכים של ה'. השמש, המאורות והרוחות, וכן המגפות, כלם מלאכי ה' צבאות ההולכים לעשות רצונו בלא בחירה חפשית. ואם בא ה' אל מצרים ובידו מלאך משחית, כדי לגאול אותנו, מטרת הגאולה היא שנדע שה' הוא המכה את מצרים, ובזה נדע שה' הוא העובר בארץ מצרים. ושכל המכות שעשו משה שליח ה', (וכן יתר עשרת שליחי ה', שכן גם הצפרדעים והכנים הם שליחי ה'), נדע שה' עשאהם. וגם מגפת הבכורות, באה כי ה' בכבודו ובעצמו יוצא בתוך מצרים, שאלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו. וזה מה שעומד במרכז גאולת כל הדורות; תמיד ימצאו חסרי האמונה שיאמרו שלא יד ה' עשתה זאת, כנגדם מלמדת אותנו התורה להאמין שיד ה' היא, גאל ישראל. (גם ביציאת מצרים לא האמינו ישראל בכך אלא אחר שבעת ימים).

אבל הפעולה הגבוהה יותר, שהיא זו שנעשתה שלא ע"י שליח, היא לא הכאת המצרים אלא דוקא הפסיחה, הכרת ישראל והבחירה בהם. שליח אינו יכול לבחור. הבחירה היא כלה ביד ה' היא. ההבחנה בין ישראל למי שאינו מישראל, אינה יכולה להעשות ע"י מלאך שאין לו בחירה.

המשחית הוא מגפה ככל המגפות, כח טבעי. הוא מבחין בין בכור לפשוט כי ההבדל בין בכור לפשוט הוא טבעי. גם החרטומים רואים אותו, וגם הצופה רואה אותו. אבל ההבחנה בין ישראל לעמים היא אלהית. רק אלהים, או איש שלמד את תורתו, יודע להבדיל בין קדש לחול. ה' יוצא

בתוך מצרים לא כדי להכותם, אלא כדי להבחין בין ישראל לעמים. וגם זה לא בא אלא ע"י השתדלות ועשיה מצדנו, וקיום מצות הפסח. רק אם אנחנו מבדילים את עצמנו מהמצרים, יבדיל אותנו גם ה'.

תשע המכות הראשונות באו ללמד ש"אני ה'", גם הכחות הטבעיים הם יד ה', וזה מתגלה גם במכת בכורות. אבל מכת בכורות מלמדת דבר ממעלה גבוהה יותר: ההבחנה בין קדש לחול. זו היא מעלה בפני עצמה.

מכת בכורות באה לא ע"י המטה, ולא ע"י מלאך ולא ע"י שרף אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו. אני יוצא בתוך מצרים. למרות זאת הדבר האמור הוא לא "למען תדע כי אני ה'" כבשאר המכות, אלא "למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל". למשה אין תפקיד במכה הזאת. הוא לא מכה במטהו. האמירה "למען תדעו כי אני ה'" לא נזכרה במכה זו, היא נדחתה לקריעת הים, שבה שוב יכה משה במטהו על אחז מכות הטבע, וידעו מצרים כי אני ה'. במכות הראשונות משה עושה מופתים במטהו כדי להוכיח לחרטומים בדרכם שלהם שה' חזק מהם. אבל במכת בכורות המטרה היא אחרת: להבחין בין ישראל לעמים. זהו יחודה של מכת בכורות. בכל המכות מדבר משה עם החרטומים. החרטומים מבינים היטב את כחות הטבע. גם המשחית הוא כח טבע שה' הביא לעולם. ההבחנה בין בכור לפשוט היא טבעית. מכת בכורות מלמדת שיש דברים שאי אפשר להבין בכלים טבעיים, ורק הקב"ה בכבודו ובעצמו יכול לבא ללמד, שיש הבדל בין קדש לחול, בין ישראל לעמים. ה' הוא המבדיל בין מצרים ובין ישראל.

אמור מעתה: ה' יצא בתוך מצרים, הוא הביא עמו משחית, לא ע"י משה ולא ע"י מטה אלא הוא בעצמו. וגם המגפה הזאת היא יד ה', אבל הדבר שעשה ה' בכבודו ובעצמו ללא אמצעי בדרך הטבע, היא הפסיחה על פתחי ישראל.

יציאת מצרים, שנעשתה ע"י ה' בכבודו ובעצמו, היא ההבדלה בין ישראל לעמים, בין קדש לחול.

## מה חשבו במצרים

המצרים השאלו לישראל כלים כי הם, וגם בני ישראל, סברו שמשה קבל את ההצעה של פרעה לזבוח בארץ, ולכן הוא מצוה לזבוח בארץ. המצרים שמחו כי חשבו שבכך נגמרו המכות והם נצחו, ובני ישראל שתפו פעולה, וגם אלה שלא רצו לצאת, כי סברו שלא יוצאים. והראיה: גם צדה לא עשו להם. אילו היו מאמינים שאכן יוצאים, היו עושים צדה. (ולהבדיל מהם אמר יהושע באותו חדש אחר ארבעים שנה: הָכִינוּ לָכֶם צִידָה כִּי בְעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ... גם כאן וגם שם הכינו שלשה ימים מראש). לכן, הוצג הדבר לפני פרעה ולפני ישראל כאילו לישראל יש חג. הם ותרו על הרצון ללכת לחגוג אותו במדבר, אז הם חוגגים במצרים. אך טבעי הוא שישאלו כלים ובגדים מכובדים מאת שכניהם שאינם חוגגים את החג הזה. ולמה לא? הם יחזירו אחרי החג. אחרי החג ישוב העולם לנהוג כמנהגו. הכל שמחו אפוא שהושגה פשרה בין משה לפרעה, ושמחו לשתף פעולה עם הפשרה הזאת, לפני שיתחרטו הצדדים. לכן השאלו המצרים לישראל כלים לצורך החג.

(ישראל אמנם זעקו אל ה' מן העבודה, אבל הם לא באמת האמינו ביציאת מצרים. הם קוו שהזעקה תועיל לכך שהנוגש יוגבל לשתי מכות ביום ופרעה יתן תבן טוב. ליותר מזה הם לא צפו. הם האמינו שיום יבוא ואלהים יפקד אותם, אבל לא ראו את זה קורה בימיהם).

משה אמר לבני ישראל שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בקר, כי ה' עובר לנגוף את מצרים ורק בתוך בית עם דם על המשקוף הם מוגנים. יתכן שגם משום כך המשיכו ישראל להאמין שרק מן השפה ולחוץ משה אומר שיוצאים ממצרים. אבל אפשר להיות רגועים: משה לא מתכנן ברצינות. באמצע הלילה התברר שמשה התכנן ברצינות גמורה. מצרים שלחום והם יצאו בחפזון. בסופו של

דבר יצאו ישראל ממצרים בידם החזקה של המצרים. הם יצאו איש מפתח ביתו, וממצרים. ולא יכלו להתמהמה.

בסופו של דבר מצרים גרשום והם יצאו כבר בלילה. אמנם, אפשר שעד שנאספו כל העם למקום אחד והיו מוכנים למסע כבר היה יום, ובכך ייושבו שני המקראות, המקרא בפרשת בא שאומר שפרעה גרש אותם בלילה, והמקרא בפרשת מסעי שאומר שממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים, אבל כך או כך, מצרים גרשום וחזקו עליהם למהר לשלחם מן הארץ. לכן לא הספיקו לאפות את הבצק ונשאווהו על שכמם ואפוהו בסכות.

## פסח זה על שום מה

ומהי המטרה של הפסח ושל מכת בכורות? הדם מפלה בין מצרים לבין ישראל. על כל המכות נאמר שמטרתן למען תדעו כי אני ה', מכת בכורות לא. מטרתה של מכת בכורות היא למען תדעו אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. גם ענינו של פסח הוא למען תדעו אשר יפלה ה'. הפסח הוא לציון שה' פסח על בתי בני ישראל. ה' מבדיל את בתי בני ישראל מהגויים, וההבדלה היא לפי בתים ולא לפי יחידים. זהו המיוחד בפסח. לכן מי שלא עושה פסח הוא נגרע מקהל עדת ישראל, ונכרת מהעם. במילה ובפסח מובדל אדם מהעמים ונהיה חלק מישראל, בלעדיהם הוא נכרת מישראל. המילה מקדשת כל יחיד ויחיד, אבל הפסח מקדש את בתי ישראל. הוא מבדיל את העם מעם אחר. וזהו יחודו. (הפסח אינו זכר ליציאת מצרים אלא להפך, יציאת מצרים נועדה כדי שנעשה את הפסח. כפי שבארנו לעיל. (ראה למשל עמ' כו) השליחות של משה היא להביא את ישראל לעשות את הפסח. וראיה לדבר פסח שני. מה הטעם להזכיר את יציאת מצרים ביום שבו לא יצאו ממצרים? אין טעם. אלא שזה הפוך. יצאנו ממצרים כדי לעשות את הפסח, כי מי שלא עושה פסח נגרע מכלל ישראל ונכרת מישראל. הפסח הוא המבדיל את ישראל ואת בתי ישראל מהגויים).

את הדבר הזה אפשר ללמוד כבר מפרשית המלון שבפרשת שמות. "ויאמר ה' אל משה בְּלִילָהּ לְשׁוֹב מִצְרַיִם רְאֵה כָּל הַמִּפְתִּיחַ אֲשֶׁר שָׁמַיְתִי בְיַדְךָ וְעָשִׂיתָם לְפָנַי פְּרֹעָה וְאֲנִי אֶחְזַק אֶת לְבָבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם: וְאָמַרְתָּ אֶל פְּרֹעָה פֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְּכָרֵי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר אֱלֹהֶיךָ שְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִעַבְדֵנִי וְתִמְאַן לְשַׁלְּחוֹ הַנֶּה אֲנִי הֵרַג אֶת בְּנֵיךָ בְּכָרְךָ: וְיִהְיֶה בְּיָדְךָ בְּמִלּוֹן וְיִפְגְּשׂוּהוּ ה' וְיִבְקֹשׁ הַמִּיתוֹ: וְתִקַּח צִפְרָה צָר וְתִכְרַת אֶת עַרְלַת בְּנֵה וְתַגַּע לְרַגְלָיו וְתֹאמַר כִּי חָתַן דָּמִים אָתָּה לִי: וְיָרַף מִמֶּנּוּ אֵז אֲמָרָה חָתַן דָּמִים לְמוֹלֶת". שם אומר ה' למשה במפורש שהמופתים לא יועילו, ולכן עליך לומר אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל. את זה מלמדת מכת בכורות. אחרי שהמכות לא הועילו ופרעה לא משלח את ישראל, אלא אומר למשה לך מעלי, כעת אין משה בא להוכיח לו כי אני ה' (אם כי הדבר הזה יאמר שוב בקריעת הים). כעת משה אומר בני בכורי ישראל. אך לשם כך צריך משה למול את ערלת בנו. אם הוא לא הבדיל את עצמו מהמצרים בדם – יבקש המיתו. כך בפרשת המלון, וכך במכת בכורות, כפי שבארנו לעיל. כבר לא אומרים אני ה', כעת אומרים בני בכורי ישראל. אבל לשם כך צריכים ישראל להבדיל את עצמם מהמצרים בדם. ללא הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות – יבקש המיתו.

משה אמר לעם "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר". בחוץ ה' נוגף את מצרים, בבתים אתם מוגנים ע"י הדם. הפסח מבדיל את הבית שלכם ושומר עליו. לכן גם לדורות בבית אחד יאכל.

בסופו של דבר מצרים גרשום והם יצאו כבר בלילה. אמנם, אפשר שעד שנאספו כל העם למקום אחד והיו מוכנים למסע כבר היה יום, ובכך ייושבו שני המקראות, המקרא בפרשת בא שאומר שגרשו בלילה והמקרא בפרשת מסעי שאומר שיצאו ממחרת הפסח לעיני כל מצרים. כך או כך,

מצרים גרשום וחזקו עליהם למהר לשלחם מן הארץ. לכן לא הספיקו לאפות את הבצק ונשאווה על שכמם ואפוהו בסכות.

## יציאת מצרים ועשית הפסח

שלש פרשיות פותחות בפסח מצרים ומסימות בצווי לדורות. פרשית החדש הזה עד חציה עוסקת במצרים ומחציה והלאה מלמדת את דיני שבעת ימי חג המצות לדורות. פרשית משכו וקחו עוברת באמצעה לכי תבאו אל הארץ וגם פרשית ויהי בחצי הלילה המשכה צווי על הפסח לדורות. א"א לצאת מצרים אלא כחלק ממהלך החג לדורות.

מטרת יציאת מצרים היתה שיחגגו ישראל לפני ה' בהר סיני. השליחות של משה אל פרעה היא להוציא את העם ממצרים ולהביא אותו לחג את חג ה', ולעבוד את האלהים על ההר הזה, כפי שנאמר לו בסנה. אלא שבסופו של דבר – באותה שנה עשו ישראל את הפסח במצרים.

האמירה של משה שיחגגו ישראל במדבר התקימה בפסח שעשו ישראל בשנה השנית (ואולי כבר בימי המלואים, אך יותר נראה שבפסח). לכן נשאר ישראל כמעט שנה בהר סיני, עד כ' באייר, כלומר עד שיעשו כל ישראל את הפסח לה' במדבר. ולא יגרע איש, כולל הטמאים, מהקריב קרבן ה'. ברור גם למשה וגם לפרעה שאת חג ה' יוכלו ישראל לעשות דוקא במועדו. משה אומר לפרעה כי חג ה' לנו. עבודת ה' על ההר הזה שהבטיח ה' היא דוקא במועדו, בקרבן זבח הפסח. כיון שאת הפסח באותה שנה עשו ישראל במצרים ולא בהר ה', התקומו דברי ה' אל משה ודברי משה אל פרעה בשנה שאחריה, כאשר משכן ה' בנוי כהלכתו וכל ישראל מקריבים. אז התקיים דבר ה' שיחגגו ישראל לפניו את החג במדבר. מכאן יובן למה חששו הטמאים שאם לא יקריבו יגרעו מקהל ה'. זוהי ההזדמנות היחידה לעבוד את ה' על ההר. לכן לא נסעו ישראל מהר ה' אלא אחרי שהקריבו כל ישראל, ובכללם גם הטמאים, את הפסח בהר סיני. (ואם כדברי חכמים שהפסח באותה שנה היה בשבת, הרי שכ' באייר היה ביום ראשון, נמצא שעשו כל ישראל כולל הטמאים את הפסח, ואז המתינו עד לאחר השבת ונסעו).

(מזבח אפשר לבנות אך ורק במקום שה' אומר. ודאי שאי אפשר לבנות מזבח לה' בארץ מצרים. לכן פסח מצרים אינו קרבן. דמו לא נזרק על מזבח. אמנם, המדרש אומר שהמזוזות והמשקוף נעשו כעין מזבח. אבל זה לא מזבח ממש. ויותר נראה לדמות את המשקוף והמזוזות לתנוך אזנו של אהרן ובהונותיו. כלומר: הדם נתן על פתחי בתי ישראל כדי לקדש את בתי ישראל, כמו שדם המלואים נתן על אהרן כדי לקדשו).

יציאת מצרים אינה אפשרית אלא כחלק מהחג כפי שהוא נעשה לדורות, לכן שלש פרשיות היציאה מלוות בצווי לדורות.

## למה בעשור

למה לקחו את פסח מצרים כבר בעשור לחדש? חז"ל הסבירו שהדבר נעשה כדי להתגאות בפני המצרים שאנו עומדים לשחוט את אלהיהם. לעיל בארנו שי"א י"ב וי"ג הם שלשת ימי החשך. עוד יש להסביר (ושלשת ההסברים כמובן אינם סותרים זה את זה), שמשה מצוה לקחת את השנה בעוד יש זמן ללכת שלשה ימים להר סיני. אנחנו מבחינתנו מתכוננים לעשות את הפסח במקומו. אם בסוף לא נוכל – נעשה במצרים, ואז נראה מה יהיה.

## נגף כואב

בארנו אפוא שמכת בכורות היא נגף, מגפה, ככל המגפות. המצרים מתו במגפה, מחלה, שהביא ה' על מצרים. מסתבר שזאת לא רק מגפה ממיתה, היא ממיתה בכאבים. שהרי אילו היו מתים

הבכורות בחצי הלילה על מטתם בשקט, לא היו המצרים מגלים זאת עד הבקר. הצעקה הגדולה במצרים מלמדת שככל הנראה המגפה גרמה גם יסורים למתים, שלפני מותם עוד צעקו והביאו אליהם את כל בני הבית, אשר היו לידם וחזו במותם.

### לא יחרץ כלב לשונו

בפשטות, "לא יחרץ כלב לשונו", היינו שבכך תפחן ההפליה בין ישראל למצרים: אצל המצרים תהיה צעקה גדולה, ואצל ישראל יהיה שקט גדול, ואפילו הכלבים שדרכם לנבוה בכל עת ישתקו, וכ"ש האדם ושאר הבהמה, ובזה יראה וישמע ההבדל בין מצרים לבין ישראל. בזה תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. אבל המפרשים פרשו ש"ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" אינו נגוד ל"צעקה גדולה במצרים" אלא ל"ומת כל בכור בארץ מצרים" ולכן פרשו אחרת.

### ביד חזקה

יציאת מצרים נעשית ביד חזקה. המצרים הולכים ונכנעים מפני ישראל ככל שהתקדמו המכות. פרעה עוד הכביד את לבו, אבל המצרים כבר יראים מפני משה ומפני ישראל. אפשר לראות את זה במכת ברד, שבה חלק מעבדי פרעה כבר חשש מפני ה'. לפני מכת ארבה עבדי פרעה כבר מתחננים בפניו שישלח את ישראל. גם פרעה הולך ומגמיש את עמדתו כפי שבארנו לעיל. ובכל התשובות לבנים השואלים, חזק היד מוזכר היטב. זה אחד הדברים המרכזיים שיש לומר לבנים. לדורות.

ואולם, כלפי חוץ המכות לא הוצגו כיד חזקה, אלא כמופתים להוכחת מציאות ה'. התורה לא מדברת על מכות אלא על מופתים ואותות (אמנם היא מדברת על שפטים, וראה להלן), ורק על מכת בכורות הכתוב אומר "עוד נגע אחד", לומר לך שמכת בכורות היא כבר מכה ולא מופת. הכתוב מביא את ההבחנה הזו לידי ביטוי נוסף באמצעות פרשיה מסכמת המפרידה בין מכת חשך ומכת בכורות: "ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים. ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה לפני פרעה..." פרשיה זו סוגרת את ספור תשע המכות, והיא מקבילה לפרשיה הפותחת את ספור המכות, שם נאמר: "ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים". שתי הפרשיות האלה תוחמות את פרשת המופתים, המוצגים כאילו אינם מכות אלא ראיות לקיום ה'. תשובה לבן הרשע ששאל "מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל?".

שני תפקידים יש למכות. הנמוק שבו מנמק משה את המכות הוא להוכיח את מציאות ה'. למען תדע כי אני ה', בעבור תדע כי לה' הארץ, וכו'. הסברת שאתה לא משלח את ישראל כי לא ידעת את ה'? טוב ששאלת, בזאת תדע כי אני ה'. הדבר נאמר במפורש בין השחין לברד, שם נאמר לפרעה "כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ, ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ". כלומר יכולתי להכותך מכה נצחת, אולם לא זו מטרתי. מטרתי היא לספר שמי בכל הארץ.

ואולם, ברור שיש למכה תפקיד נוסף: היא היד החזקה שהבטיח ה' למשה.

ואכן, גם בפתיחה וגם בסיום, אומר הכתוב במפורש או ברמז שלמופתים יש גם תפקיד כוחני של מכות. בפתיחה נאמר "והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים, ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי את ידי במצרים והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדולים". בסיום נאמר "עוד נגע אחד..", משמע שגם המופתים הקודמים היו נגעים. כשנדקדק נמצא שיש עשרה מופתים ועשרה נגעים, ואין חפיפה מלאה ביניהם. המופת הראשון (המטה ההופך לתנין) איננו נגע, והנגע האחרון (מכת בכורות) איננו מופת.

הוכחת מציאות ה', היא גם הוכחת ידו החזקה.

משה מדבר אל פרעה באותות ובמופתים. לפי דבריו הוא לא בא אלא להוכיח לו שעליו להסכים לשלח את ישראל, אבל למעשה ישראל יוצאים ביד חזקה. לא פרעה משלח את ישראל כי אם ה', בכח, מוציא את ישראל ממצרים. מתברר שבאי העולם לא ייראו את ה' באותות לבד אלא בכח. הכח הוא המביא את המצרים לומר שה' האלהים. תחילה החרטומים, אח"כ עבדי פרעה, ולבסוף גם חיל פרעה אומר "כי ה' נלחם להם במצרים", ואז מכירים בו גם ישראל, כי ראו את היד הגדולה. היא מביאה למורא גדול והכרה בה'. קול ה' בכח, ומתוך כך קול ה' בהדר. (לכן גם בתהלים ההכרה באדון חולי ארץ באה בצאת ישראל ממצרים. צאת ישראל ממצרים, הזמן בו התהווה עם ישראל והיו ישראל ממשלותיו, הוא הזמן שבו הים, הירדן וההרים והסלעים והצורים, וכל הבריאה כלה, חלה מפני ה').

וכך בא פרעה אל משה ומתחנן שמשה יסלק את המכות. את המשימה הזאת הוא אפילו לא מנסה להטיל על חרטומו. ברור שזה לא בכוחם. מי שמכר את חוקי הטבע יכול לעורר אותם לפעמים, אך לא לסלק אותם. את זה גם משה עושה לא ע"י המטה אלא בתפלה, וכך מתברר מי באמת מעל הטבע ושולט בו.

וכך יש להבין גם את יחודה של מכת בכורות. היא כבר איננה חלק מסדרת המופתים שנועדו להוכיח את מציאות ה'. היא באה להוכיח דבר אחר: "למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל".

חז"ל עומדים על לשון הפסוקים המלמדת שאת מכת בכורות הביא הקב"ה בכבודו ובעצמו. "אני יוצא בתוך מצרים". ועם זאת הדבר עוד טעון באור, כי מכך שצריך ה' לפסוח על הפתח ולא לתת למשחית לבא לנגוף, משמע שאכן יש שם מלאך משחית, שיודע להבחין בין בכור לפשוט, אך אינו יודע להבחין בין מצרים ובין ישראל, וה' צריך לבא להציל את ישראל מפניו. המשחית הוא מגפה ככל המגפות, כח טבעי. אמנם כח טבע המבחין בין בכור לפשוט, אך ההבדל בין בכור לפשוט הוא הבדל שבטבע. גם החרטומים רואים אותו, וגם כל איש רואה אותו. אבל ההבחנה בין ישראל לעמים היא אלהית. רק אלהים, או מי שלמד את תורתו, יודע להבדיל בין קדש לחול. ה', השולט בכחות הטבע וגובר על המכות, יוצא בתוך מצרים להבחין בין ישראל לעמים.

*יד חזקה של מי*

משה מדבר אל בני ישראל במשך זמן רב, הוא מנסה לשכנע. אי אפשר להביא את העם לאמונה בבת אחת, התהליך החנוכי הוא ארוך. בני ישראל אינם שומעים כשהוא מדבר אתם על ברית האבות, אך הם שומעים ומאמינים כשהוא מבטיח להקל את שעבודם, אלא שכאשר מתברר שהדרך ארוכה וקשה, רוחם של ישראל קצרה והם אינם שומעים.

החזון הגדול לבא לארץ ישראל, יכול להתמך בשאיפה לברוח משעבוד הגלות. אבל כאשר לשם כך נדרש ישראל לעבוד קשה יותר, הוא אומר למשה ואהרן ירא ה' עליכם וישפט. השליחות של משה היא ללמד את ישראל לרצות לצאת מתחת סבלות מצרים ולעבוד את ה'. ראית ברית ה' היא ראיה לטוח ארוך והיא מצריכה ארוך רוח למרות העבודה הקשה.

וכשבני ישראל אינם שומעים, שולח אותו ה' אל פרעה, כדי שהוא יגרש את ישראל ביד חזקה. אם בני ישראל אינם עומדים במשימה "וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", הדרך עוברת דרך פרעה, "וידעו מצרים כי אני ה' בנטתי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם".

אם לא יזכו ישראל לצאת בידו החזקה של ה', יצאו בידו החזקה של פרעה. כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם. (וראה רש"י שם).

## האותות והשפטים

לפני המכות אומר ה' למשה: "וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרֹעֹה וְהִרְבִּיתִי אֶת אֲתָמִי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פְּרֹעֹה וְנִתְתִּי אֶת יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבָאֹתַי אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבְּאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּשִׁפְטִים גְּדוֹלִים: וְיָדְעוּ מִצְרָיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנִטְתִּי אֶת יָדִי עַל מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם".

שני תפקידים יש למכות. הם אמורים להיות אותות ומופתים, והם אמורים להיות שפטים גדולים. התוצאה שלהם תהיה יָדְעוּ מִצְרָיִם כִּי אֲנִי ה'.

במה ידעו מצרים כי אני ה'? באותות והמופתים, או בשפטים הגדולים?

לכאורה, באותות והמופתים. ואולם, הפסוק כותב דוקא אחרי השפטים, את התוצאה: "וְיָדְעוּ מִצְרָיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנִטְתִּי אֶת יָדִי עַל מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם". התוצאה תושג דוקא בנטות ה' את ידו על מצרים.

כאמור לעיל, המכות מוצגות תחילה כאותות ומופתים, וככל שהתהליך מתקדם הן מוצגות יותר ויותר כאיומים.

אותות ומופתים יודעים גם החרטומים לעשות. למעשה, בכך נפתחת הדלת של משה אל פרעה. ומתוך כך – אל בני ישראל. ולא משום שהיכולת לשנות את סדרי הטבע מלמדת שאלהים אתו, אלא משום שהוא עושה כמו החרטומים. מי שבא ועושה קסמים ולהטוטים של שנוי סדרי בראשית, יוזמן לעשות מופע קסמים לפני פרעה בשעות הפנאי. מי שיודע להתחרות במדענים ובחרטומים המתקדמים, יוזמן לפגישה בלשכתו של פרעה. האותות והמופתים מזכים את משה בקרבה אל החרטומים. האמונה בכחו של ה' באה לא מתוך היכולת לעשות מופתים, אלא דוקא בשפטים הגדולים. בנטית היד על מצרים, באמירה שה' הוא לא רק כח חזק בטבע, אלא כח בעל רצון ושליטה. יכלתו לשפוט את הארץ, היא זו שמביאה את המצרים לדעת כי אני ה'. עד שיאמרו "אֲנֹסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ה' גָּלָהם לָהֶם בְּמִצְרָיִם", אמירה שמאפשרת לישראל להכיר בה' ולומר "אֲשִׁירָה לָה' כִּי גָאָה גָאָה .... ה' אִישׁ מְלַחֵמָה ה' שָׁמוּ...".

**ביד חזקה.** שני המדרשים על "ביד חזקה ובזרוע נטויה וכו'" מרמזים למכות. גם המדרש הראשון וגם הדבר האחר. ברור שאלה הם היד החזקה והזרוע הנטויה והמורא הגדול. אלא שהמדרש הראשון מחפש במכות את המלים יד, אותות ומופתים. ומסתבר שאין הכונה שהיד היא דוקא הדבר והמופתים הם דוקא הדם. אלא ביד חזקה היינו כמו שכתוב בדבר, ומופתים כמו שכתוב בדם. כלומר: שכל המכות הן בידו החזקה של ה', וכל המכות הן מופתים. מופת הוא הוכחה נסית, אבל הוא יכול להיות לא רק הוכחה אלא גם עֲנֵשׁ ויד חזקה, כמו שמצאנו ביואל שדם ואש ותימרות עשן הם מופתים. וכל המכות האלה הן בידו ובחרבו הנטויה של ה'. הנטויה על מצרים. וכל המכות האלה באו ללמד על גְלוּי שכינתו של ה'. שהרי פרעה שאל מי ה', ומשה למד אותן ואת עמו ע"י המכות.

אמנם אפשר שדוקא בדבר נאמרה ידו של ה', כי משה לא עשה דבר במטהו. ומעתה והלאה נאמר על הדבר כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר. גם כאן נאמרה יד. ראית את ידי הגדולה בדבר ודע שיכול אני להרגך. המכה החמישית והמכה העשירית נעשה בלי מעשה של משה וביד ה'. ומכאן המדרש שיד היא חמש.

בשני מקומות נאמר אפוא שהדבר בא ביד ה'. ה' הוא המכה ומביא את הדבר.

**וּבְזָרַע נְטוּיָהּ**, זו החרב. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְחָרְבוּ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלָּיִם:

**וּבְמִזְרָא גְדוּל**, זו גלוי שְׂכִינָה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: אוּ הִנְסָה אֱלֹהִים לְבֹא לְקַחַת לוֹ גְּוִי מִקְרֵב גְּוִי בְּמִסּוֹת בְּאֵתָת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבְזָרַע נְטוּיָה וּבְמִזְרָאִים גְּדוּלִים כָּכֵל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרִים לְעֵינֶיךָ:

**וּבְאֵתוֹת**, זֶה הַמַּטָּה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וְאֵת הַמַּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת הָאֵתוֹת:

**וּבְמוֹפְתִים** זֶה הַדָּם. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ, דָּם, וְאֵשׁ, וְתִימְרוֹת עֶשֶׂן:

איזו חרב הביא ה' על המצרים? בכך נחלקו המפרשים. המדרש כאן מביא כראיה את חרבו של המלאך המכה בדבר, ומכאן אפשר שהצרוף דבר וחרב וגלוי שכינה ומטה, שמובא במדרש, הוא ידו של ה' שנעשית ע"י ה' או ע"י המלאך המשחית או הקב"ה בכבודו ובעצמו או במטהו של משה (אובשם ה', כפי שדורש אחד המדרשים). יש במצרים מלאך משחית המכה את בכורי מצרים, אבל מתגלה שם ה' בכבודו ובעצמו כדי להציל את ישראל וכמו שבארנו לעיל. יש מכות שנעשות במטה ה' ויש שנעשות בידו החזקה של ה'. וגם בהם המלאך מכה בחרבו. (ולפי מה שהסברנו המלאך הוא ידו החזקה של ה' והוא שולח את ידו, כלומר את מלאכו, ומכה את מצרים. מכת בכורות גם היא סוג של דבר. מגפה בה נגפים הבכורות ביד ה'). ואולם יש מפרשים שפרשו שהיתה שם גם מלחמה, אע"פ שלא הוזכר הדבר בכתוב. ויש אומרים שהוא החרב שהזכיר משה באמרו פן יפגענו בדבר או בחרב, וכונתו פן יפגעך.

## גלוי שכינה

כל עניינה של יציאת מצרים הוא גלוי השכינה. יציאת מצרים כלה, כפי שבארנו לעיל, נועדה להראות את ידו החזקה של ה', ולגלות את שכינתו לכל באי עולם. ובראשם לישראל. מטרת יציאת מצרים היא למען תדע כי אני ה' (כפי שאומר משה לפרעה בכל המכות).

## ובמופתים

ה' מכין את משה מראש לכך שיצטרך להוכיח את מציאות ה', שגם ישראל וגם הבן הרשע פרעה, ישאלו מי ה', ומשה יוכיח להם באותות ובמופתים. בעשרת המופתים שנעשו במטה, המשיבות לקושית הבן. ואולם, לא זה מה שמוציא את ישראל ממצרים. בני ישראל יצאו אם תהיה ידם רמה, אם יוכלו לעמוד מול פרעה ולזבוח את אלהי מצרים. אם יוכלו לעמוד מול פרעה שאמר לך מעלי

דָּבָר אַחֵר: בְּיַד חֲזָקָה שְׁתִּימִים. וּבְזֹרַע נְטוּיָה שְׁתִּימִים. וּבְמִרְאָה גְדוֹלָה שְׁתִּימִים. וּבְאֵתוֹת שְׁתִּימִים. וּבְמוֹפְתִים שְׁתִּימִים. אֵלּוּ עָשָׂר מִפְּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם וְאֵלּוּ הֵן:

אל תוסף ראות פני, ולומר לו: בני בכורי ישראל. לא פן יפגענו בדבר או בחרב, אלא ה' הוא האלהים, ואנו בנו בכורו. ישראל יכולים לעלות ממצרים בכחות עצמם, אם יצליחו להרים את ראשם מעבדותם. אך הם לא מצליחים, אדרבה, אפילו במדבר רבים מהם רוצים לשוב למצרים. לכן צריך פרעה לגרשם ביד חזקה. אך ברגע היציאה - יצאו ביד רמה.

דברי ה' אל משה בסנה הם הכנה לאותות, המופתים והמכות שיבאו אח"כ. יש שם מטה שהופך לזוחל, נגעים, והפיכת מים לדם. בלכתו של משה למצרים אומר לו ה', כל המופתים שתעשה במטה לא יועילו, כי אני אחזק את לבו. יבא הרגע שבו תאמר לפרעה בני בכורי ישראל. ברגע הזה יפגשוהו ה'. ברגע הזה אני יוצא בתוך מצרים. ואז יפגעו לא רק המצרים, יפגעו גם ישראל שלא יסמנו את עצמם בדם ולא יכרתו עמי ברית.

מכות מצרים מוצגות לא כמכות אלא כמופתים. בזאת תדע כי אני ה', למען תדע כי אני ה'. דברי משה (לפחות בתחלת המכות) אינם איום על פרעה, אלא רק הוכחה שה' הוא האלהים. הוא בא להשיב על שאלת פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו. המופת הראשון כלל אינו מכה, הוא רק מופת (אם כי הוא משפיל מאד את החרטומים שמטה אהרן בולע את מטותם). עם הזמן הולך וגובר בפי משה הקול המאיים, אך עדין כלפי חוץ הוא רק עושה מופתים להוכחת טענתו. גם החרטומים מנסים את כחם, כלומר: הם מבינים שיש כאן מבחן להוכחת האלהות.

מתי הבין פרעה שמשה לא בא רק להראות לו אותות ומופתים אלא גם להכותו? במכת דם פרעה אינו מנהל מו"מ עם משה, גם המכה לא הוצגה כמכה אלא כמופת. אבל בצפרדע, ואח"כ בערוב, משה מציג מראש את המכה כדבר שיקרה אם ימאן פרעה לשלח, כלומר: יש כאן איום מפורש על פרעה. לכן פרעה מנהל מו"מ עם משה.

ואולם, החרטומים יכולים רק להביא מכות, הם לא יכולים לסלק את המכות. את המכות מסלק משה לא במטה אלא בתפלה. בחרטומאות אפשר רק לקלקל את העולם, לא לבנות או לתקן אותו. רק ה' בורא, ורק הוא מוחץ ורופא. לכן אין מידו מציל. את זה רואים גם במופתים שבסנה. וכן רואים שם שמי שיכול בכחו לאחוז בזנבו אינו חושש מהמכה. (הידיעה וההכרה בכח ה' באה בפרשת וארא בהקשר של סלוק הצפרדעים, של הפלית ארץ גשן מפני הערוב, ושל השארת פרעה בחיים כדי שיראה את הנס. ה' מתגלה בהצלה. לעמת זאת החרטומאות סובלת מכל המחלות של יצירת גלמים בספרות, הגולם יוצא מכלל שליטה והתוצאה היא חורבן, הם מוסיפים על הדם, על הצפרדע, ומנסים להוסיף גם על הכנים).

רק במקום אחד משמש המטה גם להחזרת הטבע לאיתנו – בים. שם, גם סלוק הנס הוא מלחמה, והוא מכה, והוא נועד להריגה. עליו אמרו ישראל שה' איש מלחמה. לכן גם הוא נעשה במטה. עם זאת, הוא מספק למצרים את ההוכחה הסופית לקיומו של ה', והם אומרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים.

ההוכחה שאני ה' בקרב הארץ באה תמיד בסמוך להצלה מהמכה, ולא בסמוך להכאה עצמה (מלבד בדם). הסרת הצפרדעים באה עם הסרת המכה מחר: "...לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וְלַעֲבָדֶיךָ וְלַעֲמָךְ לְהַכְרִית הַצִּפְרָדְעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתִיךָ רַק בְּיָאֵר תִּשְׁאָרְנָה: וַיֹּאמֶר לְמַחֵר וַיֹּאמֶר פְּדִיךָ לְמַעַן תִּדַּע כִּי אֲנִי פֶה אֱלֹהִינוּ". בערוב היא באה ע"י הפדות וההפליה של ארץ גשן, והצלת ארץ גשן מהמכה:

## ד.ם. צפודע.

"והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ". לפני מכת ברד: "פי עתה שלחתי את ידי ואף אותך ואת עמך בדבר ותפחד מן הארץ: ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראתך את פחי ולמען ספר שמי בכל הארץ", ובסופה: "ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרש את פפי אל ה' הקלות יתדלון ותברד לא יתנה עוד למען תדע כי לה' הארץ". (אמנם לפני הברד נאמר גם: "פי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין פלוגי בכל הארץ", אבל זה לא אמור על מכה שהיתה בפעל).

וכאן באה לידי בטוי הכרתו של משה בכך שהמטה שהפך לתנין הוא רק מטה. ויבלע מטה אהרן את מטותם, הוא אמנם נראה כתנין, אך אנו יודעים שהוא מטה. החרטומאות מבוססת על מדע הנראה, המוחש. הבשורה של משה היא שיש רבד נוסף במציאות, שהחרטומים אינם יכולים להבין אותו. מצרים, בתור המעצמה המדעית הגדולה ביותר בתקופתה, נתפשה כך שכל החולק על חרטומיה הוא פרימיטיבי שאין לו יד ורגל במדע ואינו מבין את המציאות משה מלמד שאמנם המדע מכיר היטב את הרבד החומרי של המציאות, אך מעל הרבד הזה יש רבד גבוה יותר, שדוקא מי שלא מבין אותו, הוא זה שלא מבין את המציאות.

דרך המכות מלמד משה שני דברים: שה' שולט בטבע, ושה' מנהיג את העולם. הוא לא רק שולט, הוא גם מנהיג. הוא לא עוד כח שאם נלמד אותו נוכל לרתום אותו לטובתנו, כפי שעושים החרטומים. הוא גורם מנהיג בעל רצון, ועלינו לעשות את רצונו.

## עשר המכות

ויאמר יהוה אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם: לך אל פרעה בפקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת הניאר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך: ואמרתי אליו יהוה אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד פה: פה אמר יהוה בזאת תדע כי אני יהוה הנה אנכי מכה במטה אשר בקדי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם: ונהדגה אשר ביאר תמות ובאש הניאר ונלאו מצרים לשמות מים מן הניאר: ס

ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן קח מטה ונסה ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל מקנה מימיהם ויהיו דם והיה דם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים: ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה יהוה ויגרם במטה ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם: ונהדגה אשר ביאר מטה ויבאש הניאר ולא יכלו מצרים לשמות מים מן הניאר ויהי הדם בכל ארץ מצרים: ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר יהוה: ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שם לבו גם לזאת: ויחפרו כל מצרים סביבת הניאר מים לשמות פי לא יכלו לשמות ממימי הניאר: וימלא שבעת ימים אחר הפות יהוה את הניאר:

משה לא מציג את הדברים כמכה, אלא כהוכחה לפרעה. שאלת מי ה' הנה תשובתך. בזאת תדע. פרעה קורא לחרטומיו ודוחה את ראייתו של משה ולא שת לבו. בינתים הוא לא מבין שמשה מנסה גם להכות אותו, ולא רק להוכיח לו את מציאות ה'.

ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ואמרתי אליו פה אמר יהוה שלח את עמי ויעבדני: ואם מאן אתה לשלם הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפודעים: ושרץ הניאר צפודעים ועלו ויבאו בביטה ובחזר

משפכה ועל מטתה ובבית עבדיה ובעמיה ובתנוגייה ובמשארותיה: ובכה ובעמיה ובכל עבדיה ועלו הצפרדעים: ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך במטה על הנחלת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים: ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים: ויעשו כן הסרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים: ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל יהוה ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ואשליחה את העם ויזבחו ליהוה: ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדיה ולעמך להקרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק ביאר תשאנה: ויאמר למחר למחר כדברך למען תדע כי אין פיהו אלהינו: וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאר תשאנה: ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל יהוה על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה: ויעש יהוה כדבר משה וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות: ויצברו אתם חמרים וחמרים ותבאש הארץ: וירא פרעה כי היתה הרחוקה והקבד את לבו ולא שמע אלהים כאשר דבר יהוה:

כאן לשונו של משה כבר מכילה איום, ולא רק הוכחה כי אני ה' בקרב הארץ. לא ההכאה היא ההוכחה למציאות ה', אלא דווקא הסרת המכה היא ההוכחה שאני ה': ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להקרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק ביאר תשאנה: ויאמר למחר למחר כדברך למען תדע כי אין פיהו אלהינו: וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאר תשאנה.

החרטומים יכולים אף הם לעשות כמשה ולהביא את המכה. הם אינם יכולים לסלק את המכה. חרטומאות יכולה לקלקל את העולם, לא לתקנו. גם משה אינו מרפא את המכה במטהו אלא בתפלה. ובעל כרחו גם פרעה מבין ומקבל שמשה צריך להתפלל אל ה'. הוא מבטיח לשלח את העם לזבוח לה'. יש להניח שהוא לא מתכוון לקיים.

משה נאמן למטרתו, מסביר לפרעה שהמטרה היא למען תדע כי אין כה' אלהינו.

ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן נטה את מטתך ונה את עפר הארץ ונהיה לכןם בכל ארץ מצרים: ויעשו כן ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הפגם באדם ובבהמה כל עפר הארץ הנה כנים בכל ארץ מצרים: ויעשו כן הסרטמים בלטיהם להוציא את הפגם ולא יכלו ותהי הפגם באדם ובבהמה: ויאמרו הסרטמים אל פרעה אצבע אלהים הוא ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהים כאשר דבר יהוה:

במכה הזאת אין שיח בין משה לבין פרעה. אבל החרטומים מנסים את כחם.

הם מנסים, רק אחר הנסיון הם אומרים אצבע אלהים היא. ועם זאת, הם אינם מסיקים שמשה הוא חרטום טוב מהם, אלא שאצבע אלהים היא.

מטרתו של משה הושגה אפוא. חכמיו של פרעה כבר מאמינים בה'. יתרה מזאת, הם מאמינים שיש משהו מעבר למדע המצרי. מעבר לעולם המושגים שלהם.

וכפי שבארנו: פרעה לא מאמין בה'. הוא מעצמה מדעית בעלת חרטומים מתקדמים, והוא מאמין רק במה שהוא מכיר. אתאיסט המאמין רק בכחות טבע ריאליים. אלהיו הם היאור, הארץ, השמים והים. (בתרגום מודרני: האנרציה, הגרביטציה וחוקי ניוטון וקפלר). הם שולטים בעולם. לכן, מכה משה במטהו את כל כחות הטבע.

החרטומאות מבוססת על מדע הנראה, המוחש. הבשורה של משה היא שיש בר מעל המוחש, כמו שבארנו לעיל עמ' מג.

אחרי מכת כנים, החרטומים כבר מאמינים שיש אלהים. פרעה אינו מאמין. מבחינתו, מדעניו וחרטומיו הם בני סמכא כל עוד הם מבססים את שלטונו. כשיש אחר המאיים על שלטונו, אין הוא מאמין בהם.

פרעה מאמין לא משום שהמדע המצרי מחייב את אמונתו, אלא משום שהאמונה מבססת את שלטונו.

(עוד על הנ"ל)

לפרעה יש הגיון משלו: לא ידעתי אֶת ה', ומכאן: מי ה'.

פרעה מיצג תרבות שבה לא ידעתי = לא קיים. חז"ל מעצימים את הדבר באמרם: "אותה שעה כעס ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל, לא היה יודע לשלח לי עטרה אלא בדברים אתם באים אלי, לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח, אמר להם המתינו לי עד שאחפש בספר שלי מיד נכנס לבית ארמון שלו והיה מביט בכל אומה ואומה ואלהיה התחיל קורא אלהי מואב ואלהי עמון ואלהי צידון אמר להם חפשתי שמו בבית גנזי ולא מצאתי אותו... מתחלה שקר אתם אומרים כי אני הוא אדון העולם ואני בראתי עצמי ואת נילוס, שנאמר לי יאורי ואני עשיתני".

המדרש מצטט כאן פסוק מיחזקאל. יחזקאל מנבא על פרעה של זמנו (כפי שאנו מפטירים בפרשת וארא), אבל מסתבר שהרעיון העומד מאחורי פרעה של משה הוא הרעיון העומד מאחורי פרעה של יחזקאל. יחזקאל מנבא: "הֲנִי עֲלִידָה פְּרָעָה מִלֶּלֶךְ מִצְרַיִם הַפְּנִימִים הַגְּדוֹל הַרְבֵּץ בְּתוֹךְ יִאֲרִי אֲשֶׁר אָמַר לִי יִאֲרִי וְאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי". לכאורה זוהי אמירה משונה. כיצד יכול אדם להאמין שהוא עשה את עצמו? אלא שיחזקאל מבטא כאן אמירה של אני ואפסי עוד. אמירה זו אופיינית בכל דור ודור לראש המעצמה המדעית הגדולה בדור. אין דבר שאני לא יודע, עובדה: הראו לי מישהו שיודע משהו שאני לא יודע. כמובן שבד"כ הם מכירים בכך שעוד נשארו להם כמה דברים לחקור, אבל הם מאמינים שבכח חוקי המדע שלהם אפשר להסביר את כל העולם.

וזה כמובן לא יתכן. נניח שהמדע שלך יוכל להצביע על הגורם להוצרותך, אז שוב תעמוד בפני בעיה: מנין נוצר הגורם הזה. ואם תסביר אותו, תצטרך להסביר מנין נוצר הגורם שגרם אותו. וכך עד אינסוף. המדע הקיים יכול להסביר כל דבר רק מכח כח שקדם לו בזמן. אם דבר אינו יכול להתקיים אא"כ יקדם לו דבר, מוכח ששום דבר לא יכול להתקיים. בעל כרחנו עלינו להאמין שעצם הקיום הוא מחוץ לחקי הזמן, הגורמים והנגרמים. כלומר: מחוץ לטבע ומחוץ למה שמכיר האדם. מי שתולה את הקיום בהכרתו ובהבנתו שלו (או של חרטומיו), כאילו אמר שהוא ברא את עצמו.

כל אלילי מצרים הם חקי טבע שונים. המיוחד את כלם הוא שכלם מוחשיים וניתנים להכרה ע"י האדם. לנו הם נשמעים פרימיטיביים רק משום שהמדע שלנו פחות פרימיטיבי מהמדע המצרי. כיון שפרעה של ימי משה לא הכיר את פרעה של ימינו, נדמה היה לו שהוא יודע הכל.

לא רק לו היה נדמה כך. לכל באי העולם היה נדמה כך. לכן התקשו ישראל להתגבר על השעבוד הרוחני שלהם אליו ולצאת ממצרים. לכן לא רק יחזקאל אלא גם נביאים נוספים צריכים להזכיר: "וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא אֵל וְסוֹסֵיָהֶם בְּשָׂר וְלֹא רִיחַ נֶחַד וְיָדוּ וְכִשְׁל עוֹזֵר וְנִפְלַע עֶזֶר וְיִחְדָּו בְּלָם וְכִלְיוֹן".

יציאת מצרים תתאפשר כשיכירו ישראל בכך שהם בני חורין להחזיק באמונתם, גם נגד המדע והאמונה המצרית, ועם זאת לא להחשב בעיני עצמם כפרימיטיביים. (אנו צריכים להתנתק מהמדע המצרי. ולא משום שאנו לא מאמינים בחוקי המדע, אלא משום שאנו יודעים שמעל כל חוקי המדע יש ה').

## עָרוֹב.

## דְּבָר.

נחלקו הדעות מהו ערוב. במדרש מצאנו: "חיות מעורבות, דברי ר"י, ר' נחמיה אמר מיני צרעין ויתושין". רוב המפרשים פרשו כאחד משני אלה. ורשב"ם פרש שהוא מין של זאבים שבאים בעדרים גדולים ומזיקים.

דעתו של ר' יהודה פחות מסתברת. משמע שהמלה ערוב היא מלה ידועה. כמו שאר המכות. כשמשא אומר לפרעה שהוא יביא ערוב, פרעה יודע במה מדובר. כשאר המכות, גם זוהי תופעת טבע ידועה שלשון האדם המציאה לה שם ידוע. כך עולה גם מתהלים, גם שם משמע שערוב הוא מין ידוע.

זאת ועוד. השרש ע.ר.ב. בהוראה של ערוב, הוא שרש שכיח בלשון חז"ל. לא בלשון המקרא. המקום היחיד שבו הוראה זו נזכרת בתנ"ך היא בספר עזרא, שמימי בית שני, שם נאמר "והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות". אפשר שגם "ויבדילו כל ערב מישראל". (שבדומה לו רצו לפרש את המלים "וגם ערב רב עלה אתם", ולנו דרך אחרת בכך שהתבארה לעיל עמ' טו). לכן נראה שהערוב הוא מין ידוע, כר' נחמיה או כרשב"ם. כלומר: מין בעלי חיים אחד שבא בלהקות גדולות ומזיק.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה הֲשִׁיבֵם בְּבִקְרָה וְהִתְנַצֵּב לִפְנֵי פְרַעְהָ הַגֵּה יוֹצֵא הַמַּיִמָּה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבְדֵנִי: כִּי אִם אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת עַמִּי הַנְּגִי מִשְׁלִיחַ כֶּה וּבְעַבְדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְכַתְּיָךְ אֶת הָעָרֹב וּמְלֵאוּ בְתֵי מִצְרַיִם אֶת הָעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הֵם עֲלֶיהָ: וְהַפְּלִיטִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת אֶרֶץ גִּזְשׁוֹן אֲשֶׁר עַמִּי עָמַד עָלֶיהָ לְבַלְתִּי הָיִיתָ שָׁם עָרֹב לְמַעַן תִּדַּע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקִרְבֵּי הָאֶרֶץ: וְשָׁמַתִּי פְדֹת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמְּךָ לְמַחֵר יְהִי הָאֵת הַגֵּה: וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּן וַיִּבֹא עָרֹב כְּבֹד בֵּיתָה פְרַעְהָ וּבֵית עַבְדָּיו וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשְׁחַת הָאֶרֶץ מִפְּנֵי הָעָרֹב: וַיִּקְרָא פְרַעְהָ אֶל מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ לָכֵן זָכְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בְּאֶרֶץ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נִכּוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תוֹעֵבֶת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת תּוֹעֵבֶת מִצְרַיִם: וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלוּנוּ: דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נִלְךְ בְּמִדְבָר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֱלֹהֵינוּ: וַיִּשְׁלַח אֱתָכֶם וְזָבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִדְבָר רַק הֲרִחַק לֹא תִרְחִיקוּ לְלֶקֶת הַעֲתִירוּ בְעַדִּי: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הַגֵּה אֲנֹכִי יוֹצֵא מַעֲמָךְ וְהַעֲתַרְתִּי אֵל יְהוָה וְסָר הָעָרֹב מִפְּרַעְהָ מַעֲבָדֶיךָ וּמַעֲמוֹ מִחֵר רַק אֵל יִסֹּף פְּרַעְהָ הַתֵּל לְבַלְתִּי שְׁלַח אֶת הָעָם לְנִזְבַּח לַיהוָה: וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעְהָ וַיַּעֲתַר אֵל יְהוָה: וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּדָבַר מֹשֶׁה וַיִּסֹּר הָעָרֹב מִפְּרַעְהָ מַעֲבָדָיו וּמַעֲמוֹ לֹא נִשְׁאַר אַחַד: וַיִּכְבַּד פְּרַעְהָ אֶת לְבוֹ גַם בַּפֶּעַם הַזֹּאת וְלֹא שְׁלַח אֶת הָעָם:

כאן מתחדש דבר: פרעה כבר נכנס למו"מ עם משה. משה מצדו אינו מתגמש. יתר על כן: כמסיח לפי תמו הוא עוד אומר לפרעה: "שמע ידידי, אני עומד לזבוח את אלהיך". פרעה כבר חושש ממשה והוא בולע את העלבון ואינו מגיב. משה כבר מרגיש בטוח בעצמו, לאחר שלש מכות. ידו החזקה של ה' כבר כבדה על פרעה.

אך הוא עדיין לא משלח את ישראל.

עוד דבר חשוב התחדש כאן, שלא הוזכר במכות הקודמות: ה' מפלה בין מצרים ובין ישראל. ה' מתגלה בכחו, ומראה שהמופתים אינם רק המחשת כח בלבד, אלא לימוד על רצונו של ה' ובחירתו בישראל. זה נמשך גם בדבר.

וגם כאן, סלוק המכה אינו אלא ע"י תפלה, לא בנס חרטומאי כלשהו. ללמד שזאת התערבות ישירה של ה'. וכבר עמדנו על כך במכת צפרדע.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעְהָ וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבְדֵנִי: כִּי אִם מֵאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדָךְ מִחֲזִיק בָּם: הַגֵּה יַד יְהוָה הַיּוֹנָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בִּשְׂדֶה בְּסוּסִים בְּחֲמֹרִים

## שְׁחִין. בְּרֵד.

בגמלים בבקר ובצאן דָּבַר כְּבֵד מְאֹד: וְהִפְלִיָּה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרַיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבַר: וַיִּשָּׂם יְהוָה מוֹעֵד לְאֹמֶר מִחֹר יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה בְּאַרְצָךְ: וַיַּעַשׂ יְהוָה אֵת הַדָּבָר הַזֶּה מִמִּחְרַת וַיָּמָת כָּל מִקְנֵה מִצְרַיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מֵת אֶחָד: וַיִּשְׁלַח פְּרִעָה וְהִנֵּה לֹא מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פְּרִעָה וְלֹא שִׁלַּח אֵת הָעָם:

יד ה' הויה, יד ה' כבדה על פרעה, אך גם לב פרעה כבד.  
יש כאן מופתים: המועד ואפליית ישראל. לב פרעה כבד והוא לא שומע.  
כאן פרעה אינו מבקש ממשה שיתפלל אל ה' לעצור את המכה. אין בכך טעם, כל מקנה מצרים כבר מת. עצירת המכה באה לידי בטוי בכך שאצל בני ישראל לא היתה מכה. וכפי שבארנו, בכל המכות הנס הגדול ביותר הוא רפואת המכה. שהיא המלמדת על גדלות ה'.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֵא תִפְגִּיכֶם פִּיִם כִּבְשָׁן וַיִּזְרְקוּ מֹשֶׁה הַשְּׂמִימָה לְעֵינֵי פְרִעָה: וְהָיָה לְאַבְקָה עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְהָיָה עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה לְשַׁחֵן פָּרַח אֲבַעֲבַעַת בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיִּקְחוּ אֵת פִּיִם הַכִּבְשָׁן וַיַּעֲמֵדוּ לִפְנֵי פְרִעָה וַיִּזְרְקוּ אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשְּׂמִימָה וַיְהִי לְשַׁחֵן אֲבַעֲבַעַת פָּרַח בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: וְלֹא יָכְלוּ הַחֲרָטְמִים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשַּׁחֵן כִּי הָיָה הַשַּׁחֵן בְּחֲרָטְמָם וּבְכָל מִצְרַיִם: וַיִּסְזַק יְהוָה אֵת לֵב פְּרִעָה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דָּבַר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה:

המכה הזאת נעשתה בלי מטה, אבל עם זריקת פיח השמימה, הכאת השמים שמביאה להכאת הארץ.

אם לעיל הראה משה שהוא מכה את היאור והארץ, כאן הוא כבר מתחיל לכוון אל השמים, כפי שיהיה במכות הבאות.

כאן ידו החזקה של ה' נוגעת אפילו אל החרטומים ואל פרעה.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה הִשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצַּב לִפְנֵי פְרִעָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שִׁלַּח אֵת עַמִּי וַיַּעֲבְדֵנִי: כִּי בַּפֶּעַם הַזֹּאת אָנִי שֹׁלַח אֵת כָּל מִגְפְּתֵי אֵל לְבָרָה וּבַעֲבָדֶיךָ וּבַעֲמָלְךָ בַּעֲבוּר תַּדַּע כִּי אֵין כְּמִנֵּי בְּכָל הָאָרֶץ: כִּי עַתָּה שִׁלַּחְתִּי אֵת יְדֵי נְאֻף אוֹתָךְ וְאֵת עַמָּךְ בַּדָּבָר וּתְכַחֵד מִן הָאָרֶץ: וְאוֹלָם בַּעֲבוּר זֹאת הַעֲמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר הָרֵאִתָּךְ אֵת פָּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׂמִי בְּכָל הָאָרֶץ: עוֹדָךְ מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שִׁלַּחְם: הִנְנִי מִמְטִיר כְּעַת מִחֹר בְּרֵד כְּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמֵהוּ בְּמִצְרַיִם לְמַן הַיּוֹם הַיּוֹסֵדָה וְעַד עַתָּה: וְעַתָּה שִׁלַּח הַעֲזוּ אֵת מִקְנֵיךָ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָךְ בַּשָּׂדֶה כָּל הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִמְצָא בַּשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבְּיֹתָה וַיִּרְדּוּ עֲלֵהֶם הַבְּרֵד וּמָתוּ: הִנֵּה אֵת דָּבָר יְהוָה מַעֲבִדִי פְרִעָה הִנֵּס אֵת עַבְדֶּיךָ וְאֵת מִקְנֵהוּ אֶל הַבְּיֹתָה: וְאֲשֶׁר לֹא שָׂם לְבוֹ אֵל דָּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֵת עַבְדֶּיךָ וְאֵת מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה: פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה נְטֵה אֵת יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי בְרֵד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל עֶשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאַרְצָה מִצְרַיִם: וַיִּט מֹשֶׁה אֵת מִטְהוֹ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי נִמָּן קִלְתָּ וַיִּכְרַד וַתִּהְלַךְ אִשׁ אֲרָצָה וַיִּמָּטֵר יְהוָה בְּרֵד עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיְהִי בְרֵד וְאִשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבְּרֵד כְּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמֵהוּ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאִזְ הָיְתָה לְגוֹי: וַיִּהְיֶה הַבְּרֵד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וְאֵת כָּל עֶשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבְּרֵד וְאֵת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁפַּר: רַק בְּאַרְצָה גִּשְׁן אֲשֶׁר שָׂם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בְרֵד: וַיִּשְׁלַח פְּרִעָה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חֲטָאתִי הִפְעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וְאֲנִי וְעַמִּי הַרְשָׁעִים: הַעֲתִירוּ אֵל יְהוָה וְרַב מְהִיֵּת קִלְתָּ אֱלֹהִים וַיִּכְרַד וְאֲשִׁלַּח אֶתְכֶם וְלֹא תִסְפוּן לַעֲמֹד: וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כִּצְאָתִי אֵת הָעִיר אֶפְרַשׁ אֵת כְּפֵי אֵל יְהוָה הַקְּלוֹת יִתְדָלוּן וְהַבְּרֵד לֹא יְהִיָּה

## אַרְבָּה.

עוד למען תדע כי ליהנה הארץ: ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני יהוה אלהים: והפשתה והשערה גפתי כי השערה אביב והפשתה גבעל: והחטה והכסמת לא גפו כי אפילת הנה: ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרש כפיו אל יהוה ויחדלו הקלות והכרד ומטר לא נמף ארצה: וירא פרעה כי חדל המטר והקלות ויסיף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו: ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל כאשר דבר יהוה ביד משה:

כאן משה מאריך להסביר לפרעה למה נועדו המכות, אלא שהפעם, ידו החזקה של ה' כבר כבדה על פרעה, ומשה יכול לדבר בעזות.

משה לא אומר לפרעה שה' היה מניח לו אילו הכיר בה'. להפך, משה מאים על פרעה בגלוי, ואומר לו שהסבה היחידה להשארתי של פרעה בחיים היא להראות לו את כחו של ה'. ואלמלא כן – פרעה ועמו כבר סיימו את תפקידם בהיסטוריה.

מתגובתם של המצרים אפשר ללמוד שרבים מהם כבר יראים את ה'. רבים אחרים – עוד לא. ואת זה אומר משה לפרעה בפירוש אחר המכה. אחרי שלקו היאור והארץ, לוקים השמים.

פרעה, שמשה הסביר לו בדיוק לשם מה באות עליו המכות, כבר מוכן לומר "יהוה הצדיק ואני ועמי הרשעים". ושוב, סלוקה של המכה בא ע"י תפלה פרעה מבקש ממשה להתפלל. ידו של ה' כבר כבדה על פרעה. נפלאותיו של ה' כבר גדלות בכל הארץ. המצרים מתחילים להאמין בו. וגם פרעה, לפחות מן השפה ולחוץ כבר אומר שה' הצדיק.

ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתמי אלה בקרבו: ולמען תספר באזני בנה וכן בנה את אשר התעללתי במצרים ואת אתמי אשר שמתי כם וידעתם כי אני יהוה: ויבא משה ויאהרן אל פרעה ויאמרו אליו פה אמר יהוה אלהי העברים עד מתי מאנת לענת מפני שלח עמי ויעבדני: כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארבה בגבלך: וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הכרד ואכל את פל העץ הצמח לכם מן השדה: ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבותיך ואבות אבותיך מיום היותם על האדמה עד היום הנה ויפן ויצא מעם פרעה: ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהנה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את יהוה אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים: וישב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אלהם לכו עבדו את יהוה אלהיכם מי נמי ההלכים: ויאמר משה בנערינו ובנאמנינו גלף בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו גלף כי חג יהנה לנו: ויאמר אלהם יהי כן יהנה עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם: לא כן לכו נא הגברים ועבדו את יהוה כי אתה אתם מבקשים ויגרש אתם מאת פני פרעה:

ויאמר יהוה אל משה נטה ידך על ארץ מצרים בארבה ויעל על ארץ מצרים ויאכל את כל עשב הארץ את כל אשר השאיר הכרד: ויט משה את מטהו על ארץ מצרים ויהנה נהג רוח קדים בארץ כל היום והוא וכל הלילה הבקר הנה ורוח הקדים נשא את הארבה: ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד לפניו לא הנה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהנה פן: ויכס את עין כל הארץ ותחשוף הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הכרד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים: וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי ליהוה אלהיכם ולכם: ועתה שא נא חטאתי אף הפעם והעתירו ליהוה אלהיכם ויסר מעלי רק את המנות הנה: ויצא מעם פרעה ויעתר אל יהוה: ויחפף יהוה רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל:

## חֲשֵׁף.

ידו החזקה של ה' כבר כבדה על מצרים, והם רואים את אותותיו. עבדי פרעה כבר יראים מפני משה, ומתחננים בפני פרעה שיוציא את ישראל.  
 משה אומר את דברו ויוצא, הוא לא מחכה לתגובת פרעה. הוא מחכה שפרעה יקרא לו ויתחנן. ופרעה אכן קורא לו.  
 פרעה פותח במו"מ עם משה, אך עדיין מוכן לשלח רק את הגברים. שהרי משה מבקש לעבוד את ה', ואת זה עושים בדרך כלל גברים.  
 למשה אין כוונות לנהל מו"מ. או שאתה משלח, או שתבוא מכה.

ויאמר יהוה אל משה נטה ידך על השמים ויהי חֲשֵׁף על ארץ מצרים וימש חֲשֵׁף: ויט מִשֶׁה את ידו על השמים ויהי חֲשֵׁף אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים: לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבתם: ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את יהוה רק צאנכם ויבקרכם יצג גם טפכם ילד עמכם: ויאמר מִשֶׁה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלות ונעשינו ליהוה אלהינו: וגם מקננו ילד עמנו לא תשא פרכה פי ממנו נקח לעבד את יהוה אלהינו ונאנחנו לא נדע מה נעבד את יהוה עד באנו שמה: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא אבה לשלחם: ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסר ראות פני כי ביום ראתך פני תמות: ויאמר מִשֶׁה כן דברת לא אסף עוד ראות פניך:

ויאמר יהוה אל משה עוד נגע אֶחָד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה כשלהו פלה גרש יגרש אתכם מזה: דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה פלי כסף וכלי זהב: ויתן יהוה את חן העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם:

ויאמר מִשֶׁה פה אמר יהוה פחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים: ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על כסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחיים וכל בכור בהמה: והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף: ולכל בני ישראל לא יחרץ פלב לישנו למאיש ועד בהמה למען תדעון אשר פלה יהוה בין מצרים ובין ישראל: וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחויו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא ויצא מעם פרעה בחרף אף:

פרעה מוכן להתקדם במו"מ, אבל משה, לא רק שאינו מוכן ללכת לקראת פרעה, הוא עוד מעלה דרישות חדשות: גם אתה תתן בדינו זבחים ועולות. וזה מרגיז מאד את פרעה. כך לא מנהלים מו"מ.

ומשה באמת לא מתכוון לנהל מו"מ.

בזבחים קב. נחלקו אמוראים האם משה אמר לפרעה "וירדו כל עבדיך אלה" ולא אמר "ואתה תרד" כי חלק כבוד למלכות, או שסטרו ויצא. מ"מ גם אם לא סטרו ממש, משה בכר נמצא במצרים במעמד שהכל יראים מפניו, והוא נוהג במלך בעזות שהיא כסטירה. כבר חזקה יד ה' על המצרים.

פרעה קרא למשה אחרי החשך. בהזדמנות זו אמר לו משה: כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים. משה אומר "כחצת הלילה" אך לא מפרש איזה לילה, מכאן משמע שהוא כבר עומד באותו יום. הארוע הזה, שבו פרעה קרא למשה, היה בי"ד בניסן. אז אמר משה לפרעה "כה אמר ה' כחצת

## מַפֶּת בְּכוֹרוֹת:

הלילה אני יוצא וכו'", וכונתו: הלילה אני יוצא. זה היה אחרי שקרא פרעה למשה אחרי שלשת ימי החושך. מכאן נראה שהסבה שבגללה פסח מצרים מקחו מבעשור, היא כי י"א ב וי"ג הם שלשת ימי החושך. בי"ד בבקר אמר פרעה למשה אל תסוף ראות פני, ומשה אמר לו כן דברת, ואח"כ אמר לו כחצת הלילה אני יוצא וכו'.

ומנין ידע משה שה' יוצא באותו לילה בתוך מצרים? ה' אמר לו זאת כבר בראש חדש. ה' הלא נגלה אליו בר"ח ניסן ואמר לו את כל הדברים האלה, כמו שנאמר: "ויאמר ה' אל משה ואֶל אֶהֱרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים .... וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה .. וְעִבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלַיְלָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי ה'....".

למה לקחו את פסח מצרים כבר בעשור? חז"ל הסבירו שזה כדי להתגאות בפני המצרים שאנו עומדים לשחוט את אלהיהם. כמו כן הסברנו כאן שזה משום שי"א י"ב וי"ג הם שלשת ימי החושך. עוד יש להסביר (ושלשת ההסברים כמובן אינם סותרים זה את זה), שמשה מצוה לקחת את השנה בעוד יש זמן ללכת שלשה ימים להר סיני. אנחנו מבחינתנו מתארגנים לעשות את הפסח במקומו. אם בסוף לא יסתדר – נעשה במצרים, ואז נראה מה יהיה.

ויאמר יהוה אל משה ואֶל אֶהֱרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה: דַּבְּרוּ אֵל כָּל עַדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֵׂה לְבֵית אָבִת שֵׂה לְבֵיתוֹ: וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהֵיט מִשֵּׂה וְלָקַח הוּא וַיִּשְׁכְּנוּ הַקָּרֵב אֵל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נִפְשׁוֹת אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ תִכְסוּ עַל הַשֵּׂה: שֵׂה תָמִים זָכַר בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן הַכֹּבָשִׁים וּמִן הָעִזִּים תִּקְחוּ: וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּשְׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל קְהַל עַדַת יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרָבִים: וַיִּקְחוּ מִן הַדָּם וַנִּתְּנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזֻזוֹת וְעַל הַמַּשְׁקוּף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם: וַאֲכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלַיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מַרְרִים יֹאכְלֶהוּ: אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נֹא וּבִשְׁל מְבִשֵׁל בְּמִים כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כָּרְעִיו וְעַל קָרְבּוֹ: וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֶּקָר וְהַנֶּזֶר מִמֶּנּוּ עַד בֶּקָר בְּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ: וְכִכָּה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נְעֻלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמְקַלְכֶם בְּיַדְכֶם וְאֶכְלֹתֶם אֹתוֹ בַּחֲפֹזוֹן פֶּסַח הוּא לִיהוָה: וְעִבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלַיְלָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה: וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שֹׁם וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא יִהְיֶה בְּכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכְּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וְחַגְתֶּם אֹתוֹ חַג לִיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּחְגַּהוּ: שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אֹד בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שָׂאֵר מִבְּתֵיכֶם כִּי כָל אֶכָּל חֶמֶץ וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי: וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֹאכָה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם אֹד אֲשֶׁר יֹאכַל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבָדוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם: וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הַמִּצּוֹת כִּי בְעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵיכֶם מִצְרַיִם וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: בְּרִאשׁוֹן בְּאֶרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְב תֹּאכְלוּ מִצַּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֲשִׂיתֶם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְב: שִׁבְעַת יָמִים שָׂאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבֵתֵיכֶם כִּי כָּל אֶכָּל מִחֻמָּצַת וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַד יִשְׂרָאֵל בְּגֹר וּבְאֶרְצוֹ הָאֶרֶץ: כָּל מִחֻמָּצַת לֹא תֹאכְלוּ כָּל מוֹשְׁבֵתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מִצּוֹת:

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח וילקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אֲשֶׁר בִּסְפָּ וְהַגַּעְתֶּם אֵל הַמַּשְׁקוּף וְאֵל שְׁתֵּי הַמְּזֻזוֹת מִן הַדָּם אֲשֶׁר בִּסְפָּ וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֶּקָר: וְעִבְרַתִּי יְהוָה לְנֶגֶף אֶת מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת הַדָּם עַל הַמַּשְׁקוּף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזֻזוֹת וּפְסַח יְהוָה עַל הַפֶּתַח וְלֹא יָמַן הַמַּשְׁחִית לְנֶגֶף: וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחֻק לָדוֹר וּלְבְנֵי דוֹר עוֹלָם: וְהָיָה כִּי תִבְאוּ אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר יָמַן יְהוָה לָכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּשְׁמֵרְתֶם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת: וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מִה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: וְאַמַּרְתֶּם זָבַח

פסח הוא ליהנה אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתִינוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ: וַיִּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כִּן עָשׂוּ:

וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיְהִי הַפֶּה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פְּרִיעָה הַיָּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׂבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה: וַיָּקָם פְּרִיעָה לַיְלָה הוּא וְכָל עַבְדָּיו וְכָל מִצְרַיִם וַתְּהִי צַעֲקָה גְדוֹלָה בְּמִצְרַיִם כִּי אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין שֵׁם מֵת: וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵאמֹר קוּמוּ צִאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַם אַתֶּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת יְהוָה כִּדְבַרְכֶּם: גַּם צִאֲנַכֶם גַּם בְּקִרְכֶם קָחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וּלְכוּ וּבִרְכַתֶּם גַּם אִתִּי: וַתִּחַזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם לִמְהַר לְשַׁלְּחָם מִן הָאֶרֶץ כִּי אָמְרוּ פִלְגְנוּ מֵתִים: וַיִּשְׂא הָעָם אֶת בְּצִקוֹ טָרֵם וַחֲמִץ מִשְׂאֵרֵתָם צָרְרַת בְּשִׁמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׂאֲלוּ מִמִּצְרַיִם פְּלִי כֶסֶף וְכֹלֵי זָהָב וּשְׂמֹלֹת: וַיְהִי וַתֵּן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׂאֲלוּם וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם

המצרים השאילו לישראל כלים כי הם, וגם בני ישראל, סברו שמושה קבל את ההצעה של פרעה לזבוח בארץ, ולכן הוא מצוה לזבוח בארץ. המצרים שמחו כי חשבו שבזה נגמרו המכות והם נצחו, ובני ישראל שתפו פעולה, וגם אלה מביניהם שלא רצו לצאת, כי סברו שלא יוצאים. ויש לכך ראייה ברורה: גם צדה לא עשו להם. אילו היו מאמינים שאכן יוצאים, היו עושים צדה. (ולהבדיל מהם אמר יהושע באותו חדש אחר ארבעים שנה הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים וכו', וגם שם הכינו שלשה ימים מראש). לכן, הוצג הדבר כאילו לישראל יש חג. הם ויתרו על הרצון ללכת לחגוג אותו במדבר, אז הם חוגגים במצרים. אך טבעי הוא שישאלו כלים ובגדים מכובדים מאת שכניהם שאינם חוגגים את החג הזה. ולמה לא? הם יחזירו אחרי החג. אחרי החג ישוב העולם לנהוג כמנהגו. (וראה בביאורנו להלן עמ' נח, סא).

משה אמר לבני ישראל שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בקר, כי ה' עובר לנגוף את מצרים ורק בתוך בית עם דם על המשקוף הם מוגנים. מבחינת ישראל יש כאן עוד ראייה לכך שלא באמת מתכוונים לצאת בלילה ממצרים. רק עושים כאילו.

כך חשבו כל המעורבים בדבר. אבל בסופו של דבר מצרים שלחום והם יצאו בחפזון.

ומהי המטרה של הפסח ושל מכת בכורות? הדם מפלה בין מצרים לבין ישראל. על כל המכות נאמר שמטרתן למען תדעו כי אני ה', מכת בכורות לא. מטרתה של מכת בכורות היא למען תדעו אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. גם ענינו של פסח הוא למען תדעו אשר יפלה ה'. הפסח הוא לציון שה' פסח על בתי בני ישראל. ה' מבדיל את בתי בני ישראל מהגויים, וההבדלה היא לפי בתים ולא לפי יחידים. זהו המיוחד בפסח. לכן מי שלא עושה פסח הוא נגרע מקהל עדת ישראל, ונכרת מהעם. במילה ובפסח מובדל אדם מהעמים ונהיה חלק מישראל, בלעדיהם הוא נכרת מישראל. המילה מקדשת כל יחיד ויחיד, אבל הפסח מקדש את בתי ישראל. הוא מבדיל את העם מעם אחר. וזהו יחודו.

את זה אפשר ללמוד כבר מפרשית המלון שבפרשת שמות. "ויאמר ה' אל מֹשֶׁה בְּלִקְתָּהּ לְשׁוֹב מִצְרַיִם רְאֵה כָּל הַמִּפְתִּיחַ אֲשֶׁר שְׂמִיתִי בְּיָדְךָ וַעֲשִׂיתָם לְפָנַי פְּרִיעָה וְאֲנִי אֶחַזְק אֶת לְבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם: וְאָמַרְתָּ אֶל פְּרִיעָה כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר אֲלֵיךָ שְׁלַח אֶת בְּנֵי וַיַּעֲבֹדְנִי וַתִּמָּאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אֲנִי הִרְגֵּאתָ אֶת בְּנֵי בְכוֹרֵיךָ: וַיְהִי בְדִבְרֵךָ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגְּשׂוּהוּ ה' וַיִּבְקֶשׂ הַמִּיתוֹ: וַתִּקַּח צִפְרָה צֵר וַתִּכְרַת אֶת עַרְלַת בְּנֵיהָ וַתִּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חָתַן דְּמַיִם אִתָּה לִי: וַיִּרְף מִמֶּנּוּ אִזּוֹ אָמְרָה חָתַן דְּמַיִם לְמוֹלֹת". שם אומר ה' למשה במפורש שהמופתים לא יועילו, ולכן עליך לומר אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל. את זה מלמדת מכת בכורות. אחרי שהמכות לא הועילו ופרעה לא משלח את ישראל, אלא אומר למשה לך מעלי, כעת המטרה היא לא להוכיח לו כי אני ה' (אם כי המטרה הזאת תחזור שוב בים), המטרה כעת היא לומר לו בני בכורי ישראל. אבל לשם כך צריך משה למול את ערלת בנו. אם הוא לא הבדיל את עצמו מהמצרים בדם – יבקש המיתו. כך בפרשת המלון, וכך במכת בכורות, כפי שבארנו לעיל עמ' לג. כבר לא אומרים אני ה', כעת אומרים בני

בכורי ישראל. אבל בשביל זה צריכים ישראל להבדיל את עצמם מהמצרים בדם. ללא הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות – יבקש המיתם.

משה אמר לעם "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר". בחוץ ה' נוגף את מצרים, בבתים אתם מוגנים ע"י הדם. לכן גם לדורות בבית אחד יאכל.

בסופו של דבר מצרים גרשום והם יצאו כבר בלילה. אמנם, אפשר שעד שנאספו כל העם למקום אחד והיו מוכנים למסע כבר היה יום, (שהרי לוקח זמן מרגע שמתו הבכורות, עד שהיתה צעקה, ועד שקם פרעה, ועד שהלך לארץ גשן וקרא למשה ולאהרן, ועד שנאספו יחד כל ישראל. יתכן בהחלט שכבר זרחה השמש). ובכך ייושבו שני המקראות, המקרא בפרשת בא שמשמע ממנו שיצאו בלילה, והמקרא בפרשת מסעי שאומר שממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. אבל כך או כך, מצרים גרשום וחזקו עליהם למהר לשלחם מן הארץ. לכן לא הספיקו לאפות את הבצק ונשאוהו על שכמם ואפוהו בסכות.

מטרת יציאת מצרים היתה שיחגגו ישראל לפני ה' בהר סיני. האמירה של משה שיחגגו ישראל במדבר התקיימה בפסח שעשו ישראל בשנה השנית (ואולי כבר בימי המלואים, אך יותר נראה שבפסח). לכן נשארו ישראל כמעט שנה בהר סיני, עד כ' באייר, כלומר עד שיעשו כל ישראל את הפסח לה' במדבר. ולא יגרע איש, כולל הטמאים, מהקריב קרבן ה'. ברור גם למשה וגם לפרעה שאת חג ה' יוכלו ישראל לעשות דוקא במועדו. משה אומר לפרעה כי חג ה' לנו. עבודת ה' על ההר הזה שהבטיח ה' היא דוקא במועדו, בקרבן זבח הפסח. כיון שאת הפסח באותה שנה עשו ישראל במצרים ולא בהר ה', התקיימו דברי ה' אל משה ודברי משה אל פרעה בשנה שאחריה, כאשר משכן ה' בנוי כהלכתו וכל ישראל מקריבים. מכאן יובן למה חששו הטמאים שאם לא יקריבו יגרעו מקהל ה'. זוהי ההזדמנות היחידה לעבוד את ה' על ההר. לכן לא נסעו ישראל מהר ה' אלא אחרי שהקריבו כל ישראל, ובכללם הטמאים, את הפסח בהר סיני. (ואם כדברי חכמים שהפסח באותה שנה היה בשבת, הרי שכ' באייר היה ביום ראשון, נמצא שעשו כל ישראל כולל הטמאים את הפסח, ואז המתינו עד לאחר השבת ונסעו).

יציאת מצרים אינה אפשרית אלא כחלק מהחג כפי שהוא נעשה לדורות, לכן שלש פרשיות היציאה מלוות בצווי לדורות, ובצווי לספר לדורות את יציאת מצרים. צווי שאמר משה לישראל עוד במצרים.

## נגף כואב

בארנו אפוא שמכת בכורות היא נגף, מגפה, ככל המגפות. המצרים מתו במגפה, מחלה, שהביא ה' על מצרים. מסתבר שזאת לא רק מגפה ממיתה, היא ממיתה בכאבים. שהרי אילו היו מתים הבכורות בחצי הלילה על מטתם בשקט, לא היו המצרים מגלים זאת עד הבקר. הצעקה הגדולה במצרים מלמדת שככל הנראה המגפה גרמה גם יסורים למתים, שלפני מותם עוד צעקו והביאו אליהם את כל בני הבית, אשר היו לידם וחזו במותם.

## לא יחרץ כלב לשונו

בפשטות, "לא יחרץ כלב לשונו", היינו שבכך תבחן ההפליה בין ישראל למצרים: אצל המצרים תהיה צעקה גדולה, ואצל ישראל יהיה שקט מופתי. אפילו הכלבים שדרכם לנבוח בכל עת ישתקו, וכ"ש האדם ושאר הבהמה, ובזה יראה וישמע ההבדל בין מצרים לבין ישראל. בזה תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. אבל המפרשים פרשו ש"ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" אינו נגוד ל"צעקה גדולה במצרים" אלא ל"ומת כל בכור בארץ מצרים" ולכן פרשו אחרת.

## שה לבית אבות

מצות הפסח היא מצות הבית. ה' מצוה את משה ואהרן: "דַּבְּרוּ אֶל כָּל עַדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שְׂוֵה לְבַיִת אֶבֶת שְׂוֵה לְבַיִת". בדם השה מצוינים בתי ישראל: "וַיִּקְחוּ מִן הַדָּם וַנִּתְּנוּ עַל שְׁמֵי הַמְּזוֹזוֹת וְעַל הַמְּשָׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם ... וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֵת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׂם ...". לכן מצוה גם משה את בני ישראל: "וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר".

הפסח מפלה את ישראל מהמצרים. בתי ישראל מסומנים בדם, להבדיל מבתי מצרים שעליהם נאמר "כִּי אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין שָׂם מֵת", בתי ישראל נצלו, כאמור "וַיִּבַח פֶּסַח הוּא לַה' אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתִינּוֹ הִצִּיל".

לכן, גם לדורות מצוים ישראל: "בְּבֵית אֶחָד יֹאכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבֶּשֶׂר חוּצָה". המלה בית חוזרת שוב ושוב בפרשה. בתורה, בית אינו רק מבנה. בית הוא משפחה, הוא שושלת, הוא שבט. (ואפשר לראות זאת היטב כאן, כאשר ה' מצוה את משה לקחת שה לבית אבות, ומשה מצוה את ישראל שיקחו "צאן למשפחותיכם". כלומר משה מפרש את המלה בית האמורה כאן כמשפחה).

המילה מבדילה את האיש הישראלי מאיש אחר. הפסח מבדיל את הבית הישראלי מבית אחר. במצרים לא נבחרו יחידים. נבחרו בתים. הפסח הוא שה לבית והוא אות על הבתים. אות על בתי ישראל, להבדילם מבתי המצרים שבהם אין בית אשר אין שם מת. הפסח מבדיל את בתי ישראל מבתי מצרים. אדם יחיד הוא בן חלוף, בית הוא נצחי. הוא כולל את האדם ואת בניו ובני בניו אחריו. בתנאי שהוא יודע ללמד אותם את עקרי אמונת הבית, ולספר באזני בנו ובן בנו כדי שידעו את ה'. את הבתים האלה הציל ה' בפסח. את הבתים האלה הבדיל ה' מבתי מצרים ולקח לו לעם. הבתים האלה יוסיפו לשבת ולספר ביציאת מצרים לדורות. לכן זוהי מצות היום. (גם הבכורות מבטאים את הקדושה שבכל בית ובית. גם כאן הבכורות מייצגים את הבית).

## מתי יצאו ממצרים

בפרשת בא משמע שעוד בלילה גרשו המצרים את ישראל ביד חזקה. בפרשת מסעי משמע שממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. מסתבר ששני הצדדים נכונים. חז"ל העדיפו להדגיש את הצד השני. עובדתית, לא בהכרח יש סתירה. אפשר שבחצי הלילה מתו הבכורות, ועוד לקח זמן עד שהיתה צעקה בכל מצרים, ועד שהגיעה הצעקה אל פרעה, ועד שהלך לארץ גשן וקרא למשה ואהרן, ועד שנאספו ישראל ליציאה, כבר היה הדבר בבקר לעיני כל מצרים. (ומ"מ נראה שאי אפשר להביא ראיה מהפסוק "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר", כי משה אכן צוה שלא יצאו עד הבקר, כי מחוץ לבית אינם מוגנים מפני המשחית, אלא שפרעה גרש אותם עוד בלילה, ובעל כרחם יצאו מבתיהם).

ישראל מתכוננים לחג, שואלים מהמצרים בגדי חג ותכשיטי חג, וככל שהולך החג ומתקרב מבינים ישראל שמשה קבל את הצעת פרעה לזבוח בארץ. אפשר לנשום לרוחה, אין צורך לעזוב את מנעמי מצרים, אפשר לחגוג ולעשות סדר כהלכתו, לדבר על הגאולה העתידה, ולומר לשנה הבאה בירושלים. גם בשנה הבאה נאמר כך. הלכות הפסח נאמרו מראש בראש חדש, ומראש נערכו ישראל לשבעת ימים ללא חמץ, אבל צדה לא עשו להם. הם ישבו בבתיים במתנים חגורים

**רבי יהודה** הִזָּה נוֹתֵן בָּהֶם סְמָנִים:  
**דַּצ"ךְ עַד"ש בְּאֵח"ב:**

**רבי יוסי הגלילי** אומר, מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות. במצרים מה הוא אומר, ויאמרו החרטמים אל פרעה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִיא. ועל הים מה הוא אומר, וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיֵּירָאוּ הָעָם אֶת יְהוָה וַיֹּאמְרוּ בְּיַהֲוָה וּבְכַמְשָׁה עֲבָדוֹ. כִּמָּה לָקוּ בְּאֶצְבַּע עֶשְׂרֵי מִכּוֹת. אָמור מַעֲתָה, בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֶשְׂרֵי מִכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמֵשִׁים מִכּוֹת:

ובנעלים, כאיש העומד לצאת למדבר בכל רגע. אבל צדה לא עשו להם. הם לא האמינו שאכן יוצאים. הם סברו שרק מדברים.  
 גם המצרים שקטים ושלוים ומבינים שישראל לא יוצאים. ולכן הם משאילים לישראל כלים ובגדים.  
 הכל סבורים שישראל לא יוצאים, אבל ה' מוציאם ביד רמה. ובליל חג זה הוציאם ה' ממצרים. את הפסח הם עשו בהר סיני כעבור שנה. דמו נזרק על מזבח ה' בחצרות אהל מועד.

ישראל מצוים לאכול את הפסח בחפזון, במתנים חגורים ונעלים ברגלים, כמי שנחפז לצאת. כמי שמאמין שהלילה יוצאים. בד"כ אדם נחפז כשהוא מכין את צרכי החג, ואת החג הוא עושה בנחת. כאן מצוים ישראל לאכול בחפזון. לא האכילה עקר ולא החג עקר אלא היציאה ממצרים. לא לשם החג אנו חוגגים, אלא כדי להגאל.

## קריעת הים

קריעת הים היא עוד אחת מהמכות, ככל המכות גם היא נועדה כדי ש"וידעו מצרים כי אני ה'", גם היא נעשית במטהו של משה, גם כאן מכה משה על אחד מכחות הטבע שהמצרים מאמינים בהם ומראה שה' שולט בו, גם קריעת הים באה אחרי שה' הכביד את לב פרעה, ואחרי שהוא חזר בו מהסכמתו לשלח את העם. יציאת מצרים וקריעת הים נועדו להודיע את שם ה'. (אמנם, כאן מלבד "וידעו מצרים כי אני ה'", יש עוד דבר: כבוד ה', ואכבדה. ויש גם שירה, ואולי היא היא).  
 המטרה היא כדי שידעו מצרים כי אני ה', אך לשם מה יש צורך שהמצרים ידעו כי אני ה'? הלא מיד כשידעו ימותו.

המטרה היא לא שידעו מצרים כי אני ה', המטרה היא שידעו ישראל כי אני ה'. שידעו ישראל ויספרו לבניהם אחריהם. שידעו ישראל ויאמינו בה' ובמשה עבדו. שידעו ישראל וישירו לה' כי גאה גאה, ויאמרו מי כמכה באלים ה', ויאמרו ה' ימלך לעולם ועד.  
 אלא שישראל שקועים במ"ט שערי עבדות. הם לא יאמינו בה' עד שמצרים לא יאמינו בו. רק אחרי שיאמרו מצרים "כי ה' נלחם להם במצרים", רק אז יראו ישראל שאפשר להאמין בה' ולהשאר נאור ומתקדם, ויאמינו גם הם.

ואז הם יאמינו לא רק בכך שה' יכול לשלוט ביאור, בארץ, בשמים ובים. הם יאמינו שה' מולך, ה' ימלוך לעולם ועד. לא כמו החרטומים. לפי השקפת החרטומים הארץ, היאור, השמים והים, הם

כחות טבע שחרטום טוב יכול ללמוד לשלוט בהם. בני ישראל ראו שה' לא רק מלהטט  
בחרטומאות טובה. הוא מולך. הבריאה משרתת אותו. לא הוא משרת אותנו.  
וכך הם הבינו לא רק את קריעת הים, אלא את יציאת מצרים כלה. עוד מימי יעקב ויוסף יודעים  
ישראל שהם עתידים לשוב אל ארץ אבותיהם. הם אומרים זאת שוב ושוב. אבל הם לא מבינים  
שמה שהם רואים בעיניהם הוא הגאולה שעליה הם מדברים. הקבור שבפיהם מנתק מהמציאות  
שבה הם חיים. הם מוכנים לשבת בליל פסח ולומר לשנה הבאה בירושלים, אבל הם לא באמת  
מאמינים שיעלו לארץ בתוך המציאות שבה הם חיים. בקריעת הים הבינו ישראל שכל המופתים  
שהם ראו, הם הגאולה שבה הם מאמינים. סוף סוף הם מבינים שמה שהם רואים זו הגאולה. שכאן  
נחית בחסדך עם זו גאלת, נהלת בעוזך אל נוה קדשך, שכאן פתוחה הדרך אל הארץ ונמגו כל  
יושבי כנען, שכאן תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכן לשבתך פעלת ה'.  
כאן הושלמה יציאת מצרים. כאן הכירו ישראל שה' ימלך לעולם ועד.  
השלמת יציאת מצרים היא באמונה בה', בביאה אל הארץ, ובהקמת מקדש. כך ימלוך ה'.  
השלמת יציאת מצרים היא בעבודה לפני ה' במקום קדשו. יעוד יציאת מצרים היא לעבוד את ה'.  
(לכן אומרים בהגדה ארמי אבד אבי, שגם הוא אומר זאת).

החשש העולה מיד ביציאת מצרים הוא "פֶּן יִנָּחֵם הָעַם בְּרֵאֲתָם מִלִּקְחָהּ וְשָׁבוּ מִצִּיּוֹן". וכך  
אמנם קרה בחטא המרגלים. אבל גם לפני חטא המרגלים. כשאין מים העם רוצה לשוב למצרים,  
כשאין אכל העם רוצה לשוב למצרים, כשהאכל לא ערב דיו העם רוצה לשוב למצרים, בשנה  
הארבעים, בניהם של היוצאים ממצרים מתלוננים למה יצאנו ממצרים, ואפילו בימי ישעיהו יש  
לישעיהו ויכוח גדול עם בני דורו הנשענים על מצרים.

זוהי המטרה, אבל הדרך אליה עוברת דרך ידיעת מצרים.  
ישראל מאמינים בה', אבל הם מאמינים גם במוסכמות של המעצמה הגדולה של דורם. ידידתנו  
הגדולה שמעבר לים, או שבתוך הים, או שמתה על שפת הים, ואנחנו מתים עליה.  
בני ישראל חיים בתפישה שלפיה אי אפשר שלא להאמין במוסכמות המצריות. זה חשוך. אנחנו  
נאורים ומאמינים במדע ובמודרנה המקבלת, כי אנשים מודרניים אנחנו. בכל דור ודור ההגדרה  
של מודרני הוא מי שמאמין במוסכמות של פרעה של דורו. אחרי שמצרים מכירים בה', מסתבר  
שאפשר להאמין בה' ולהשאר מודרני. ברוך ה'.

בכל דור ודור רואה אדם את עצמו כעבד למצרי של דורו, ובכל דור ודור חייב אדם לראות את  
עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ולצאת מתחת ידי פרעה של תקופתו. להכיר שיש לעולם מלך אחד  
שערכיו הם הקובעים: ה' יְמַלֵּךְ לְעֹלָם וָעֶד.

עם זה נוכל להגיע להר סיני. שם יוכל ישראל להאמין לא מפני שמצרים מאמינים, אלא כי  
מצרים כבר אינם חשובים. פִּי אֲשֶׁר רְאִיתָם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסִּיפוּ לְרֵאֲתָם עוֹד עוֹלָם.  
שירת הים רואה את ה' ביחס למצרים. היא מהללת את ה' בכך שהוא גבר על המצרים, שהוא  
יותר חזק מהמצרים, ושהוא יותר חזק מאלי מצרים: "מִי כְמֹכָה בְּאֵלֶם ה' מִי כְמֹכָה נֶאֱדָר בְּקִדְשׁ".  
ה' מולך על כל העולם, אבל לשון השירה לא אומרת זאת במלוא הבטוי הראוי. השירה משבחת  
את ה' רק בכך שהוא גדול מכל אלי מצרים. הוא בשורה אחת עם המצרים.

במעמד הר סיני עולה האמונה בדרגה. אין צורך עוד להתייחס למצרים. מצרים מיצגת את  
השלילה והרוע: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים  
אֲחֵרִים עַל פְּנֵי".

אבל רק על הים הבינו ישראל שהם באמת נמצאים בתוך המסע שסופו נטיעה בהר נחלת ה' בנוה  
קדשו, ומלכות ה' לעולם ועד בעולמו. כשהם רואים את מצרים מת על שפת הים, כשהים בינם  
לבין ארץ מצרים וארץ מצרים מעבר לים, רואים ישראל את היד הגדולה ושרים.

היכולת לראות את האש והענן, היא מדרגה גבוהה יותר, שמקומה בהמשך ספר שמות. בהר סיני ובמשכן. בקריעת הים ישראל עוד לא מצליחים לראות את האש והענן. אבל האש והענן כבר נוכחים שם אע"פ שישאל עדין לא יכולים לראות אותם. מעת שיצאו ישראל ממצרים שכינה עמהם. השכינה שורה על ישראל ומגנה עליהם, אך הם טרם למדו לראותה.

ביציאת מצרים היה מטה המכה על כחות הטבע ומכניע אותם ומשעבד אותם לה'. במעמד הר סיני ובמשכן התגלה ה' באש וענן. בקריעת הים היו גם אלה וגם אלה, אבל ישראל ראו את המטה המכה בטבע. אפשר שהמצרים שאמרו אנוסה מפני ישראל לאחזר שה' הממם בעמוד אש וענן, ראו את האש והענן. אפשר שראתה זו גם מרים הנביאה שהרי היא נביאה. (ואולי לכן היא נקראת נביאה). ולכן אינה שרה את כל השירה על התהומות והמים, אלא רק על ה' שגאה גאה. (כאן עומדים משה ומטהו מול התגלות ה'). אח"כ במלחמת עמלק עומד המטה מול ההשתדלות של ישראל הנלחמים בחרב בדרך הטבע).

פרעה חשש מישראל, הוא חשש פן "ונלחם בנו ועלה מן הארץ". לישראל היה כח. אילו זכינו ואילו רצו ישראל, היינו יוצאים ממצרים כבני חורין גמורים, שיוצאים ממצרים בכח, על אפו וחמתו של פרעה. כבני חורין גמורים, שאינם זקוקים לכך שהגוי ישחרר אותם, אלא אומרים הם לו: לא עבדיך אנחנו ומעולם לא היינו, ואתה שעבדת אותנו שלא כדין. ונצא מכאן על אפך ועל חמתך ונגד רצונך. אין אנו זקוקים לכך שתשחרר אותנו או שתודה שאיננו עבדיך, כי מעולם לא היינו עבדיך.

אבל לא זכינו. לא רק שלא זכינו לקחת את חרותנו בידינו, אלא שלא זכינו אפילו לכך שיאמרו לנו המצרים שהם משחררים אותנו ואנו הולכים. נאלצנו לצאת בהכרח ידו של הגוי. ותחזק מצרים על העם. הגוי מכריח אותנו להיות בני חורין. הזוהי חרות?

אבל ישראל במ"ט שערי עבדות, בטוחים שמה שאומר המצרי הוא האמת. והמצרי אכן אדון. אחרי שאמרו המצרים שה' נלחם לישראל במצרים, יצאו ישראל לחרות ושרו שה' הוא המולך בעולם.

כל מכות מצרים נועדו להראות את כחו של ה'. ישראל הבינו מה הם רואים רק על הים. רק שם הם האמינו בה', ושרו שירה המלמדת על אמונתם בה', ועל כך שהם מבינים שכאן התגלתה מלכות ה' וגאולת ישראל.

כמה לקו באצבע? באצבע למדו שה' יכול ללמד את משה להיות חרטום ולעשות כמה מופתים וקסמים שיכולים קצת להציק למצרים, אך בעקר להיות להטוטי חרטומים. כמה לקו ביד? ביד הגדולה למדו ישראל שה' לא רק עושה מופתי חרטומים אלא אף נלחם, ואף שולט ממש בדברי ימי עולם, ולכן הם שרו. הם גלו שה' הוא לא רק כח המסוגל ללהטט במטה ובתנין, אלא מנהיג בעל רצון המנהיג את עולמו. ה' ימלך לעולם ועד. הם עדין לא למדו לגמרי על כחו בכל העולם ושאלו הגם לחם יוכל תת. אך הם למדו שה' איש מלחמה ועל כך שרו שירה.

בכל המכות הכה משה במטהו את כל כחות הטבע. תחילה את היאור, אח"כ את האדמה ואח"כ את השמים. ועל כל זה נאמר בפירוש שזה נעשה למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. לפרעה המאמין בכחות הטבע היה צריך להראות את שליטתו של ה' בכחות הטבע, למען ידע כי לה' הארץ. לכן לא היה די בכך שפרעה ראה את משה מכה את היאור, האדמה והשמים, היה צריך גם להוציא את המצרים ממצרים ולהביאם אל הים, כדי להשלים ולהכות גם את הכח הזה. וגם כאן נזכר אותו נמוק שנאמר במכות: וידעו מצרים כי אני ה'. הכאת הים היא עוד אחת מהמכות. ככל המכות מתחרט פרעה על הסכמתו שבמכה הקודמת, ה' מכביד את לבו, וכחות הטבע שהוא מאמין בהם מכים במטה למען ידע כי אני ה'. ומצרים יודעים. אט אט יותר ויותר מעבדי פרעה וחרטומיו

**רבי אליעזר** אומר, מנין שפל מפה ומפה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות. שנאמר: ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים. עברה אחת. וזעם שתיים. וצרה שלש. משלחת מלאכי רעים ארבע. אומר מעתה: במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות:

**רבי עקיבא** אומר, מנין שפל מפה ומפה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של חמש מכות. שנאמר, ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים. חרון אפו אחת. עברה שתיים. וזעם שלש. וצרה ארבע. משלחת מלאכי רעים חמש. אומר מעתה: במצרים לקו חמשים מכות ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות:

יראים. ועל הים הם אומרים בפירוש אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים. מצרים אכן יודעים באותו רגע כי אני ה'. ואז מכירים בו גם ישראל.

ככל המכות חוזרים גם כאן המטה, הכבדת לב פרעה, הכאת כחות הטבע, וידעו מצרים כי אני ה'. אבל כאן יש אמירה בולטת נוספת שלא היתה במכות: כבוד ה'. מצרים לא רק ידעו את ה', הם גם יראו את כבודו. ואכבדה בפרעה ובכל חילו, וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ובכל חילו.

מה מיוחד בנס הזה שלא היה במכות, שה' נכבד בו?

כאן יש התגלות של ה'. התגלות זו לא היתה במצרים, ואפילו לא במכת בכורות. ה' הולך לפני עמו ישראל בעמוד ענן ועמוד אש. בהם הוא גם משקיף אל מחנה מצרים. וה' נלחם במצרים. המלחמה היא המביאה את ישראל להכרה בה' ולשירה.

ההכרה עצמה באה לידי בטוי בשירה. אך יחודה אינו בהכרת כחו של ה' כיוצר הטבע, אלא למעלה מזה: כמנהיג ומצביא בטבע. אין ישראל מהללים את ה' על שבכחו להכות את איתני הטבע, אלא על כך שהוא דן את המצרים ומושיע את ישראל. אין ה' עושה להטים גרידא, אלא מנהיג בירה, בעל רחמים ודין, שיש לו דרך בהנהגת עולמו. זה מותר ישראל על פרעה וחרטומיו. בעוד החרטומים רואים את ה' ככחות הטבע, שהם כלם כלים גדולים, רואים אותו ישראל כמנהיג ובעל רצון השופט ומולך בעולמו. ה' איש מלחמה, כלומר: מלך, מנהיג. (וכבר הזכרנו שבכל המכות המכה באה ע"י מטה אבל סלוק המכה בא ע"י תפלה. כאן גם שיבת הים לאיתנו באה ע"י המטה, היא חלק מהמכה, היא המלחמה שה' נלחם במצרים) והשירה נגמרת בה' ימלוך לעולם ועד.

לכן מבטאת השירה גם כסופים אל הר נחלתך ומכון לשבתך. לכל ארך הגלות נכספו ישראל אל המקום הזה. שהרי כבר בירידה למצרים היה ידוע להם שאלהים פקד יפקד אותם. ה' אמר זאת לאברהם ואמר זאת ליעקב בירידה למצרים, ויעקב ויוסף אמרו זאת לפני מותם לישראל. אפשר שאף ידעו שיעודם לבא אל הארץ ולבנות מזבח לה' ולקרוא בשם ה', לבנות בית אלהים בשער השמים. בכל עת אמרו שהם מאמינים בכך ומיחלים לכך, אך לא עשו כן בפעל ולא עשו דבר לשם כך. הם טרם הבינו שהגאולה שהם מצפים לה היא הדבר שהם רואים כעת בעיניהם. (וכפי שבארנו לעיל, גם את השכינה המלוה אותם הם טרם למדו לראות). כעת, כשה' נלחם להם למרות שהם החרישו, לא יכלו עוד להחריש ושרו שירה גדולה המבטאת רצון אמתי להתקדם הלאה, והבנה שהמלחמה שהם ראו אינה רק מלחמה כדי להציל אותם מהצבא המצרי ומשתמה הרי הם חוזרים למקומם, אלא היא פתח להתקדמות. השירה היא ראית הנס כחלק מהתהליך ההסטורי הכולל, ראית הנס הרגעי כהזדמנות לתהליך הסטורי כולל מלמדת שיש בהם תשוקה אמיתית לראות את הארץ והשכינה ומלכות ה' לעולם ועד, ולא רק אמירה ריקה מתכן שרגילים לאמרה.

המשנה אומרת: "ודורש מארמי אובר אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה". רוב ההגדות דרשו רק את ארבעת הפסוקים הראשונים. אבל בימינו, כאשר זכינו בחסדי ה' שהתקיים בנו גם הפסוק החמישי, "ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת", שהוא כנגד לשון הגאולה החמישית שאמר ה' למשה במצרים (והבאתי אתכם אל הארץ), יש שכתבו שראוי לדרוש כאן גם את הפסוק החמישי. (והפיוט הסמוך, כמה מעלות טובות", מזכיר אף הוא את הביאה אל הארץ, ואף את בית הבחירה, ואולי הוא דרש ממש עד סוף הפרשה).  
לכן מן הראוי לדרוש את הפסוק החמישי, כגון כך:

**וַיְבִיאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ.**

**וַיְבִיאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה כַּמָּה שֵׁנָאמַר: וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יַדִּי לְתֹת אֶתָּה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב וְנִתְּתִי אֶתָּה לְכֶם מוֹרְשָׁה אֲנִי יְהוָה.**

**דבר אחר: כמה שנאמר: וְהָיָה כִּי תֵבֵאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְכֶם פְּאֶשֶׁר דִּבֶּר וְשִׁמְרֹתֶם אֶת הַעֲבָדָה הַזֹּאת. דבר אחר כמה שנאמר: וְתִבְאֵמוּ וְתִשְׁעֲמוּ בְּהַר נַחֲלֹתָי מְכוּן לְשִׁבְתָּי פְּעֻלַּת יְהוָה מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנֵן יָדָי.**

**דבר אחר: אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כַּמָּה שֵׁנָאמַר: לְהִיּוֹת עֵינֶיךָ פְּתוּחוֹת אֶל הַבַּיִת הַזֶּה יוֹמָם וְלַיְלָה אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ לְשׁוֹם שְׁמֶיךָ שֶׁם לְשִׁמוּעַ אֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה.**

**וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת כַּמָּה שֵׁנָאמַר: וְנִתְּתִי אֶתָּה לְכֶם מוֹרְשָׁה אֲנִי יְהוָה.**

**דבר אחר, כמה שנאמר: וְהָיָה כִּי יִבְאֶדְךָ יְהוָה אֶל אֲרֶץ הַכְּנַעֲנִי פְּאֶשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלְאַבְרָהָם וְנִתְּנָה לְךָ.**

**אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ כַּמָּה שֵׁנָאמַר: וְאָרְדָּ לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִוא אֶל אֲרֶץ טוֹבָה וְרַחֲבָה אֶל אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחֲתִי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי.**

המדרש דורש שהפסוק הזה מודה גם על המקדש, ולא רק על הארץ. וכך נאמר בספרי: "ויביאנו אל המקום הזה, זה בית המקדש או יכול זה ארץ ישראל כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הזאת, הרי ארץ ישראל אמורה ומה תלמוד לומר ויביאנו אל המקום הזה בשכר ביאתנו אל המקום הזה נתן לנו את הארץ הזאת". ועל כך מבוסס גם הפיוט הסמוך "כמה מעלות טובות". (וכפי שבארנו לעיל, גם שירת הים, כמו מקרא בכורים, מחברת את יצ"מ לארץ ולמקדש, שהם תכלית יצ"מ).

כאשר ה' שולח את משה להוציא את ישראל ממצרים, שתי מטרות לו: "וְאָרְדָּ לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִוא אֶל אֲרֶץ טוֹבָה וְרַחֲבָה אֶל אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחֲתִי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי". אבל השליחות שהוטלה על משה בפעל היא להביאם אל הר סיני לעבוד את ה'. דרך שלשת ימים במדבר. תכלית יציאת מצרים היא לעבוד את ה' במקום קדשו. יש ערך בעצם הגאולה מתחת יד פרעה ולקייח את ישראל לעם.

זהו אפוא התפקיד שהוטל על משה. עם זאת, אין לשכוח את החזון הגדול שיציאת מצרים היא חלק ממנו: ביאה אל הארץ. את החזון הזה נושאים ישראל בלבם מאז שאמרו להם יעקב ויוסף שה' יפקוד אותנו ויעלה אותם ממצרים אל ארץ אבותיהם. ה' אומר זאת למשה גם בפרשת שמות וגם בפרשת וארא.

זוהי הבשורה שבשמה בא משה אל זקני ישראל. אמנם, בהמשך בני ישראל אינם שומעים אל משה, וקשה הדרך להוציא את העבדות מנשמתם של ישראל. אך בשם החזון הזה, ישראל שומעים אל משה, ושוחטים את אלהי מצרים לעיניהם. ותוך החזון הזה אומר משה לישראל שיעשו את העבודה גם כשיבאו אל הארץ. במקום המיועד.

אמנם, ישראל עדין מתקשים לצאת ממצרים. הם מתלוננים ורוצים לחזור אליה. צריך לגרום לפרעה לגרש אותם בכח. אבל כאשר משה אומר להם לשבת כשמתניהם חגורים, נעליהם ברגליהם ומקלם בידם, הם עושים זאת. כנראה הם לא באמת האמינו שיוצאים ממצרים, שהרי צדה לא עשו להם. אבל לשבת ולומר "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" הם מוכנים בשמחה. אם משה רוצה שנשב עם נעלים ומקל – נשב. נאמר שאנו מאמינים שנגאל ונשוב לארצנו. ונאמר זאת גם בשנה הבאה.

אבל באותה שנה זה אכן קרה.

אחרי שבעה ימים, הכירו ישראל בכך שמה שעבר עליהם הוא חלק מחזון הדורות, ושרו לה' שיר האומר שסופו של התהליך שהם רואים בעיניהם הוא הביאה אל הארץ ושכינת ה' ומלכותו בה. ובה הר נחלתו ומקדש כוננו ידיו. (וגם בפסוק ההוא יש מפרשים שמדובר על הארץ ויש מפרשים שמדובר על המקדש).

## כִּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ:

אלו הוציאנו ממצרים, ולא עשה בהם שפטים דינו:  
 אלו עשה בהם שפטים, ולא עשה באלהיהם דינו:  
 אלו עשה באלהיהם, ולא הרג את בכוריהם דינו:  
 אלו הרג את בכוריהם, ולא נתן לנו את ממונם דינו:  
 אלו נתן לנו את ממונם, ולא קרע לנו את היס דינו:  
 אלו קרע לנו את היס, ולא העבירנו בתוכו בתרבה דינו:  
 אלו העבירנו בתוכו בתרבה, ולא שקע צרינו בתוכו דינו:  
 אלו שקע צרינו בתוכו, ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה דינו:  
 אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, ולא האכילנו את המן דינו:  
 אלו האכילנו את המן, ולא נתן לנו את השבת דינו:  
 אלו נתן לנו את השבת, ולא קרבנו לפני הר סיני דינו:  
 אלו קרבנו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה דינו:  
 אלו נתן לנו את התורה, ולא הכניסנו לארץ ישראל דינו:  
 אלו הכניסנו לארץ ישראל, ולא בנה לנו את בית הבחירה דינו:

## על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו.

שהוציאנו ממצרים. ועשה בהם שפטים. ועשה באלהיהם. והרג את בכוריהם. ונתן לנו את ממונם. וקרע לנו את היס. והעבירנו בתוכו בתרבה. ושקע צרינו בתוכו. וספק צרכנו במדבר ארבעים שנה. והאכילנו את המן. ונתן לנו את השבת. וקרבנו לפני הר סיני. ונתן לנו את התורה. והכניסנו לארץ ישראל. ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו:

דינו לאו דוקא, כונת המלה דינו שהמוזכר כאן מעלה היא. שלש מעלות שונות בקריעת היס, עצם הקריעה היא מעלה, העברתנו בו מעלה שנית, וטביעת המצרים מעלה שלישית. וכן יתר המעלות האמורות כאן.

רַבֵּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר, כֹּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלוֹ בְּפֶסַח לֹא יֵצֵא יָדֵי חוּבָתוֹ, וְאֵלוֹ הֵן: פֶּסַח. מִצֵּה. וּמְרוֹר:

במקדש: פֶּסַח זֶה שְׂאֵנוֹ אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה.

אם אין מקדש: פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזִמְנֵי שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קָיָם עַל שׁוֹם מָה. עַל שׁוֹם שֶׁפֶסַח הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שְׁנֵאָמַר, וְאִמְרַתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִיהוָה אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל וַיִּקְדֵּ הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ:

משה מזהיר את ישראל לשים את הדם על הפתחים ולא לצאת איש מפתח בית עד בקר. רק אם אתם בתוך בית שעל פתחו יש דם – אתם מוגנים מפני המכה. ה' יפסח עליכם ויגן עליכם מפני המשחית.

לפרעה הוא אומר: "למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל".

דם הפסח מפלה בין מצרים לבין ישראל. כל המכות הן למען תדעו כי אני ה', מכת בכורות לא. מכת בכורות היא למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. ענינו של פסח הוא למען תדעון אשר יפלה ה'. הפסח הוא לציון שה' פסח על בתי בני ישראל. ה' מבדיל את בתי ישראל מהגויים, וההבדלה היא לפי בתים ולא לפי יחידים. זהו המיוחד בפסח. לכן מי שלא עושה פסח נגרע מקהל עדת ישראל, ונכרת מהעם. במילה ובפסח מובדל אדם מהעמים ונהיה חלק מישראל, בלעדיהם הוא נכרת מישראל. המילה מקדשת כל יחיד ויחיד, אבל הפסח מקדש את בתי ישראל. הוא מבדיל את העם מעם אחר. וזהו יחודו. (הפסח אינו זכר ליציאת מצרים אלא להפך, יציאת מצרים נועדה כדי שנעשה את הפסח. כפי שבארנו לעיל. (ראה למשל עמ' כו) השליחות של משה היא להביא את ישראל לעשות את הפסח. כי מי שלא עושה פסח נגרע מכלל ישראל ונכרת מישראל. הפסח הוא המבדיל את ישראל ואת בתי ישראל מהגויים).

עיינ לעיל לגבי "אני ולא מלאך". ה' יוצא בתוך מצרים לא כדי להכות את המצרים. את זה עושה הנגף. ה' יוצא בארץ מצרים כדי לפסוח על ישראל. להגן על ישראל ולהפלותם מהמצרים. אם ישראל יסמנו את עצמם בדם ויבדילו את עצמם מהמצרים, ויזבחו את אלהי מצרים לעיניהם, יבדיל אותם ה', והצעקה הגדולה במצרים מול השקט הגדול אצל ישראל, יבהירו לכל אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל.

הפסח הוא לא רק זכר ליציאת מצרים, הוא הרבה יותר מזה. הוא ברית בין ה' לישראל. הלא ה' צוה את משה על הפסח מראש. יתר על כן, מי שלא עשה את הפסח בזמנו – יעשהו בלילה אחר, שבו לא יצאנו ממצרים. לא הפסח הוא בגלל יציאת מצרים אלא להפך: אם יעשו ישראל את הפסח ויבדילו את עצמם מן הגויים – יזכו להנצל מהמכה ולצאת ממצרים.

אמנם, לדורות אנו מצוים לומר לבן: "זָבַח פֶּסַח הוּא לֵה' אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל".

הפסח אפוא מבדיל את ישראל מן הגויים. את זה אפשר ללמוד כבר מפרשת המלון. שם אומר ה' למשה במפורש שהמופתים לא יועילו, יועיל שתאמר אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל. את זה מלמדת מכת בכורות. אחרי שהמכות לא הועילו כדי לשכנע את פרעה שעליו לשמוע בקול ה', ופרעה לא משלח את ישראל אלא אומר למשה לך מעלי, כבר אין מטרה להוכיח לו כי אני ה' (אם כי המטרה הזאת תחזור שוב בים). המטרה כעת היא לומר לו בני בכורי ישראל. אך לשם כך צריך משה למול את ערלת בנו. אם הוא לא הבדיל את עצמו מהמצרים בדם – יבקש המיתו. כך בפרשת המלון, וכך בפרשת בא – כבר לא אומרים אני ה', כעת אומרים בני בכורי ישראל. אבל

## מִצְוָה זוֹ שְׁאֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה.

עַל שׁוֹם שְׁלֹא הִסְפִּיק בְּצַקְסָם שֶׁל אַבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מְלֶךְ מְלָכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם. שְׁנֵאמַר, וַיֹּאפּוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ

בשביל זה צריכים ישראל להבדיל את עצמם מהמצרים בדם. ללא הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות – יבקש המיתם.

במכת בכורות ה' מבדיל את ישראל מן העמים. "נָבַח פֶּסַח הוּא לֵה' אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינֵנוּ הִצִּיל". ה' מבדיל את ישראל מן העמים, רק אם יכולים ישראל להבדיל את עצמם מן העמים, ולזבוח את אלהי מצרים לעיניהם. ובני ישראל הולכים ועושים מה שה' צוה.

משה אמר לעם ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. בחוץ ה' נוגף את מצרים, בבתיים אתם מוגנים ע"י הדם. לכן גם לדורות "בבית אחד יאכל", כך דינו של הפסח. בפעל בני ישראל לא נשארו בבתיים עד הבקר כי מצרים גרשום והם יצאו כבר בלילה. אמנם, אפשר שעד שנאספו כל העם למקום אחד והיו מוכנים למסע כבר היה יום, ובכך יישובו שני המקראות, המקרא בפרשת בא והמקרא בפרשת מסעי, אבל מ"מ מצרים גרשום וחזקו עליהם למהר לשלחם מן הארץ. לכן לא הספיקו לאפות את הבצק ונשארו על שכמם ואפוהו בסכות.

יציאת מצרים אינה אפשרית אלא כחלק מהחג כפי שהוא נעשה לדורות, לכן שלש פרשיות היציאה מלוות בצווי לדורות.

המשנה אומרת: "מצה על שום שנאלו אבותינו במצרים". נוסח ההגדה לפנינו: "שְׁלֹא הִסְפִּיק בְּצַקְסָם שֶׁל אַבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מְלֶךְ מְלָכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם". לשון הפסוקים היא: "וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִרְעַמְסֵס סִפְתָּה כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלְפֵי רִגְלֵי הַגְּבָרִים לְבַד מִטֶּף; וְגַם עָרַב רַב עִלָּה אֹתָם וַצֹּאן וּבָקָר מִקְנֵה כְּבֵד מֵאֹד: וַיֹּאפּוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עִגְתַּת מִצְוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֵּמָה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם". משמע שרק בסכות הם אפו את הבצק. ממצרים הם הוציאו בצק. (אמנם, לפי הפשט בהחלט אפשר לפרש גם אחרת: שהם אפו במצרים את הבצק שעמדו להוציא, ואפוהו מצות כי לא יכלו להתמהמה).

הם לא הכינו צדה מראש. המצרים גרשו אותם וחזקו עליהם למהר לשלחם מן הארץ. ובלשון ההגדה "שְׁלֹא הִסְפִּיק בְּצַקְסָם שֶׁל אַבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מְלֶךְ מְלָכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם". הקב"ה גואל בידם החזקה של המצרים. היציאה היתה מהירה מאד. כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֵּמָה.

ישראל עדין מתקשים לצאת ממצרים. הם מתלוננים ורוצים לחזור אליה. ה' אומר שכדי להוציאם ממצרים צריך לגרום לפרעה לגרש אותם בכח. אבל כאשר משה אומר להם לשבת כשמתניהם חגורים, נעליהם ברגליהם ומקלם בידם, הם עושים זאת. כנראה הם לא באמת האמינו שיוצאים ממצרים, שהרי צדה לא עשו להם. אבל לשבת ולומר "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" הם מוכנים בשמחה. אם משה רוצה שנשב עם נעלים ומקל – נשב. נאמר שאנו מאמינים שנגאל ונשוב לארצנו. ונאמר זאת גם בשנה הבאה.

אבל באותה שנה זה אכן קרה.

הגאולה באה מהרה, גם אם אין מצפים לה.

משה אומר אל פרעה כי חג ה' לנו. מטרת יציאת מצרים היא לחוג לה' ביום החג. בקשתו של משה מפרעה היא לשלח את ישראל לזבוח במדבר ביום החג. ולפי דברינו, דברי ה' אל משה

החדש הזה לכם, נאמרו עוד לפני חלק מהמכות. כבר מראש חדש היה ידוע זמן חג ה'. (וראה בבאורנו לעיל עמ' כו). את החג הזה מבקש משה מפרעה לעשות במדבר. פרעה משיב לכו זבחו לאלהיכם בארץ. לא זאת שליחותו של משה, שליחותו של משה היא להביא את ישראל לעשות את הפסח בהר סיני. לכן נשארו ישראל כמעט שנה בהר סיני, עד שיעשו כל ישראל, כולל הטמאים, את הפסח בהר סיני.

ישראל נצטוו לאכול מצות ומרורים עוד לפני שיצאו ממצרים. הם לא הספיקו לאפות את בצקם במצרים, אך כשהגיעו לסכות אפיהו מצות כמו שנצטוו, ולא חמץ. (והרעיון של המדרש האומר שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, הוא שהגאלה היתה כה מהירה, עד שאפילו הבצק לא החמיץ. אבל לא שאפו כבר במצרים. אמנם, אולי יתכן שהטעמים רומזים לפירוש אחר: אפיהו כבר במצרים, והוציאוהו משם עגת מצות. לפי זה צריך לפרש ש"ויאפו" חוזר לעיל. וזמנו קודם. וכאילו נאמר: ואת אותו בצק שהוציאו ממצרים עגת מצות, אפו במצרים לא חמץ. וזה מתאים למדרש שבהגדה).

את הפסוק "כי גורשו ממצרים" נראה לפרש שהוא נמוק לאמור בראש הפסוק "ויאפו את הבצק" ולמה לא אפיהו כבר במצרים "כי גורשו ממצרים". אפיהו דווקא מצות כי כך נצטוו, אבל אפו כבר בסכות.

(ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים. "כי גורשו ממצרים" איננו תשובה לשאלה למה לא חמץ, אלא הוא חוזר לראש הפסוק, למה אפו בסכות את הבצק שהוציאו ממצרים, כי לא יכלו להתמהמה במצרים לאפותו, ואפיהו מצות כי כן צוה ה' את משה מתחילה. או אפשר שהוא נמוק ללא חמץ, למה לא השתהו במצרים כדי לחמץ, כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה, וכן עולה מהפסוק וישא העם את בצקו טרם יחמץ. אלא שא"כ תמוה למה לא החמיץ בדרך, ולמה הם לא החמיצוהו בסכות. ואולי ללא שאור אין החמץ חמץ ממש, ואת השאור השאירו במצרים. כיון שנשא העם את בצקו על שכמו מרעמסס לסכות, צרור בשמלותם על שכמם, יש לשאול איך הבצק לא תפח להם על השכם, ולמה אכלו מצות ולא התפיחוהו בסכות).

ונראה שלכן דרשו חכמים שגם האבות עשו פסח. יש משמעות לפסח לא רק כי בו יצאת ממצרים. להפך: היציאה ממצרים היתה כדי לעשות את הפסח.

ומכאן דרשת חכמים שליל שמורים היינו שהוא משומר מששת ימי בראשית. מששת ימי בראשית חוגגים את החג הזה והוא שמור להוציאם מארץ מצרים. (אמנם חג השבועות וחג הסכות הם גם חגי הקציר והאסיף, ואילו חג המצות מנמק בכל מקום רק ביציאת מצרים).

ומנין ישראל יודעים שהם מצפים לחוג את החג בהר ה', מסורת היא בידם מאבותיהם שאלהים פקד יפקד אותם, כפי שאמרו להם יעקב ויוסף בסוף ספר בראשית, והם יודעים שאבותיהם זבחו בהר, וכן עולה משירת הים.

אמור מעתה: פסח לא נחגג בגלל יציאת מצרים. ה' צוה את משה עוד לפני יציאת מצרים לעשות פסח ולאכול מצות. פסח הוא חג שעומד בפני עצמו, ומבדיל את ישראל ממצרים. את החג הזה מבקש משה לצאת ולחגוג במדבר. יציאת מצרים כוונה אל החג הזה. מטרת יציאת מצרים להביא את ישראל אל הר ה' לעשות בו את החג, שזמנו ידוע מראש. פרעה מציע למשה לחגוג בארץ. החג הגיע, וישראל עדין במצרים, והנה אומר משה לחגוג במצרים. לכן סברו הכל שלא יוצאים. באותו לילה הוציא ה' את ישראל ממצרים.

אפשר להביא ראיה לאמור כאן, מכך שמשה לא התנה בפני פרעה שלא תסתלק המכה עד אחרי שיוציא את ישראל ממצרים. פרעה לא הוציא את ישראל ממצרים כי טרם התקרב החג. אמנם, אם כך קשה איך ראה משה ממחרת שפרעה מכביד את לבו ואינו משלח. אפשר לתרץ שהמכות היו בזמן קצר (ולא שנה שלמה, וראה דברינו בענינו, ומה אפשר ללמוד מכך שמשה היה בן שמונים בדברו אל פרעה). זמן קצר כ"כ עד שאי התחלת ההכנות למחרת היא ראיה לכך שפרעה

מִמְצָרִים עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמַץ כִּי גִרְשׁוּ מִמְצָרִים וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵמָה וְגַם צָדָה  
 לֹא עָשׂוּ לָהֶם:  
**מְרוֹר** זֶה שְׁאֲנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה.

לא משלח, אבל זמן לא קצר דיו ליציאה מהרגע להרגע (כמו שהיתה מאוחר יותר במכת בכורות). אפשר גם לתרץ שע"פ ההוראות של פרעה למחרת, להמשיך ולשעבד עד בלי די. היה ברור שהוא לא מתכוון לשלח את ישראל.

כי גרשו ממצרים

הפסוקים בפרשת בא מתארים שישראל גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. הפסוקים בפרשת מסעי אומרים שממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. המדרשים הדגישו בעקר את הצד השני. כך אנו מוצאים במדרש: "אמר רבי אבא: הכל מודים, כשנגאלו ישראל ממצרים - לא נגאלו אלא בערב, שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, וכשיצאו - לא יצאו אלא ביום, שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה". "מנין שנפטר ממנו בכבוד שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה [ויאמר קומו צאו מתוך עמי]. אמרו לו וכי גנבים אנו שנצא בלילה אלא המתן לנו עד שיביא לנו הקב"ה ז' ענני כבוד ונצא בהם בשמחה ובראש גלוי שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה". "וכי בורחים היו והלא כבר נאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה ומה ת"ל כי ברח העם אלא מתוך שהכו את האקטורין שלו הלכו והגידו לפרעה אמרו לו ראה ישראל הכו ממנו פצעו ממנו הרגו ממנו ולא מיחה אדם בידם אין להם לא מושל ולא שר". אבל מלשון הכתוב בפרשת בא נראה שגורשו ממצרים.

אפשר לישב את שני המקראות אם נאמר שעד שנאספו כל העם למקום אחד והיו מוכנים למסע כבר היה יום, שהרי לוקח זמן מרגע שמתו הבכורות, עד שהיתה צעקה, ועד שקם פרעה, ועד שהלך לארץ גשן וקרא למשה ולאהרן, ועד שנאספו יחד כל ישראל. יתכן בהחלט שכבר זרחה השמש. וישראל יצאו בכבוד.

אבל הם גורשו. ביד חזקה. וכדברי רש"י: "כי ביד חזקה ישלחם - מפני ידי החזקה שתחזק עליו ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו - על כרחם של ישראל יגרשם, ולא יספיקו לעשות להם צידה". ידו החזקה של ה' תפעיל על ישראל את ידו החזקה של פרעה.

וכך יצאו ישראל למדבר ללא צדה, כשלחמם לחם עני, אבל הם בני חורין. טוב להיות בן חורין האוכל לחם עני במדבר, מלהיות עבד לפרעה על סיר הבשר.

החג של ישראל בו ישבו בבטחה בבתיהם ואכלו את הפסח, הפך לחג שבו הם מגורשים אל המדבר, אך בני חורין הם.

גם לדורות, לפעמים ה' צריך לשלוח גוי שיזכיר לנו בדרך הקשה לעלות לארץ. גם לדורות, נצטרך לצאת מבתינו הנוחים ולעלות לירושלים. אבל נהיה בני חורין.

עַל שׁוֹם שְׁמֵרוֹ הַמְצָרִים אֶת חַיֵּי אַבּוֹתֵינוּ בְּמִצְוֹתֵיהֶם. שְׁנֹאֲמַר, וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם  
בְּעִבְדָּה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבְלִבָּנִים וּבְכָל עִבְדָּה בַשָּׂדֶה אֶת כָּל עִבְדֹתֶם אֲשֶׁר עֲבַדוּ בָהֶם  
בְּפָרֶךְ:

בְּכָל דּוֹר וְדוֹר חָיֵב אָדָם לְרֹאוֹת אֶת עֲצָמוֹ פְּאֵלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם. שְׁנֹאֲמַר,  
וְהִגִּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. לֹא אֶת  
אַבּוֹתֵינוּ בְּלִבָּד גָּאֵל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלֵא אִף אוֹתָנוּ גָּאֵל עִמָּהֶם. שְׁנֹאֲמַר,  
וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אוֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבּוֹתֵינוּ:

להבדיל מהפסח והמצה שטעמם התפרש בכתוב, בפסוקים שבארנו, ונאמר בפרוש שיש להגיד עליהם לבן, טעמו של המרור לא התפרש בתורה. ר"ג אומר שטעמו של המרור הוא שמרור המצרים את חיי אבותינו במצרים. ואולם, לכאורה מצות היום היא להגיד את שבחו של ה' ואת חזק ידו ביציאת מצרים, ולא את השעבוד. וגם אור החיים אומר: "לפי פשט הכתוב לפי מה שראינו שאמר ה' שצריך צלי אש ושיהיה שלם כו' זה יגיד שדעת עליון הוא להראות בחינה הגדולה והחירות ואין רשות אחרים עליהם, ולפי זה גם המרורים שיצו ה' הוא לצד כי כן דרך אוכלי צלי לאכול עמו דבר חד כי בזה יערב לחיך האוכל ויאכל בכל אות נפשו. גם בזה יוכר גודל העריבות כשיקדים לפיו מרורים. גם מה שהזכיר המצות הוא פרט אשר יכונן חיך אוכל יטעם לו הצלי..." ומתבקש שגם המרור כחבריו מלמד על הגאולה. (ואולי אפשר לומר שהמרור הוא זגר לאגדת אזוב). אבל ר"ג סבר שספור הגאולה גדל עם ספור השעבוד. (ואולי משום כך אין המרור מצוה בפ"ע אלא הוא נאכל עם המצה והפסח, ואין הספור עליו אמור בפני עצמו. כשמספר על הגאולה ומספר עמה על השעבוד – גדל הספור).

ההגדה שלנו בנויה על האמור בספר דברים. ספר דברים שנאמר אל אנשים שנולדו כבר אחרי יציאת מצרים, והם המצוינים לומר "ואותנו הוציא משם". הם צריכים להבין שהם עצמם יצאו ממצרים. ההגדה פותחת ב"עבדים היינו" ומסיימת ב"ואותנו הוציא משם", כלומר: ספור יציאת מצרים של פרשת ואתחנן: "כִּי יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֵדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲתֶכֶם: וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה: וַיִּסַּח יְהוָה אוֹתוֹת וּמִפְתִּים גְּדֹלִים וְרַעִים בְּמִצְרַיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ: וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֶתְנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם." ההגדה דורשת את פרשת "ארמי אבד אבי" של מביא הבכורים, כלומר: ספורו של הנגאל היושב בארצו ומודה עליה ומבין ויודע שיד ה' היא שהוא יושב בארצו. ואף שכבר דורות רבים הוא שם, לא דרך הטבע היא אלא יד ה'. וכן הוא מבחן האמונה של הנגאל מיציאת מצרים ולעולם: תמיד יהיה האפיקורוס שיאמר שדרך הטבע היא. בכל דור ודור יכול אדם לומר וכי אני יצאתי ממצרים? וכי אלמלא כן הייתי משועבד? והלא ממילא כבר אין מצרים. אבל האמת היא שאין ממילא. ה' עשה זאת ואלמלא עשה זאת – הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. וזה המבחן של יציאת מצרים, להאמין שה' הוא המחולל את יציאת מצרים, שהיתה לא על ידי שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, ואת הקב"ה אי אפשר לראות. הראשון שהקשה קושיית מה נשתנה, היה פרעה ששאל מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל, כל המכות באו ללמדו כי אני ה' בקרב הארץ. זהו המהלך של יציאת מצרים, ואנו ממשיכים אותו לדורות ביד רמה, באמונה בה' ובספור גבורותיו.

לְפִיכֶם אֲנַחֲנוּ חַיִּבִּים לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבַּח לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדְר לְבָרֵךְ לְעַלֶּה  
וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלֹהִים. הוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחָרוֹת,  
מִיַּגוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב, וּמֵאֶפְלָה לְאוֹר גְּדוֹל, וּמִשְׁעָבוֹד לְגֹאֲלָהּ, וְנֹאמַר  
לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה: יְהִי שֵׁם  
יְהוָה מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמְזֻרַח שָׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ  
מִהַלְלֵ שֵׁם יְהוָה: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה עַל הַשָּׁמַיִם  
כְּבוֹדוֹ: מִי כִּי־הוֹה אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיהִי לְשַׁבַּת: הַמְּשַׁפִּילִי  
לְרֵאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ: מְקִימֵי מַעְפָּר דָּל מֵאֲשַׁפֵּת יָרִים  
אֲבִיוֹן: לְהוֹשִׁיבֵי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבֵי עֵקְרַת  
הַבַּיִת אִם הַבָּנִים שְׁמַחָה הַלְלוּיָהּ:

בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְעִז:	בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם
יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו:	הַיְתָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ
הַיְרֵדֵן יֹסֵב לְאַחֲזֹר:	הַיָּם רָאָה וַיִּנָּס
גְּבָעוֹת כְּבָנֵי צֹאן:	הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים
הַיְרֵדֵן תִּסָּב לְאַחֲזֹר:	מַה לָּךְ הַיָּם כִּי תִנּוּס
גְּבָעוֹת כְּבָנֵי צֹאן:	הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים
מִלְּפָנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:	מִלְּפָנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ
חֲלָמִישׁ לְמַעַיְנֵנוּ מַיִם:	תִּהְפְּכֵי הַצּוֹר אֲנָם מַיִם

המזמור בצאת ישראל ממצרים, בנוי לפי עקר דברי יציאת מצרים. יציאת מצרים היא פרסום שם ה' ושם ישראל בכל העולם, היא נועדה ללמד כי אני ה' וכי יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו. כל כחות הטבע משתתפים בתהליך וכופפים את עצמם לה'. (כפי שבארנו לעיל, עמ' לא, ועוד). הים, הירדן, ההרים והגבעות. (הים והירדן אכן נסו, לא נאמר על ההרים והגבעות דבר, אבל המחבר מבטא את השתתפות כל כחות הטבע בצורה שירית). וכאן הבן שואל את ההרים והגבעות ארבע קושיות. והתשובה: מלפני אדון חולי ארץ. יציאת מצרים מביאה לאמונה בה'. וידעתם כי אני ה'. כפי שבארנו לעיל עמ' ז.

במקדש מברכים:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, והגיענו הלילה הזה לאכל בו פסח מצה ומרור.

אם אין מקדש מברכים:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, והגיענו הלילה הזה לאכל בו מצה ומרור. כן יהוה אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך, וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים (במוצ"ש אומרים: מן הפסחים ומן הזבחים) אשר יגיע דמם על קיר מזבחתך לרצון ונודה לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו.

ברוך אתה יהוה גאל ישראל:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ושותין בהסבת שמאל:

**רחצה**

נטל ידיו לסעודה ומברך:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים:

**מוציא**

יקח שלש המצות בידו ויאמר:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ:

**מצה**

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה:

**מרור**

יקח כזית מרור ויטבול בחרוסת ויאכלנו בלא הסיבה:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור:

**כורך**

במקדש אוכל את הפסח בסוף הסעודה. לדעת הלל אוכלו כרוך במצה ומרור. לדעת חכמים אוכלו בפני עצמו. הרוצה לצאת ידי כל הדעות, יכרוך את הפסח באופן שכזית ממנו בולט מן הכריך, ויאכל את הכזית הזו תחילה.

כאשר אין מקדש יכרוך כזית מן המצה השלישית וכזית מרור ויאכל שתיהן ביחד בהסיבה ובלא ברכה:

זכר למקדש כהלל. כן עשה הלל. בזמן שבית המקדש היה קיים היה כורך פסח מצה ומרור ואוכל ביחד לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלהו:

**שליחן עורך**

אוכל ושותה כל צרכו לכבוד יו"ט.

כשאוכל חגיגה:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הזבח:

כשאוכל פסח:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הפסח:

## צפון

אם אין מקדש, יקח שני כזיתים ממצה ששמר לאפיקומן, זכר לפסח הנאכל על השובע, ואוכלו בהסיבה.

## ברך

שיר המעלות, בשוב יהוה את שיבת ציון היינו כחלמים. אז ימלא שחוק פינו ולשונינו רנה, אז יאמרו בגוים הגדיל יהוה לעשות עם אלה. הגדיל יהוה לעשות עמנו, היינו שמחים. שובה יהוה את שביטנו פאפיקים בנגב. הזרעים בדמעה ברנה יקצרו. הלוף ילף ובכה נשא משף הזרע, בא יבא ברנה, נשא אלמתיו:

רבתי נברך

יהי שם יהוה מבורך מעתה ועד עולם:

ברשות מרנן ורבתי נברך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו:

ברוך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם. הן את העולם פלו, בטובו בוחן בחסד וברחמים. הוא נותן לחם לכל בשר פי לעולם חסדו. ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו, ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד. בעבור שמו הגדול. פי הוא אל זן ומפרנס לכל ומטיב לכל ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. (פאמור פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון).  
ברוך אתה יהוה הן את הכל:

נודה לך יהוה אלהינו על שהנחלת לאבותינו, ארץ חמדה טובה ורחבה, ועל שהוצאתנו יהוה אלהינו מארץ מצרים, ופדיתנו מבית עבדים, ועל בריתך שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלמדנו, ועל חקיך שהודעתנו, ועל חיים חן וחסד שחוננתנו, ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד, בכל יום ובכל עת ובכל שעה:

ועל הכל יהוה אלהינו אנחנו מודים לך, ומברכים אותך, ותברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד. פפתוב, ואכלת ושבעת, וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך. ברוך אתה יהוה על הארץ ועל המזון:

רחם נא יהוה אלהינו, על ישראל עמך, ועל ירושלים עירך, ועל ציון משכן כבודך, ועל מלכות בית דוד משיחך, ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. אלהינו, אבינו, רענו, זוננו, פרנסנו, וכלכלנו, והרויחנו, והרווח לנו יהוה אלהינו מהרה מכל

רש"י: ברכת הפסח - על אכילת פסחים, על של זבח חגיגת ארבעה עשר ומברכין על אכילת שלמים. רשב"ם, ר"ח: איזו היא ברכת הפסח בא"י אמ"ה אקב"ו לאכול הפסח. איזו היא ברכת הזבח בא"י אמ"ה אקב"ו לאכול הזבח. רמב"ם: ואחר כך מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הזבח ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחלה, ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הפסח.

צרותינו. וְנָא אֵל תִּצְרִיכֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לֹא לִיְדֵי מִתְנַת בְּשׁוֹר וְדָם, וְלֹא לִיְדֵי הַלְוָאָתָם, כִּי אִם לְיַדְךָ הַמְּלָאָה, הַפְּתוּחָה, הַגְּדוּשָׁה וְהַרְחֵבָה, שְׁלֹא נִבְּוֹשׁ וְלֹא נִפְלֵם לְעוֹלָם וָעֶד:

כשחל בשבת:

רְצֵה וְהַחְלִיצֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשַּׁבָּעִי, הַשַּׁבָּת הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ הַזֶּה, כִּי יוֹם זֶה גְּדוֹל וְקְדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ, לְשַׁבָּת בּוֹ וּלְנוּחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוֹת רְצוֹנָךְ, וּבְרְצוֹנָךְ הִנִּיחַ לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, שְׁלֹא תִהְיֶה צָרָה וְיָגוֹן וְאֲנָחָה בְּיוֹם מְנוּחָתָנוּ, וְהִרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּנִחְמַת צִיּוֹן עִירָךְ, וּבְכַנְנֵן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קְדֻשָּׁךְ, כִּי אַתָּה הוּא בֹעֵל הַיְשׁוּעוֹת וּבֹעֵל הַנְּחֻמוֹת:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבֵא וְיַגִּיעַ, וְיִרְאֶה וְיִרְצֶה וְיִשְׁמַע, וְיִפְקֹד וְיִזְכֹּר וְזָכְרוּנוּ וּפְקֹדוּנוּ, וְזָכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזָכְרוֹן מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עֲבָדְךָ, וְזָכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קְדֻשָּׁךְ, וְזָכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לְפִלִיטָה, לְטוֹבָה, לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים (טוֹבִים) וּלְשָׁלוֹם, בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה: זָכְרָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה, וּפְקֹדָנוּ בּוֹ לְבִרְכָה, וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים (טוֹבִים). וּבְדַבָּר יִשׁוּעָה וְרַחֲמִים, חוּס וְחַנּוּן וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל (מֶלֶךְ) חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וּבִנְיַת יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקְּדוֹשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה בּוֹנֵה בְּרַחֲמֵינוּ יְרוּשָׁלַיִם, אָמֵן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָאֵל, אָבִינוּ, מִלְּפָנֵינוּ, אֲדִירָנוּ, בּוֹרְאָנוּ, גּוֹאֲלָנוּ, יוֹצֵרָנוּ, קְדוֹשָׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב, רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל, הַמֶּלֶךְ הַטוֹב וְהַמְּטִיב לְכָל יוֹם וְיוֹם הוּא הַטֵּיב הוּא מְטִיב הוּא יִטֵּיב לָנוּ. הוּא גִמְלָנוּ הוּא גּוֹמְלָנוּ הוּא יִגְמְלָנוּ לְעַד, לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרוּחַ הַצְּלָה וְהַצְּלָחָה, בְּרַכָּה וְיִשׁוּעָה, נְחֻמָּה, פְּרִיָּסָה וְכַלְכָּלָה, וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְכָל טוֹב. וּמְכַל טוֹב לְעוֹלָם אֵל יַחֲסִינּוּ:

הַרְחֵם הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

הַרְחֵם הוּא יִתְבַּרַךְ בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ:

הַרְחֵם הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דְּוָרִים. וְיִתְפָּאֵר בְּנוֹ לְעַד וּלְנֶצַח נְצָחִים. וְיִתְהַדָּר בְּנוֹ לְעַד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים:

הַרְחֵם הוּא יִפְרִינֵנוּ בְּכָבוֹד:

הַרְחֵם הוּא יִשְׁבֵּר עָלֵנוּ מֵעַל צוּאֲרָנוּ וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוּמְמֵיּוֹת לְאַרְצָנוּ:

הַרְחֵם הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרַכָּה מְרַבָּה בְּבֵית הַזֶּה וְעַל שְׁלֹחַן זֶה שְׂאֻכְלָנוּ עָלֵינוּ:

הַרְחֵם הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת אֱלֹהֵינוּ הַנִּבְיָא זְכוֹר לְטוֹב וְיִבְשֵׁר לָנוּ בְּשׁוֹרוֹת טוֹבוֹת יִשׁוּעוֹת וְנְחֻמוֹת:

הַרְחֵם הוּא יִבְרַךְ אֶת (אָבִי מוֹרִי) בְּעַל הַבַּיִת הַזֶּה, וְאֶת (אִמִּי מוֹרֵתִי) בְּעַלַת הַבַּיִת הַזֶּה, (אוֹתִי וְאֶת אִשְׁתִּי וְאֶת זְרַעִי) אוֹתָם וְאֶת בֵּיתָם וְאֶת זְרַעָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם. אוֹתָנוּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ. כְּמוֹ שְׁנַתְּכֵנוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בְּכָל מַפְלָא כָּל כֵּן יִבְרַךְ אוֹתָנוּ כְּלָנוּ יַחַד בְּבִרְכָה שְׁלֵמָה. וְנֹאמַר

אָמֵן:

בְּמָרוֹם יִלְמְדוּ עָלֵיהֶם וְעָלֵינוּ זְכוֹת שְׁתֵּהא לְמִשְׁמֶרֶת שְׁלוֹם. וְנִשְׂא בְּרַכָּה מֵאֵת יְהוָה וְצִדְקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ. וְנִמְצָא חֵן וְשִׁכָּל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

לשבת: הַרְחֵם הוּא יִגְחִילָנוּ לְיוֹם שְׁכָלוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

הַרְחֵם הוּא יִגְחִילָנוּ (לְ) יוֹם שְׁכָלוֹ טוֹב. (לְ) יוֹם שְׁכָלוֹ אָרוּךְ, יוֹם שְׂצַדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְעִטְרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם וְנִגְהָנִים מִזִּיו הַשְּׁכִינָה וְיֵהִי חֵלְקָנוּ עִמָּהֶם):

הַרְחֵמֵן הוּא יִזְכְּנוּ לַיְמֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: מְגִדוֹל יְשׁוּעוֹת מְלָכוֹ וְעֵשָׂה חֶסֶד לַמְּשִׁיחוֹ לְדָוִד וְלִזְרָעוֹ עַד עוֹלָם: עֵשָׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יִרְאוּ אֶת יְהוָה קְדוֹשֵׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו: פְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעְבוּ וְדוֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא יַחְסְרוּ כָּל טוֹב: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֶסְדּוֹ: פּוֹתַח אֶת יְדָךְ וּמְשַׁבֵּיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן: בְּרוּךְ הַגֹּבֵר אֲשֶׁר יִבְטַח בִּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מְבֹטָחוֹ: נַעַר הָיִיתִי גַם זְקֵנָתִי וְלֹא רָאִיתִי צְדִיק נֶעְזֵב וְזָרְעוֹ מִבְּקֶשׁ לְחֵם: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה יְבָרֶךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:  
וְשׁוֹתִים בְּהִסְבֵּיהָ.

מוזגין כוסו של אליהו ופוחתין הדלת.

שְׁפוּךְ חַמְתָּךְ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ:  
כִּי אַכַּל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נְוָהוּ הַשָּׁמַיִם:  
שְׁפֹךְ עֲלֵיהֶם זַעֲמֶךָ וַחֲרוֹן אַפֶּךָ יִשְׁיֵגם:  
תְּרִדוּךָ בְּאֵף וְתִשְׁמִידם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה:

מוזגים כוס רביעית

הַלֵּל

לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד עַל חֶסְדְּךָ עַל אֲמֹתֶךָ: לְמַה יֹּאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵיךְ נָא אֱלֹהֵיהֶם: וְאֵלֵהֵינוּ בְּשָׁמַיִם כָּל אֲשֶׁר חָפֵץ עֲשֶׂה:  
עֲצִבְיָהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֶׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ עֵינֵי לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אֲזַנְיָם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵף לָהֶם וְלֹא יִרְיַחוּן: יְדֵיהֶם וְלֹא יִמְיִשוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִתְלַכוּ לֹא יִהְיוּ בְּגֵרוֹנָם: כְּמוֹתֵם יְהִיוּ עֲשִׂיהֶם כָּל

במשנה לא הוזכרו אלא ארבע כוסות, וכן הגרסה של הברייתא שמובאת בגמ'. שעל הכוס הרביעי אומר הלל והלל הגדול. אבל חלק מהראשונים גרסו בברייתא שעל הכוס החמישי אומר הלל הגדול. ונראה ששעם הדבר הוא שאם יש הלל נוסף וברכה נוספת צריך עוד כוס. המשנה לא הזכירה הלל הגדול ולכן לא הזכירה אלא ארבע, אבל אם נוהגים כברייתא ואומרים הלל הגדול ונשמת הרי הוא צריך כוס. ולפי דעה זו צריך לומר הלל ולברך מלך מהולל בתשבחות. ואח"כ למזוג כוס חמישי ולומר הלל הגדול ונשמת ולברך מלך גדול בתשבחות. אבל חלק מהראשונים חולקים על כך ואומרים שהברייתא לא חולקת על המשנה, והיא מוסיפה על הכוס הרביעי גם את ההלל הגדול, וצריך לגרוס בברייתא כמו שמופיע בדפוס לפנינו, שעל הרביעי אומר גם הלל הגדול. כיון שהדבר שנוי במחלוקת ראשונים נהגו ישראל לשתות ארבע כוסות כאמור במשנה, (שהרי פוסקים כמשנה לעמת ברייתא, ובפרט שגם בברייתא יש גורסים רביעי. ומסתבר שכך היה המנהג מעולם. ועוד: שהרי נוהגו בכוס חמישי צריך להוסיף עוד ברכה כמו שכתבנו לעיל, וספק ברכות להקל) אבל כיון שיש מחלוקת נהגו למזוג עוד כוס שיהא מונח עד שיבא אליהו. ולכן נקרא כוסו של אליהו. ולכאורה המחלוקת על כוס חמישי תלויה אך ורק בגירסאות בברייתא ולא אמור להיות מבחינה זו שום הבדל בין זמן הבית לבין זמן החורבן. אם גורסים רביעי הוא תמיד רביעי, בימי החורבן ובימי הגאולה, ואם גורסים חמישי הוא תמיד חמישי. ואין הדבר תלוי אלא בגירסאות. וכבר נפסק שיש ארבע כוסות. אבל כיון שלדעת הרמב"ם בזמן הבית יש חמש קושיות כמו שכתבנו לעיל עמ' ה, ובזמן שישראל על אדמתם נוהגים לדרוש גם את הפסוק החמישי של ארמי אבד אבי שהוא כנגד לשון הגאולה החמישית כמו שכתבנו לעיל עמ' נח, רבו בדורנו האומרים שישתו גם כוס חמישי כדעת הרמב"ם והרי"ף, שגם להלכה נפסק שהיא רשות. והרוצה לנהוג כך לא ימזוג כוס של אליהו.

המנהג הרגיל והמקובל בישראל הוא לשתות ארבע כוסות ולמזוג כוס לאליהו. ולגבי הברכות נחלקו הדעות כפי שנביא להלן, יש שנהגו לומר בסוף ההלל יהללך בלא ברכה, ולברך אחר ברכת השיר אל מלך גדול ומהולל בתשבחות אל ההודאות וכו'. ויש שנהגו לא לומר יהללך בסוף ההלל, אלא לאמרו עם ברכה לאחר הלל הגדול וברכת השיר.

אֲשֶׁר בָּטַח בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בָּטַח בִּיהִנּוּה עֲזָרָם וּמִגִּנָּם הוּא: בֵּית אֶהְרֹן בָּטַחוּ  
בִּיהִנּוּה עֲזָרָם וּמִגִּנָּם הוּא: יִרְאִי יְהִנּוּה בָטַחוּ בִּיהִנּוּה עֲזָרָם וּמִגִּנָּם הוּא:

יְהִנּוּה זְכָרְנוּ יִבְרָךְ יִבְרָךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְרָךְ אֶת בֵּית אֶהְרֹן: יִבְרָךְ  
יִרְאִי יְהִנּוּה תִקְטְנִים עִם הַגְּדָלִים: יִסַּף יְהִנּוּה עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם:  
בְּרוּכִים אַתֶּם לִיהִנּוּה עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לִיהִנּוּה וְהָאָרֶץ נָתַן  
לְבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יִתְלָלוּ יְהִי וְלֹא כָּל יִרְדֵי דוּמָה: וְאַנְחֵנוּ נִבְרָךְ יְהִי  
מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם תְּלָלוּהָ:

אֶתְבַּתִּי כִּי יִשְׁמַע יְהִנּוּה אֶת קוֹלִי תַחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אֲזִנּוּ לִי וּבִימֵי אֶקְרָא:  
אֶפְפוּנֵי חֲבָלֵי מוֹת וּמְצָרֵי שְׂאוּל מְצָאוּנֵי צָרָה וַיִּגּוֹן אֶמְצָא: וּבִשְׁם יְהִנּוּה  
אֶקְרָא אָנָּה יְהִנּוּה מִלְּטָה נַפְשִׁי: חֲנוּן יְהִנּוּה וְצַדִּיק וְאֵלֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר  
פְּתָאִים יְהִנּוּה דַּלּוֹתֵי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוֹבֵי נַפְשִׁי לְמִגְנוֹתֶיכִי כִּי יְהִנּוּה נִמְלֵךְ  
עָלֵיכִי: כִּי חֲלַצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינַי מִן דְּמָעָה אֶת רַגְלֵי מִדְּחִי: אֶתְהַלֵּךְ  
לְפָנֵי יְהִנּוּה בְּאַרְצוֹת חַחִיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אָנֹכִי עֲנִיתִי מְאֹד: אָנֹכִי  
אֶמְרָתִי בַחֲפֹזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב:

מָה אָשִׁיב לִיהִנּוּה כָּל תַּגְּמוּלוֹתַי עָלַי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׂא וּבִשְׁם יְהִנּוּה  
אֶקְרָא: נְדַרְי לִיהִנּוּה אֲשַׁלֵּם נִגְדָה נָא לְכֹל עַמּוֹ: יִקָּר בְּעֵינַי יְהִנּוּה הַמְּוֹתָה  
לְחַסִּידָיו: אָנָּה יְהִנּוּה כִּי אָנֹכִי עַבְדְּךָ אָנֹכִי עַבְדְּךָ בֵּן אֶמְתָּךְ פְּתַחַת לְמוֹסְרָי:  
לְךָ אֲזַבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבִשְׁם יְהִנּוּה אֶקְרָא: נְדַרְי לִיהִנּוּה אֲשַׁלֵּם נִגְדָה נָא  
לְכֹל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהִנּוּה בְּתוֹכֵי יְרוּשָׁלַם תְּלָלוּהָ:

תְּלָלוּ אֶת יְהִנּוּה כָּל גּוֹיִם שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאָמִים: כִּי גִבֹר עָלֵינוּ חֲסֵדוֹ וְאַמֶּת  
יְהִנּוּה לְעוֹלָם תְּלָלוּהָ:

כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:  
כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:  
כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:  
כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:

הוֹדוּ לִיהִנּוּה כִּי טוֹב  
יֹאמֵר נָא יִשְׂרָאֵל  
יֹאמְרוּ נָא בֵּית אֶהְרֹן  
יֹאמְרוּ נָא יִרְאִי יְהִנּוּה

מִן הַמִּצַּר קָרָאתִי יְהוָה עֲנֵנִי בְּמִרְחַב יְהוָה: יְהוָה לִי לֹא אֵירָא מִה יַעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְהוָה לִי בְּעֲזָרִי וְאֲנִי אֶרְאֶה בְּשִׁנְאֵי: טוֹב לַחֲסוֹת בֵּיהוָה מִבְּטַח בְּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בֵּיהוָה מִבְּטַח בְּגֹדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סָבְבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילֵם: סָבְבוּנִי כְּדַבּוּרִים דְּעֵכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילֵם: רַחֵם דְּחִיתָנִי לְנֶפֶל וַיְהוָה עֲזָרָנִי: עֲזֵי וְזָמַרְתָּ יְהוָה וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וַיִּשְׁוַעַה בְּאֶהְלִי צַדִּיקִים יָמִין יְהוָה עֲשֶׂה חֵיל: יָמִין יְהוָה רוֹמְמָה יָמִין יְהוָה עֲשֶׂה חֵיל: לֹא אָמוֹת כִּי אֲחִיהַ וְאַסְפֵּר מַעֲשֵׂי יְהוָה: נִסֵּר וְסִרְנֵי יְהוָה וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צְדָק אָבֵא בָם אוֹדָה יְהוָה: זֶה הַשַּׁעַר לִיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בּוֹ: אוֹדֶה כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אוֹדֶה כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אָבֵן מְאֹסוֹ הַבּוֹנִים הִיְתָה לְרֹאשׁ פְּנֵה: מְאֹת יְהוָה הִיְתָה זֹאת הַנִּפְלְאוֹת בְּעֵינֵינוּ: זֶה הַיּוֹם עֲשֶׂה יְהוָה נְגִילָה וְנִשְׁמְחָה בּוֹ: זֶה הַיּוֹם עֲשֶׂה יְהוָה נְגִילָה וְנִשְׁמְחָה בּוֹ:

אָנָּה יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא  
אָנָּה יְהוָה הַצְּלִיחָה נָּא:

אָנָּה יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא  
אָנָּה יְהוָה הַצְּלִיחָה נָּא:

בְּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה: בְּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה: אֵל יְהוָה וַיָּאָר לָנוּ אֶסְרוּ חַג בְּעַבְתִּים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵל יְהוָה וַיָּאָר לָנוּ אֶסְרוּ חַג בְּעַבְתִּים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵלֵי אֲתָה וְאוֹדֶה אֱלֹהֵי אֲרוֹמְמֶךָ: הוֹדוּ לִיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם תְּסֻדּוּ: הוֹדוּ לִיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם תְּסֻדּוּ:

יש נוהגים לומר כאן:

יְהַלְלוּהוּ אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֵׂיךָ, וְחִסְדֵיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ, וְכָל עַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, בְּרִנָּה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׂבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ וַיְרוֹמְמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיִּקְדְּשׁוּ וַיִּמְלִיכוּ אֶת שְׁמֶךָ מִלְּכָנוּ. כִּי לֶךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשַׁמֵּךְ נָאָה לְזָמֵר, כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אֲתָה אֵל:

כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	הוֹדוּ לְאֱלֹהֵי הַאֲלֹהִים
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	הוֹדוּ לְאֲדֹנֵי הָאָדָנִים
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	לַעֲשֵׂה נִפְלְאוֹת גְּדֵלוֹת לְבָהּוֹ
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	לַעֲשֵׂה הַשָּׁמַיִם בְּתַבּוּנָה
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	לְרַקַּע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	לַעֲשֵׂה אוֹרִים גְּדֵלִים
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמַמְשַׁלֵּת בַּיּוֹם
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	אֶת הַיָּרֵחַ וְכּוֹכָבִים לְמַמְשַׁלוֹת בַּלַּיְלָה
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	לְמַכָּה מִצָּרִים בְּבַכּוֹרֵיהֶם
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	בְּיַד תְּזַקָּה וּבְזִרְעוֹ נְטוּיָהּ
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	לְגַזֵּר יַם סוּף לְגַזְרִים
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	וְהַעֲבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	וַנַּעַר פָּרַעַה וַחִילוּ בָיִם סוּף
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	לְמוֹלִיד עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	לְמַכָּה מְלָכִים גְּדֵלִים
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אֲדִירִים
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	לְסִיחּוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	וַנִּתֵּן אֶרֶץ לְנַחֲלָהּ
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	שֶׁבַשְׁפָּלָנוּ זָכַר לָנוּ
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	וַיַּפְרֹקֵנוּ מִצָּרֵינוּ
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	נָתַן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר
כִּי לְעוֹלָם חֲסֹדוֹ:	הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמַיִם

נשמת כל חי תברך את שמך יהוה אלהינו. ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרך מלפנו תמיד. מן העולם ועד העולם אתה אל. ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע פודה ומציל ומפרנס (ועונה) ומרחם בכל עת צרה וצוקה אין לנו מלך (עוזר וסומך) אלא אתה. אלהי הראשונים והאחרונים. אלוה כל בריות אדון כל תולדות המהלל ברוב התשבחות המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. ויהוה (ער הנה) לא ינום ולא ישן. המעורר ישנים והמקיץ נרדמים. והמשיח אלמים והמתיר אסורים והסומך נוֹפלים והזוקף כפופים, (והמפענח נעלמים). לך לבדך אנחנו מודים. אלו פינו מלא שירה פים ולשוננו רנה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע ועינינו מאירות כשמש וכירח וידינו פרושות כנשרי שמים ורגליו קלות כאילות. אין אנחנו מספיקים להודות לך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך מלפנו על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורפי רבבות פעמים הטובות (נסים ונפלאות) שעשית עם אבותינו ועמנו. (מלפנים) ממצרים גאלתנו יהוה אלהינו ומבית עבדים פדיתנו. ברעב זנתנו. ובשבע כלכלתנו. מחרב הצלתנו. ומדבר מלטתנו. ומחליים רעים (ורבים) ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך יהוה אלהינו ואל תטשנו יהוה אלהינו לנצח:

על כן אברים שפלתנו בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו. הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו (וישוררו) וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלפנו (תמיד). כי כל פה לך יודה. וכל לשון לך תשבע. (וכל עין לך תצפה). וכל בך לך תכרע. וכל קומה לפניך תשתחוה. וכל (ה)לכבות יראוך. וכל קרב וכליות יזמרו לשמך. כדבר שקתוב כל עצמתי תאמרנה. יהוה מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מנולו. (שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תקשיב ותושיע): מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערך לך. האל הגדול הגבור והנורא. אל עליון קונה שמים וארץ. נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך כאמור לדוד ברכי נפשי את יהוה וכל קרבי את שם קדשו: האל בתעצמות עזך. הגדול בכבוד שמך. הגבור לנצח והנורא בנוראותיך: המלך היושב על כסא רם ונשא:

שוכן עד. מרום וקדוש שמו. וכתוב רננו צדיקים ביהוה לישרים נאנה תהלה:

בפי ישרים תתהלל:

ובדברי צדיקים תתברך:

ובלשון חסידים תתרום:

ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה ותפאר שמך מלפנו בכל דור ודור, שכן חובת כל היצורים. לפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרום להדר (ולנצח) לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מְלִכְנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ. כִּי לָךְ נִאֲהָ  
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שִׁיר וּשְׁבַחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֲזוּ וּמְמַשְׁלָה נִצַּח גְּדֻלָּה  
 וּגְבוּרָה תְהַלֵּה וְתִפְאָרֶת קִדְשָׁה וּמְלָכוֹת. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת (לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ,  
 וּמַעֲוָלִים וְעַד עוֹלָם (אֲתָה אֵל):

יש נוהגים לחתום: ויש (אלה שלא אמרו "יהללוך" לעיל) נוהגים לחתום:

יְהַלְלוּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֵׂיךָ, וְחִסְדֵיךָ צְדִיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ, וְכָל עַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, בְּרִנָּה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאָרוּ (וַיִּשְׁרְרוּ) וַיְרוֹמְמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיִּקְדְּשׁוּ וַיִּמְלִיכוּ אֶת שְׁמֶךָ מְלִכְנוּ (תְּמִיד). כִּי לָךְ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשַׁמְּךָ נִאֲהָ לְזַמֵּר, כִּי מַעֲוָלִים וְעַד עוֹלָם אֲתָה אֵל: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתְּשֻׁבּוֹת:	בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל (וּמְהֻלָּל) בַּתְּשֻׁבּוֹת. אֵל הַהוֹדָאוֹת. אָדוֹן הַנִּפְלְאוֹת. הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה. מֶלֶךְ אֵל חַי הַעוֹלָמִים:
---	--

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן:

ישותה בהסיבה ואח"כ מבורך ברכה אחרונה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל  
 אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה שְׂרָצִית וְהַנְחִלְתָּ לְאֲבוֹתֵינוּ לְאֹכֹל מִפְּרִיָּהּ וּלְשִׁבּוֹעַ מִטוֹבָהּ.  
 רַחֵם נָא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ וְעַל  
 מִזְבְּחֶךָ וְעַל הַיִּכְלֶךָ. וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקְדֵּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיַמֵּינוּ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ וְשִׁמְחֵנוּ  
 בְּבִנְיָנָהּ וְנֹאכַל מִפְּרִיָּהּ וְנִשְׂבַּע מִטוֹבָהּ וְנִבְרַכְךָ עָלֶיךָ בַּקְדֻשָּׁה וּבְטַהֲרָה. (בשבת: וּרְצָה  
 וְהַחֲלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשְּׂבִיטָה הַזֶּה) וְשִׁמְחֵנוּ בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה. כִּי אַתָּה יְהוָה טוֹב וּמְטִיב  
 לְכָל וְנוֹדֶה לָךְ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי גִפְנָה: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי גִפְנָה:

## נְרִיצָה

חֲסַל סְדוּר פֶּסַח פְּהַלְכָתוֹ. כָּכָל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ. כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסַדֵּר אוֹתוֹ. כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ. זָךְ  
 שׁוֹכֵן מַעֲוֹנָה. קוֹמֵם קָהַל עַדֵת מִי מְנַה. בְּקָרוֹב נִהַל נְטָעֵי כִנָּה. פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה:

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם:

וּבְכֵן וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:  
 אֲזוּ רֹב נְסִים הַפְּלֵאָתָה בַּלַּיְלָה.  
 בְּרֹאשׁ אֲשֶׁמְרוֹת זֶה הַלַּיְלָה.  
 גַּר צָדֵק נִצְחָתוֹ כִּנְחָלֵק לוֹ לַיְלָה.  
 וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:  
 דִּנְתָּ מֶלֶךְ גָּרֵר בַּחֲלוּם הַלַּיְלָה.  
 הַפְּחַדְתָּ אֲרָמִי בְּאִמְשׁ לַיְלָה.  
 וַיִּשְׂרָאֵל יִשָּׁר לְמִלְאָךְ וַיּוֹכַל לוֹ לַיְלָה.  
 וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:

זָרַע בְּכוֹרֵי פְתוּרֹס מְחֻצֵּת בְּחֻצֵי הַלַּיְלָה.  
 חֵילָם לֹא מֵצְאוּ בְּקוּמָם בַּלַּיְלָה.  
 טַסַּת נִגִּיד חֲרָשֶׁת סְלִית בְּכוֹכְבֵי לַיְלָה.  
 וַיְהִי בְּחֻצֵי הַלַּיְלָה:  
 יַעֲזֵץ מְחַרֵּף לְנוֹפֵף אוֹוֵי הוֹכְשֵׁת פְּגָרִיו בַּלַּיְלָה.  
 כָּרַע בַּל וּמְצִיבוֹ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה.  
 לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רִז חֲזוֹת לַיְלָה.  
 וַיְהִי בְּחֻצֵי הַלַּיְלָה:  
 מְשַׁתְּפֵר בְּכָלִי קֹדֶשׁ נִהְרַג בּוֹ בַּלַּיְלָה.  
 נוֹשֵׁעַ מְבוֹר אַרְיֹת פּוֹתֵר בְּעֲתוּתֵי לַיְלָה.  
 שְׁנָאָה נָטַר אֲגָנִי וְכָתַב סְפָרִים בַּלַּיְלָה.  
 וַיְהִי בְּחֻצֵי הַלַּיְלָה:  
 עוֹרֶרֶת נִצְחָף עָלָיו בְּנִדְד שְׁנַת לַיְלָה.  
 פּוֹרָה תְּדַרְוֹךְ לְשׁוֹמֵר מַה מְלַיְלָה.  
 צָרַח כְּשׁוֹמֵר וְשָׁח אֶתָּא בְּקֶר וְגַם לַיְלָה.  
 וַיְהִי בְּחֻצֵי הַלַּיְלָה:

הפיוט הזה בא להזכיר עניינים רבים שלפי המדרש ארעו בליל פסח. ישנם פיוטים נוספים מעין אלה. כפי שבארנו לעיל עמ' כז, הפסח הוא יום שמצוין ויש לו ערך עוד מלפני יציאת מצרים. לכן, חז"ל ייחסו ליום הזה הרבה מהנסים שארעו לאבותינו. כך דורשים חכמים ארועים שונים של גאולה וישועה שהופיעה במפתיע, בלי שהעם התכוונן לקראתה. וכך דורשים גם לגבי ארועים שהוזכרו בהם קרבנות או מצות. זהו יום ישועה. כשם שבליל יציאת מצרים באה הישועה. בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל. הלילה הזה הוא הלילה המיועד להושיע את ישראל מיד שונאיהם.

מסתבר שהפיוט הזה מבוסס על המדרש: "ויבא אלהים אל בלעם לילה זש"ה ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה כל הנסים שנעשו לישראל ופרע להם מן הרשעים בלילה היה ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויהי בחצי הלילה וכתוב ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ויחלק עליהם לילה וכן כולם". המדרש הזה פותח בפסוק ליל שמורים הוא לה', אבל חוץ מזה על אף אחד מהארועים שהוא מזכיר הוא לא אומר בפירוש שהם ארעו בליל פסח, הוא רק אומר עליהם שהם ארעו בלילה. גם הפייטן לא אומר שהארועים האלה ארעו בפסח, הוא אומר רק שהם ארעו בלילה. והוא הזכיר את כל הארועים שהוזכרו במדרש הנ"ל. (מלבד את דבר ה' לבלעם, שאינו חלק מהמדרש, וגם אין שום אפשרות לפרש שהדבר היה בליל פסח). אבל הפייטן הוסיף והזכיר כמה ארועים אחרים שחז"ל אומרים עליהם שארעו בפסח, ובעקבות הפיוט הזה נכתבו עוד כמה פיוטים שאומרים בפירוש על כל הארועים הנ"ל (אלה שחז"ל אמרו זאת עליהם ואלה שחז"ל לא אמרו זאת עליהם אך הם הוזכרו בפיוט כאן) שהם ארעו בליל פסח.

ומ"מ מצאנו בפרוש בדברי חז"ל שיחסו לפסח כמה וכמה ארועים של ישועת ה' הבאה בפתע מיד הגוי, כמו הכאת מלאך ה' במחנה אשור, נדידת שנת המלך, וגם מלחמת סיסרא, הצלת גדעון (שלפי פשוטה ודאי לא היתה בפסח), ובכלל זה אפשר למנות גם את הצלת שרה מיד פרעה ואבימלך, ויעקב מיד לבן. חז"ל יחסו לפסח גם ארועים שהוזכרו בהם מצות או קרבנות.

לכן מזכיר הפיוט כמה וכמה ארועים: **אֶז רֹב נְסִים הַפְּלֵאתָ בַּלַּיְלָה. בְּרֵאשׁ אֲשֶׁמְרוֹת זֶה הַלַּיְלָה.** מבוסס על פסוק באיכה, אבל רומז לכך שהלילה הוא ליל שמורים מראש. **גַּר צֶדֶק נִצְחָתוּ כַּנְחָלֶק לּוֹ לַיְלָה.** גר צדק הוא אברהם, הראשון לכל גרים. שעליו נאמר: **וַיִּחְלַק עֲלֵיהֶם לַיְלָה** הוא

וְעָבְדוּ וַיִּכְּסוּ וַיִּרְדְּפוּ עַד חוֹכָה אֲשֶׁר מִשְׁמָאל לְדַמְשֶׁק. ובפשטות כוונת הדברים שבלילה אברהם חלק את מחנהו לכמה ראשים ועלה עליהם, כלומר על ארבעת המלכים. אבל המדרש (למשל מדרש רבה על הכתוב) מדבר על הלילה שנחלק לשנים, כלומר בחצי הלילה, וממילא מחבר את זה לגאולת מצרים. (יש עוד מדרשים שמקשרים את המלחמה ההיא ליציאת מצרים, אבל המדרשים האלה לא אומרים שהמלחמה היתה בפסח). **דְּנַת מֶלֶךְ גֶּרַר בְּחֵלוֹם הַלַּיְלָה.** כאשר שרה נלקחה אל אבימלך, ה' דבר עמו בלילה ואמר לו "הֲנָךְ מֵת עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לְקַחְתָּ וְהוּא בְּעַלְת בְּעַל". (אין מדרש שאומר שמעשה שרה בבית אבימלך היה בפסח, וקשה מאד לפרש שזה היה בפסח, אבל יש מדרשים שאומרים זאת על מעשה שרה בבית פרעה, שהוא דומה מאד ליציאת מצרים). **הַפְּחַדְתָּ אֲרָמִי בְּאֶמֶשׁ לַיְלָה.** ה' בא אל לכן הארמי בחלום הלילה ואמר לו "השמר לך פן תדבר עם יעקב מוטב עד רע". המלה אמש מוזכרת שם פעמים. והמעשה הזה דומה מאד למעשה אבימלך. **וַיִּשְׁרָאֵל יִשָּׁר לְמִלְאָךְ וַיּוֹכֵל לוֹ לַיְלָה.** יעקב נאבק עם המלאך, והמלאך קרא לו ישראל, כי שרית עם אלהים ועם אנשים. אינני יודע למה דרשו שהמאבק עם המלאך, או עם לכן, או עם אבימלך היה בליל פסח. כמו כן ברור שלא יתכן שגם החלום של לכן וגם המאבק עם המלאך היו בליל פסח, כי ביניהם עבר לפחות לילה אחד אך לא סביר שעברה שנה שלמה. **זָרַע בְּכוּרֵי פְתָרוֹס מִחֶצְתָּ בְּחֶצֵי הַלַּיְלָה.** פתרוסים הם מבני מצרים, ומְצָרִים יָלַד אֶת לֹדִים וְאֶת עֲנָמִים וְאֶת לְהָבִים וְאֶת נַפְתָּחִים: וְאֶת פְּתָרְסִים וְאֶת פְּסָלְחִים, ובחצי הלילה ה' מחץ את בכורי מצרים. **חֵילָם לֹא מִצָּאוּ בְּקוֹמָם בַּלַּיְלָה.** טסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה. נגיד חרשת הוא סיסרא, שישב בחרשת הגויים ולכן נקרא נגיד חרשת. ועליו נאמר בשירת דבורה "מִן שְׁמַיִם נִלְחַמוּ הַפּוֹכְבִּים מִמְּסֻלוֹתָם נִלְחַמוּ עִם סִסְרָא". הפרק כולו בנוי כתבנית הפרק של קריעת הים, והיה כנראה באביב. **יַעֲזֵב מִתְרָף לְנוֹפֵף אוֹוֵי הוֹבֵשֶׁת פְּגָרִיו בַּלַּיְלָה.** מחרף הוא רבשקה, שחזקוהו אמר עליו בתפלתו "פָּקַח ה' עֵינָי וּרְאָה וּשְׁמַע אֶת דְּבָרֵי סַנְתְּרִיב אֲשֶׁר שָׁלְחוּ לְתִרְף אֱלֹהִים חַי". הוא יעזב לכבוש את ירושלים שהיא אוויו של ה', שנאמר "כִּי כָחַר ה' בְּצִיּוֹן אָנֹה לְמוֹשָׁב לוֹ". מלך אשור נופף את ידו לעבר ירושלים. שנאמר "יִנְפֹף יָדוֹ הַר בֵּית צִיּוֹן גְּבַעַת יְרוּשָׁלָּם". בסופו של דבר הובסו האשורים, כאמור: "וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּצָּא מִלְאָךְ ה' וַיִּבֶן בְּמַחְנֶה אֲשׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וְחֲמִשָּׁה אֲלָף וַיִּשְׁפְּימוּ בְּבִקְרָה וְהָיָה כָּלֵם פְּגָרִים מֵתִים". חז"ל ייחסו את הישועה ההיא לפסח. גם שם השכימו ומצאו את פגריהם מתים. **פָּרַע בַּל וּמִצִּיבוֹ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה** בל הוא אלהי הבבלים, הפסל שהעמיד נבוכדנצר, ונבוכדנצר מציבו, יכרעו, כדברי ישעיהו "פָּרַע בַּל קָרַס נְבוֹ הָיוּ עֲצָבֵיהֶם לְחִיָּה וְלִבְהִמָּה". **לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רִז חֲזוֹת לַיְלָה.** דניאל שכונה איש חמודות, הוא היחיד שהצליח לפנח את חזון הלילה של נבוכדנצר. **מִשְׁתַּפֵּר בְּכָלִי קֹדֶשׁ נִהְרַג בּוֹ בַּלַּיְלָה** בלשצר מלך בבל ששתה בכלי המקדש נהרג "בַּהּ בַּלַּיְלָה קָטִיל בְּלֹאֲשֶׁצֶר מִלְּכָא כְּשִׁדְאָה". **נוֹשַׁע מִבּוֹר אַרְיֹת פּוֹתַר בְּעֵתוֹתֵי לַיְלָה.** הוא דניאל שפתר את חלומות הלילה של נבוכדנצר. **שִׁנְאָה נִטַּר אֲגָגִי וְכַתָּב סְפָרִים בַּלַּיְלָה.** עוררת נצחך עליו בַּנְּדָד שְׁנַת לַיְלָה. המן הפיל פור בי"ג בניסן, לכן אומרים חז"ל שהלילה שבו נדדה שנת המלך הוא ליל פסח. (חכמים מניחים שכבר באותו יום לבש מרדכי שק ואפר, כבר באותו יום נודע הדבר לאסתר, כבר באותו יום שלחו מרדכי ואסתר דברים זה לזה, וכבר באותו יום התחיל הצום, ועדין עולה מכאן שנדדה שנת המלך במוצאי יו"ט ראשון. (או בליל יו"ט שני של גלויות אם נהג אז). יש כאן דחק מסוים. ועוד: אם כך קשה למה נשלחו אגרות מרדכי רק חודשיים לאחר מכן. אבל כך כוונו חכמים את ההצלה לליל פסח). מכאן והלאה רומז הפיטן לכמה פסוקים העוסקים בגאולה לעתיד לבוא. ליל פסח הוא יום של צפיה לישועה, גם לעתיד לבוא, (מדרשים רבים אומרים שבניסן עתידים להגאל. מלבד הטעם שזרכם של פייטנים לסיים פיוט בצפיה לישועה לעתיד). לכן מכאן והלאה רומז הפיטן לפסוקים מישעיהו ומזכריה העוסקים בישועה לעתיד. **פּוֹרָה תִּדְרֹף לְשׁוֹמֵר מַה מַּלְיָלָה.** נבואת ישעיהו על נקמת ה' באדום: מִי זֶה בָּא מֵאֲדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבְּצָרָה זֶה הַדּוֹר בְּלִבוֹשׁוֹ צִעָה בְּרַב פָּחוּ אֲנִי מְדַבֵּר בְּצִדְקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מַדּוּעַ אָדָם לְלִבוֹשׁוֹ וּבְגָדָיו כְּדָרָה בְּגַת: פּוֹרָה דְּרַכְתִּי לְבָדִי וּמַעֲמִים אֵין אִישׁ אֵתִי

קָרַב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה.  
 רַם הוֹדַע כִּי לֶךָ הַיּוֹם אַף לֶךָ הַלַּיְלָה.  
 שׁוֹמְרִים הַפְּקֵד לְעִירָךָ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה.  
 תֵּאִיר פְּאוֹר יוֹם חֲשֻׁכַת לַיְלָה.  
 וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה:

כִּי לֹא נֶאֱמַר. כִּי לֹא יֵאָה: :  
 אָדִיר בְּמַלּוּכָה. בַּחֲזוֹר פְּהֻלָּה. גְּדוּדָיו יֹאמְרוּ לוֹ:  
 לֶךָ וּלְךָ. לֶךָ כִּי לֶךָ. לֶךָ אַף לֶךָ. לֶךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה. כִּי לֹא נֶאֱמַר. כִּי לֹא יֵאָה:  
 דָּגוּל בְּמַלּוּכָה. הַדּוֹר פְּהֻלָּה. וַתִּיקְרוּ יֹאמְרוּ לוֹ:  
 לֶךָ וּלְךָ. לֶךָ כִּי לֶךָ. לֶךָ אַף לֶךָ. לֶךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה. כִּי לֹא נֶאֱמַר. כִּי לֹא יֵאָה:  
 זַכָּאֵי בְּמַלּוּכָה. חֲסִין פְּהֻלָּה. טַפְסָרָיו יֹאמְרוּ לוֹ:  
 לֶךָ וּלְךָ. לֶךָ כִּי לֶךָ. לֶךָ אַף לֶךָ. לֶךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה. כִּי לֹא נֶאֱמַר. כִּי לֹא יֵאָה:  
 יַחֲדֵי בְּמַלּוּכָה. כַּבִּיר פְּהֻלָּה. לַמּוֹדָיו יֹאמְרוּ לוֹ:  
 לֶךָ וּלְךָ. לֶךָ כִּי לֶךָ. לֶךָ אַף לֶךָ. לֶךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה. כִּי לֹא נֶאֱמַר. כִּי לֹא יֵאָה:  
 מְלֶךְ בְּמַלּוּכָה. נוֹרָא פְּהֻלָּה. סְבִיבָיו יֹאמְרוּ לוֹ:  
 לֶךָ וּלְךָ. לֶךָ כִּי לֶךָ. לֶךָ אַף לֶךָ. לֶךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה. כִּי לֹא נֶאֱמַר. כִּי לֹא יֵאָה:  
 עֲנִיו בְּמַלּוּכָה. פּוֹדֵה פְּהֻלָּה. צַדִּיקָיו יֹאמְרוּ לוֹ:  
 לֶךָ וּלְךָ. לֶךָ כִּי לֶךָ. לֶךָ אַף לֶךָ. לֶךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה. כִּי לֹא נֶאֱמַר. כִּי לֹא יֵאָה:  
 קְדוֹשׁ בְּמַלּוּכָה. רַחוּם פְּהֻלָּה. שְׂנֵאָנָיו יֹאמְרוּ לוֹ:  
 לֶךָ וּלְךָ. לֶךָ כִּי לֶךָ. לֶךָ אַף לֶךָ. לֶךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה. כִּי לֹא נֶאֱמַר. כִּי לֹא יֵאָה:  
 תְּקִיף בְּמַלּוּכָה. תּוֹמֵךְ פְּהֻלָּה. תְּמִימָיו יֹאמְרוּ לוֹ:  
 לֶךָ וּלְךָ. לֶךָ כִּי לֶךָ. לֶךָ אַף לֶךָ. לֶךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה. כִּי לֹא נֶאֱמַר. כִּי לֹא יֵאָה:

וְאֶדְרָכֶם בְּאִפִּי וְאֶרְמָסֶם בְּחַמְתִּי וַיִּזוּ נֶצְחָם עַל בְּגָדֵי וְכָל מַלְבוּשֵׁי אֲנָאֲלֹתַי: כִּי יוֹם נֶקֶם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלֵי בָאָה: וְאֶבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֵין סוֹמֵךְ וְתוֹשֵׁעַ לִי זֶרְעִי וְחַמְתִּי הִיא סְמִכְתִּנִּי: וְאֶבּוֹס עַמִּים בְּאִפִּי וְאֶשְׁכַּרְם בְּחַמְתִּי וְאֶוֹרִיד לְאַרְץ נֶצְחָם. צָרַח כְּשׁוֹמֵר וְשָׁח אֶתָּא בְּקֶר וְגַם לַיְלָה. צַטוּט מִתּוֹךְ נְבוֹאָת יִשְׁעִיהוּ עַל דּוּמָה וְשַׁעִיר. שֶׁהֵם הַשׁוֹמֵר הַקּוֹרָא מֵהַ מְלִילָה וְאֶתָּא בְּקֶר וְגַם לַיְלָה, וְעַלֵּיהֶם נֹאמְרָה נְבוֹאָת הַנִּקְמָה שֶׁהִפְיִיטָן רוּמוֹ לֵה. קָרַב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה. אֲנוּ מִבְּקָשִׁים מֵהַ שִׁיקָרְבֵי אֶת הַיּוֹם שֶׁעֲלִיו נֹאמַר: "וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יִנְדַע לִיקְנֹק לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה וְהָיָה לְעַת עָרַב יְהִי אֹר." רַם הוֹדַע כִּי לֶךָ הַיּוֹם אַף לֶךָ הַלַּיְלָה. מִבּוֹסָס עַל הַפְּסוּק: "לֶךָ יוֹם אַף לֶךָ לַיְלָה אֶתָּה הַכִּינּוּת מְאוֹר וְשִׁמְשׁ". שׁוֹמְרִים הַפְּקֵד לְעִירָךָ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה. כִּמוּ שֶׁמִּנְבֵּא יִשְׁעִיהוּ: "עַל חוֹמֹתֶיךָ יְרוּשָׁלַם הַפְּקֵדְתִּי שְׁמָרִים, כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה תְּמִיד לֹא יִחָשׂוּ". תֵּאִיר פְּאוֹר יוֹם חֲשֻׁכַת לַיְלָה.

בְּפִיּוּטִים מִקְבִּילִים נִרְמְזוּ אֲרוּעִים שׁוֹנִים אַחֲרֵיהֶם. כַּגּוֹן בְּקוֹרֵם שֶׁל הַמְּלָאכִים בְּסוּדוֹם (שְׁחֹז"ל דִּרְשׁוּ שֶׁהִיָּה בַפֶּסַח בַּגִּלָּל שֶׁהוּא אֶפֶה מִצּוֹת) וְהַפִּיכְתָּה שֶׁל סוּדוֹם, נְפִילַת יִרְיָחוֹ (שֶׁהִקִּיפוּהָ שְׁבַעֵה יָמִים, וַיִּשׂ אֹמְרִים שֶׁאֵלֶּה שְׁבַעֵת יָמֵי הַפֶּסַח), נְפִילַת מַחְנֵה מִדִּין (שֶׁנִּמְשַׁל לְלַחֵם שְׁעוּרִים, הַמְּזַכֵּר אֶת הַעֲמֵר), וְעוֹד.

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב. אל בנה אל בנה. בנה ביתך בקרוב:

בחור הוא. גדול הוא. דגול הוא. יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב. אל בנה אל בנה. בנה ביתך בקרוב:

הדור הוא. ותיק הוא. זכאי הוא. חסיד הוא. יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב. אל בנה אל בנה. בנה ביתך בקרוב:

טהור הוא. יחיד הוא. כביר הוא. למוד הוא. מלך הוא. נורא הוא. סגיב הוא. עזוז הוא. פודה הוא. צדיק הוא. יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב. אל בנה אל בנה. בנה ביתך בקרוב:

קדוש הוא. רחום הוא. שדי הוא. תקיף הוא. יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב. אל בנה אל בנה. בנה ביתך בקרוב:

אחד מי יודע. אחד אני יודע. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:  
שנים מי יודע. שנים אני יודע. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

שלושה מי יודע. שלושה אני יודע. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

ארבע מי יודע. ארבע אני יודע. ארבע אמהות. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

חמשה מי יודע. חמשה אני יודע. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

ששה מי יודע. ששה אני יודע. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

שבעה מי יודע. שבעה אני יודע. שבעה ימי שבתא. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

שמונה מי יודע. שמונה אני יודע. שמונה ימי מילה. שבעה ימי שבתא. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

תשעה מי יודע. תשעה אני יודע. תשעה ירחי לידה. שמונה ימי מילה. שבעה ימי שבתא. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

עשרה מי יודע. עשרה אני יודע. עשרה דבריא. תשעה ירחי לידה. שמונה ימי מילה. שבעה ימי שבתא. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

אחד עשר מי יודע. אחד עשר אני יודע. אחד עשר כוכביא. עשרה דבריא. תשעה ירחי לידה. שמונה ימי מילה. שבעה ימי שבתא. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

אחד עשרה מי יודע. אחד עשרה אני יודע. אחד עשרה ירחי לידה. שמונה ימי מילה. שבעה ימי שבתא. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

אחד עשרה מי יודע. אחד עשרה אני יודע. אחד עשרה ירחי לידה. שמונה ימי מילה. שבעה ימי שבתא. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

אחד עשרה מי יודע. אחד עשרה אני יודע. אחד עשרה ירחי לידה. שמונה ימי מילה. שבעה ימי שבתא. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלושה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

שְׁנַיִם עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבַטֵיָא. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבֵיָא. עֲשָׂרָה דְּבַרְיָא. תְּשַׁעַה יְרַחֵי לֵידָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שְׁבַעַה יְמֵי שְׁבַתָא. שְׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוֹחוֹת הַבְּרִית. אַחַד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִדְיָא. שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבַטֵיָא. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבֵיָא. עֲשָׂרָה דְּבַרְיָא. תְּשַׁעַה יְרַחֵי לֵידָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שְׁבַעַה יְמֵי שְׁבַתָא. שְׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוֹחוֹת הַבְּרִית. אַחַד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא :

דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא. חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא :

וְאַתָּא שׁוּנְרָא, וְאַכְלָה לְגְדִיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא. חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא :

וְאַתָּא כְּלָבָא, וְנִשְׁוֹף לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא. חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא :  
וְאַתָּא חוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכָלְבָא, דְּנִשְׁוֹף לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא. חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא :

וְאַתָּא נוֹרָא, וְשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכָלְבָא, דְּנִשְׁוֹף לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא. חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא :

וְאַתָּא מִיָּא, וְכָבָה לְנוֹרָא, דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכָלְבָא, דְּנִשְׁוֹף לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא. חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא :

וְאַתָּא תוֹרָא, וְשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכָבָה לְנוֹרָא, דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכָלְבָא, דְּנִשְׁוֹף לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא. חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא :

וְאַתָּא הַשׁוּחַט, וְשַׁחַט לְתוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכָבָה לְנוֹרָא, דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכָלְבָא, דְּנִשְׁוֹף לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא. חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא :

וְאַתָּא מְלֵאךְ הַמּוֹת, וְשַׁחַט לְשׁוּחַט, דְּשַׁחַט לְתוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכָבָה לְנוֹרָא, דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכָלְבָא, דְּנִשְׁוֹף לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא. חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא :

וְאַתָּא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְשַׁחַט לְמְלֵאךְ הַמּוֹת, דְּשַׁחַט לְשׁוּחַט, דְּשַׁחַט לְתוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכָבָה לְנוֹרָא, דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכָלְבָא, דְּנִשְׁוֹף לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא. חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא :

## שיר השירים אשר לשלמה.

לדברי חז"ל, התחבר ע"י שלמה המלך. הוא שיר שלם על אהבה בין דוד לרעה. בחלק מהמגלה הדוד הוא שלמה. ולהלן נעסוק בכך. הספר הזה אינו ספור אלא שיר, לכן כולו משל בתוך משל, ויש בו דמויים רבים שתפקידם להכניס את הקורא לאוירה הרצויה. אם אוירה של נינוחות ואהבה בבטויים כגון בשמים, מור, מעין, כרם ועוד. ואם אוירה של קושי, כגון השומרים הסובבים בעיר.

### דמיון ומציאות

דמיון ומציאות מעורבים במגלה. בכמה מקומות הדבר מוכח, כמו בפסוק "הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים". ברור שאם הדוד אכן היה עומד מאחורי הכותל ומציץ לתוך הבית, היו מגרשים אותו משם מיד. אבל דרכה של נערה מאוהבת לחוש בנוכחותו של דודה בכל רגע ורגע ולדמות שהוא רואה אותה ומלווה אותה בכל מעשיה. גם השבח שמשבח הדוד את הרעה בפרק ז, הוא ודאי פרי דמיונה של הרעה, שהרי באמצע המשפט היא עוברת לדבר בלשונה ואומרת "הולך לדודי למישרים". לא תמיד ברור היכן נגמרת המציאות ומתחיל הדמיון או להפך. כאשר הרעה על משכבה בלילות מתאוה אל דודה, האם היא באמת יוצאת לשווקים ולרחובות, מוצאת אותו ומביאה אותו אל בית אמה, או שאין כאן אלא דמיון וחלום? האם הוא אכן חומק ועובר והיא מבקשת אותו או שגם זה אינו אלא דמיון וחלום? כיון שאנו עוסקים בשיר שכלו משל, אין אנו מחויבים להשיב תשובה חד משמעית על השאלה הזאת. יתרונו של שיר ושל משל הוא בכך שהוא נהנה מכל העולמות. אנו נבאר להלן את רוב המעשים המתוארים במגלה כדמיון של הרעה. אך בה במדה אפשר לתאר את חלקם כמציאות והביאור לא ישתנה. השיר מתאר תמונה שבה מתרחשים הארועים המדוברים כאן, והשאלה האם זהו דמיון או מציאות אינה משפיעה על השיר, כי זה שיר ולא ספור. עם זאת, כאמור, אנו נבאר את הדברים כמחשבותיה של הרעה.

### המלך שלמה ובנות ירושלים

המגילה היא שיר אהבה בין הדוד ובין הרעה. אבל נוכחים בה גם המלך שלמה, חבריו ורעיו של הדוד, ובנות ירושלים. לאורך כל המגילה האיש נקרא דוד והספור הוא ספור האהבה לדוד. אבל בפסוקי המסגרת מדובר על המלך שלמה ועל האהבה אליו. השיר הוא שיר השירים אשר לשלמה. הכותרת מדברת על המלך, שהביאני חדריו. זוהי הכותרת לכל המגילה, המבארת ומתארת כיצד הביאני המלך חדריו<sup>א</sup>. הפתיחה והסיום עוסקים בשלמה, המגילה כולה עוסקת בדוד. מלבד חמשה פסוקים באמצע המגילה (ג ז-יא) העוסקים בשלמה. וגם כמה פסוקים לפני כן (א ט-יב), אף שאינם מזכירים זאת בפירוש, מדמים את הדוד למלך שלמה. המסגרת עוסקת בשלמה והמגילה כולה בדוד, ומכאן מתבקש הפירוש המקבל על רוב המפרשים ששלמה הוא הדוד. הוא נקרא לפעמים דוד ולפעמים שלמה. האם הוא שלמה שהנערה מרוב אהבתה וחשקה בו מדמה אותו לבחור צעיר, או שמא זהו בחור צעיר שהנערה מרוב הערצתה כלפיו מדמה אותו למלך? גם כאן, כיון

<sup>א</sup> הפתיחה והסיום. בפתיחת המגילה הרעה שחזרה כיריעות שלמה כי היא נטרה את הכרמים ולכן לא נטרה את כרמה שלה (כלומר את עצמה). כנגד זה היא אומרת לשלמה בסוף המגילה, בפסוקי הסיום שלה: כרמי שלי לפני, האלף לך שלמה. כלומר: המסגרת עוקת בשלמה.

שבשיר עסקינן, אין צרך לענות תשובה חד משמעית. האופי השירי של המגילה מאפשר להנות מכל העולמות, הוא גם מלך וגם בחור האוהב את הנערה.

יותר מטרידה נוכחותן של בנות ירושלים, ונוכחותם של חבריו ורעיו של הדוד. הם מופיעים תמיד במקומות הכי פחות מתאימים, כלומר: ברגעים הכי צנועים ופרטיים של הדוד והרעיה. בנות ירושלים מופיעות תמיד כאשר הרעיה פונה אליהן, בשיח בין הרעיה לבין בנות ירושלים. כאשר הרעיה והדוד כבר הגיעו למצב של "שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני" או כאשר הרעיה אוחזת את דודה ולא מרפה, ומביאה אותו אל בית אמה ואל חדר הורתה. גם האפריון של המלך שלמה, שאמור להיות מקומה הפרטי של הרעיה, רצוף אהבה מבנות ירושלים. החברים והרעים של הדוד מוזמנים תמיד ע"י הדוד, כאשר הרעיה אומרת לו "יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו" והוא משיב "באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי", כלומר: באתי אל הרעיה הנמשלת לעיל לבשם ומור, דבש וחלב וכו', הוא מוסיף "אכלו רעים שתו ושכרו דודים". גם בסוף המגילה הוא אומר "היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני". האכילה והשתיה בתחלת הפסוק הם משל לדוד הבא אל רעייתו, מדוע אפוא הוא מזמין את רעיו לאכול ולשתות? לא מתקבל על הדעת שהדוד מזמין את כל רעיו לשתות ולהשתכר מרעייתו. הדוד איננו חולק את רעייתו עם רעיו, ודאי שהיא איננה מתאוה לכך. וכן יש לשאול: מדוע הנערה עצמה מביאה את בנות ירושלים ומשביעה אותן לא לעורר את האהבה, בכל פעם שהיא מגיעה אל רגעי השיא באהבתה אל הדוד. הלא היא זו שעוררה את האהבה.

לכן נלך כאן בדרך המפרשת שאין בשיר השירים אלא דוד ורעיה בלבד. שלמה הוא הדוד, כמו שהזכרנו לעיל. גם רעי הדוד הם הדוד עצמו, וגם בנות ירושלים הן הרעיה עצמה. חבריו של הדוד הם הדוד עצמו.<sup>2</sup> לכן גם הדוד מדבר אל עצמו בלשון חברים, רעים ודודים (ה, א; ח, יג), וכשהוא מזמין אותם לשבוע מהרעיה, הוא מזמין את עצמו. גם השיח שמנהלת הרעיה עם בנות ירושלים (כגון בפרק ה) הוא שיח דמיוני, שבו היא מדברת אל עצמה, כדרך כל אדם שמנהל מדי פעם שיח דמיוני עם קהל שומעים שהם למעשה הוא עצמו.<sup>3</sup>

הוי אומר: לשון יחיד ולשון רבים מתחלפות במגלה. לא רק בהקשר של הרעיה ובנות ירושלים, אלא גם בהקשרים נוספים.

נמצא אפוא שכל הדמויים שבמגילה הם דמויים לדוד ולרעיה עצמם. החברים הם הדוד והבנות הן הרעיה. הגפן, הכרם והמעייין הם הרעיה עצמה. כאשר היא מזמינה אותו לצאת השדה לראות הפרחה הגפן פתח הסמדר, היא עצמה הנמשל לגפן והסמדר, וכיון

<sup>2</sup> לשון יחיד ולשון רבים מתחלפות במגילה. וזה מוכח מכמה וכמה מקומות, נזכיר כמה דוגמאות: 'תורי זהב נעשה לך' (א, יא) ו'שובי שובי ונחזה בך מה תחזו' (ז א), כל אלה הם לשון רבים במשמעות יחיד. גם בסוף המגילה: "היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני". "חברים" - לשון רבים. "השמיעני" - לשון יחיד, כלומר: היחיד הוא הוא החברים.

<sup>3</sup> כמו שהרעים והחברים אינם מבטאים אלא פנייה שלו אל עצמו, כך הפניות לבנות ירושלים הן פניות שלה אל עצמה. לכן האפריון רצוף אהבה מבנות ירושלים (ג, ט-י), ואין בזה סתירה לכך שזהו שיר על האהבה האחת והיחידה; הרעיה נמשלת לבנות ירושלים, כי בת ירושלים היא הנמשל האמיתי בשיר. גם הבקשה שמבקשת הנערה מבנות ירושלים שלא יבזה בשל צבעה השחור, הוא דו שיח דמיוני בין הנערה לבין בנות ירושלים הדמיוניות, כלומר: זהו אמצעי לשיח בינה לבין עצמה. אין במגילה אלא דוד ורעיה בלבד.

בכל פעם שבו נשאת הנערה על כנפי דמיונה אל חיקו של הדוד, או נושאת אותו בדמיונה אל בית אמה, היא ממרת לגעור בעצמה ולהזכיר לעצמה: "השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ". אל תתקדמי מהר מדי.

שהוא ירד לראות האם היא עדין סמדר או שהיא כבר בשלה וענה "לא ידעתי" (ו יב), היא מזמינה אותו לתת לו את דדיה ולהראות שהיא כבר בשלה אליו. הבשלות של הסביבה והרקע היא דמוי להבשלת הרעיה עצמה. היא הכרם, היא הגפן והיא הרי הבשמים. היא בנות ירושלים והדוד הוא החברים והרעים. להלן נראה שגם הצבאות ואיילות השדה בכלל הזה.

גם כל הדימויים שברקע הם הדוד והרעיה עצמם. הרעיה נטרה את הכרמים אבל לא את כרמה שלה, כלומר לא את עצמה, היא הפכה שחרחורת. הדוד מזמין אותה לצאת עמו אל ההרים ואל המעין, ותוך כדי כך היא נמשלת להרים ומעין. הם נמצאים בכרמים, והיא עצמה הכרם. וכו'.

## רמזים לנמשל

יש במגלה רמזים רבים לנמשל: המקום שבו מתממשת אהבתם של הדוד והרעיה הוא האפיריון שבנה שלמה מעצי הלבנון. אפיריון שהיה במקורו יריעות שחורות, יריעות עזים לאהל. וכיון שהכל יודעים מה בנה שלמה מעצי הלבנון, הנמשל ברור. הרעיה באה אל האפיריון במור ולבונה, כשמן המשחה והמנחות. הרעיה נקראת בנות ירושלים, היא נמשלה לגנים ולארץ ישראל, והגנים הם ארץ ישראל, והיא מכונה היושבת בגנים.

מדוע היא משביעה את בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה? האם נשבעים בבעלי חיים? הלא כל שבועה בתנ"ך היא בשם ה'. וגם כאן נאמר השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות. צבאות הוא שם ה'. הדוד נמשל לצבי או לעפר האילים, וכיון שלשון רבים ולשון יחיד מתחלפות במגילה, כפי שהזכרנו לעיל, צבי או עפר האילים, הוא הוא צבאות או אילות השדה.<sup>7</sup> הרי כאן רמז שהדוד הוא ה' צבאות.

הרעיה נמשלה למקומות בארץ ישראל. לתרצה וירושלים, לחומות ומגדלים ולמגדל דוד. היא באה אל המלך אל בית ארזים המרוהט בעצי ברותים. שאיפתה היא להגיע אל חדרי המלך שבירושלים. והיא באה לשם מקושרת מור ואהלות ולבונה, ועם שמן טוב. א"א להתעלם מכך שהמשל הזה מכיל מרכיבים ברורים מאד של ה' וישראל, ארץ ישראל והמקדש, הקטורת ושמן המשחה, המשכן שבמדבר והמקדש שבארץ ישראל.

## מעשי שלמה מול שלמה במגלה

דרכו של שלמה לדמות את האהבה לה' לאהבת אשה. שלמה נהג כך לא רק במגלה אלא גם במקדש. את המקדש הוא קשט ב"כרובים אריות ותמורות כמער איש ולויות סביב". (מ"א ז לו). כלומר: בדימוי זכר ונקבה.<sup>7</sup> קשה הדבר ששלמה המשיל את עצמו לדוד המבקש את הרעיה, שכאמור לעיל, הוא הנמשל לה' האוהב את עם ישראל. מדוע לקח שלמה על עצמו את התפקיד הזה? נכון שיש רצון להראות שהדוד המדובר מולך על המציאות כולה, אך עדין נתינת התפקיד הזה למחבר המגילה אינה פשוטה. גם השימוש במשל מעין זה בקדש הקדשים הוא קשה ומעורר ספקות גדולים. ואעפ"כ,

<sup>7</sup> כמובן שברמה פשוטנית יותר עלינו לבאר שהצבי מבטא זריזות, יופי, חן והדר, ועבור הבנות דוקא הצבאות והאילות הן היפי שבטבע ובבריאה כולה, ואליהן בנות ירושלים משתוקקות. הרבדים השונים של המשל מרכיבים יחד את הנמשל, שהוא דוד שהרעיה משתוקקת אליו כצבי. פסגת השאיפות והתשוקות, שם ה' צבאות.

<sup>8</sup> הדימוי הזה הביא את ירמיהו ויחזקאל, נביאי החורבן, לדמות עבודת האלילים לאשה מנאפת. יחזקאל (ח י) ראה במקדש את כל גלולי בית ישראל מחוקה על הקיר סביב סביב, ומסתבר שהוא מדבר כנגד הפסוק "כמער איש ולויות סביב".

חכמינו שלאחר החורבן קבלו את ההנחה שהמשל הזה יכול לבא לידי בטוי בקדש הקדשים שבמקדש, ולכן אמרו שכל הכתובים קדש, ושיר השירים קדש קדשים.

## תהליך ההבשלה של האהבה ותהליך ההבשלה החקלאי

בתחלת המגילה הגשם אך עבר וקול התור נשמע בארצנו, וניחוחות האביב ממלאים את האויר והאווירה, והנערה נוטרת את כרמי הסמדר (האופייניים לאביב) ורואה בעיני רוחה את דודה עמה. אבל בסוף המגילה התמר עמוס אשכולות, הסמדר כבר נעשה יין רקח, ויש בו רמונים ותפוחים וכל מגדים. פירות בשלים של סוף הקיץ. הקיץ בא אל סופו והרעיה הבשילה. הבשלת הרעיה מלווה בהבשלת הפירות. בסוף המגלה הרעיה כבר קוראת אל הדוד ומזמינה אותו לצאת עמה לכרמים, עם הרצון וההזמנה לתת לו את דדיה. היא כבר מתרפקת על דודה ומים רבים לא יוכלו לכבות את אהבתה אליו.

א שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמָה: ב יִשְׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי-טוֹבִים דְּדִיךָ מִיַּיִן: ג לְרִיחַ שְׁמֹנֶיךָ טוֹבִים שְׁמֵן תוֹרֵק שְׁמֶךָ עַל-כֵּן עֲלָמוֹת אֶהְבֶּיךָ: ד מִשְׁכְּנִי אֶחְרִיךָ נְרִיצָה הִבִּיאֵנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרְיוֹ נְגִילָה וְנִשְׁמַחְתָּה בְּךָ נִזְכְּרָה דְּדִיךָ מִיַּיִן מִיִּשְׂרָיִם אֶהְבֶּיךָ: {פ}

ה שְׁחֹרָה אֲנִי וְנֶאֱמָר בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם כְּאֶהְלִי קָדָר כִּירִיעוֹת שְׁלָמָה: ו אֶל-תִּרְאֵנִי שְׂאֵנִי שְׁחֹרָה שְׂשׂוֹפְתִנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנִי אֲמִי נְחֹרֵי-כִי שְׁמֵנִי נִטְרָה אֶת-הַכְּרָמִים כְּרָמִי שְׁלִי לֹא נִטְרָתִי: ז הַנִּיחָה לִי שְׂאֵהָבָה נִפְשִׁי אֵיכָה תִרְעָה אֵיכָה תִרְבִּיץ בְּצִהָרִים שְׁלָמָה אֶהְיָה כְּעֵטִיהָ עַל עֲדְרֵי חִבְרִיךָ: ח אִם-לֹא תִדְעִי לָךְ תִּפְּחָה בְּנָשִׁים צְאִי-לָךְ בְּעַקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת-גְּדִיתֶיךָ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרָעִים: {פ}

יתכן שארבעת הפסוקים הראשונים הם פתיחה וכותרת לשיר כלו. המלך הביאני חדריו, וכיצד היה הדבר כל זה יתבאר להלן. ויש מפרשים שהפסוקים האלה עומדים בפני עצמם והם כבר חלק מהשיר עצמו. הנערה מתאוה שהמלך יביאנה לחדריו וינשקנה. ימשכנה אחריו אל חדריו. (רש"י). ויש מפרשים שהפסוקים האלה נאמרו כאשר כבר גרשה המלך מביתו וכעת היא מתאוה לשוב לשם (הגר"א). נזכרו כאן יין ושמן. (א) שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמָה: (ב) יִשְׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי טוֹבִים דְּדִיךָ מִיַּיִן: (ג) לְרִיחַ שְׁמֹנֶיךָ טוֹבִים שְׁמֵן תוֹרֵק שְׁמֶךָ שְׁמֵן טוֹב בַּעַל רִיחַ טוֹב. מזכיר את שמן המשחה, המשנה את שמו של הסך בו ועושהו מלך או כהן. כמו כן, הוא מושך את לב העלמות אל האיש. (ד) מִשְׁכְּנִי אֶחְרִיךָ וכו', משכני אחרוך אל חדריו כלולותיך. נִזְכְּרָה דְּדִיךָ מִיַּיִן אֲנִי נִזְכֶּרֶת בְּדִידְךָ הַמְּשֻׁכָּרִים וְהַמְּרוּיָם יוֹתֵר מִיַּיִן. ואני מהללת ושרה עליהם. מִיִּשְׂרָיִם אֶהְבֶּיךָ אֶהְבָה עִזָּה וַיִּשְׂרָה (רש"י). ויש מפרשים: אהבה יותר ממישרים, שהוא סוג של יין. נזכר גם להלן. (ד"מ).

הרעיה נוטרת את כרמי משפחתה, ומנהלת שיח דמיוני, תחילה עם בנות ירושלים (כלומר עם עצמה, כמו שבארנו בהקדמה), ואח"כ עם הדוד, שהיא מתבוננת בו ברעותו את הצאן, ועליו היא חולמת בהקיץ. (ה) שְׁחֹרָה אֲנִי וְנֶאֱמָר הִיא מוֹטְרֶדֶת מִכֵּךְ שֶׁהִיא שְׁחֹרָה, אֲבָל מִתְרַצֵּת וְאוֹמֶרֶת שֶׁהַצֵּבַע הַזֶּה מִיִּפְּהָ אוֹתָהּ כְּאֶהְלִי קָדָר כִּירִיעוֹת שְׁלָמָה רִמְזוּ לְנִמְשָׁל. בְּמִשְׁלָה: אֲנִי שְׁחֹרָה כְּמוֹ דָבָר יָפֵה וּמְכֻבָּד. הִיא מְזַכֵּרָה כְּאֵן אֶת יִרְיעוֹת הַעֲזִים הַשְּׁחֹרוֹת שֶׁל הַמִּשְׁכָּן. בֵּהֵן שׁוֹכֵן ה' בְּשַׁעַת שִׁישְׂרָאֵל

ט לְסִסְתִּי בְּרַכְבֵּי פְרָעָה דְּמִיתִיךָ רַעֲיָתִי: י נָאוּ וְלַחֲנִיךָ בַּתְּרִים צְנֹאֲרֶךָ בְּתַרְוִים: יא תּוֹרֵי זֶהָב נַעֲשֶׂה-לְךָ עִם נְקֻדּוֹת הַכֶּסֶף: יב עַד-שֶׁהִמְלִיךְ בְּמִסְבּוֹ נְרָדִי נִתַּן רִיחוֹ: יג צְרוֹר הַמָּר וְדוּדֵי לֵי בֵּין שְׁדֵי יָלִין: יד אֲשַׁפֵּל הַכֶּפֶר וְדוּדֵי לֵי בְּכַרְמֵי עֵין גְּדִי: {ס}

טו הַנֶּגֶד יָפָה רַעֲיָתִי הַנֶּגֶד יָפָה עֵינַיךָ יוֹנִים: טז הַנֶּגֶד יָפָה דוּדֵי אֶף נְעִים אֶף-עַרְשָׁנוּ קַעֲנָה: יז קְרוֹת בְּתֵינּוֹ אַרְזִים רַחֲטָנוּ (רַהֲיִטָנוּ) בְּרוֹתִים: א אֲנִי חֲבַצְלַת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמֻקִּים: ב כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחֲתוּמִים בֵּין רַעֲיָתִי בֵּין הַבְּנוֹת: ג כְּתַפּוּחַ בְּעֵצֵי הַיַּעַר בֵּין דוּדֵי בֵּין הַבְּנִים בְּצִלּוֹ הַמַּדְתִּי וַיִּשְׁכַּתִּי וּפְרִיָו מִתּוֹק לַחֲפִי: ד הִבִּיאֲנִי אֶל-בֵּית הַיָּיִן וְדָגְלוּ עָלַי אֶהְבָּה: ה סִמְכוֹנֵי בְּאֲשִׁישׁוֹת רַפְדוֹנֵי בַתַּפּוּחִים כִּי-חֹלַת אֶהְבָּה אָנִי: ו שְׁמָאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וַיִּמְיָנוּ תַּחֲבַקְנֵי: ז הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בְּצִבְאוֹת אוֹ בְּאֵילוֹת הַשָּׂדֶה אִם-תְּעִירוּ וְאִם-תְּעוֹדְרוּ אֶת-הָאֶהְבָּה עַד שֶׁתַּחֲפִץ: {ס}

במדבר. שלמה נמשל לה' במגלה. (ו) אל תראוני שאני שמתרחקת אל תחשבו שאני כעורה ובזויהבגלל הצבע שלי. נחרו בי הטילו עלי עבודה קשה. נטרה את הפרמים שומרת את הכרמים. פרמי שלי לא נטרתי ולכן לא שמרתי את עצמי, ונעשיתי שחורה. (ז) איכה היכן תרעה את הצאן. איכה תרביץ בצהררים תתן לצאן לרבוץ. הרעיה לא מעזה להפגש עם הדוד באופן רשמי ויזום. היא מטיילת בהרים כדי לפגשו כאילו במקרה. שלמה כי למה אהנה פעטיה על עדרי חביריך כי אם לא תגיד לי היכן אתה, אצטרך לחפש אותך בכל מקום, ואראה כמצטרפת לכל הרועים. (ח) אם לא תדעי לך היפה בנשים בדו השיח הדמיוני שבינה לבין הדוד, הדוד עונה לה כך: צאי לך בעקבי הצאן לכי בעקבות צאני ותמצאי אותי. כך עונה הרעיה לעצמה בשם הדוד, וכך היא עושה.

הדוד מוסיף שלשה פסוקים, המשבחים את הרעיה. נראה שאלה הם המשך דבריו הדמיוניים של הדוד בדו-השיח המדומה עם הרעיה. (ט) לְסִסְתִּי בְּרַכְבֵּי פְרָעָה דְּמִיתִיךָ רַעֲיָתִי כֵּן הַדוּד שׁוֹב נִמְשַׁל לַמֶּלֶךְ, שִׁישׁ לוֹ סוּסָה מֵהוֹדֶרֶת וַיִּקְרָה. (י) נָאוּ וְיָפוּ בַּתְּרִים ... בְּתַרְוִים תַּכְשִׁיטִים שׁוֹנִים. (יא) תּוֹרֵי זֶהָב נַעֲשֶׂה לְךָ עִם נְקֻדּוֹת הַכֶּסֶף תַּכְשִׁיטִים כֹּאלֵה אַעֲשֶׂה לְךָ. כֵּן חוֹזֶרֶת הַרְעִיָה לְדַבֵּר עַל עֲצָמָה: יֵשׁ בִּידֵהּ בְּשָׁמִים: נָרַד, מוֹר וּכְפָר. וְהִיא מְדַמָּה שְׁדוּדָה בַּחִיקָה, וְהִיא מִתְקַשֶּׁטֶת לְקִרְאָתוֹ. הִיא מַחֲזִיקָה בַּחִיקָה צְרוֹר מוֹר, וּמְדַמָּה שֶׁהוּא הַדוּד. הַבְּשָׁמִים מְזַכֵּרִים אֶת הַנִּמְשָׁל: הַקְּטָרֶת וְשִׁמֵן הַמִּשְׁחָה (וּבַהֲמִשְׁךְ הַמַּגְלָה זֶה יִהְיֶה מְפוֹרֵשׁ יוֹתֵר). (יב) עַד שֶׁהִמְלִיךְ בְּמִסְבּוֹ עוֹד בְּטֶרֶם הַגִּיעַ אֵלַי. נְרָדִי נִתַּן רִיחוֹ הַפִּיץ רִיחַ טוֹב. (הַבִּיאֹר שְׁנוֹי בַּמַּחֲלוֹקֶת: יֵשׁ בַּמְדַּרְשׁ גַּם שֶׁדְּרָשׁוּ אוֹתוֹ לַגִּנָּא: הַסִּיר אֶת רִיחוֹ) (יג) צְרוֹר הַמָּר צְרוֹרוֹ שֶׁל בְּשָׁמִי מוֹר. (יד) אֲשַׁפֵּל הַכֶּפֶר אֲשֶׁכּוֹל שֶׁל בְּשָׁמִי כֶּפֶר. בְּכַרְמֵי עֵין גְּדִי בְּשֶׁם שֶׁמְקוֹרוֹ בַּעֵין גְּדִי, שֶׁם הִיתָה תַּעֲשִׂית בְּשָׁמִים מְשׁוּבַחַת.

כֵּן מִמְשִׁיךְ הַשִּׁיחַ הַדְּמִיוֹנִי בֵּין הַדוּד לַרְעִיָה, בּוֹ הֵם מְשַׁבְּחִים זֶה אֶת זֶה, וְאֵף נִמְצָאִים יַחַד בְּבֵית אֶחָד, עַל עֶרֶשׂ אַחַת. וְגַם אוֹתָם הֵם מְשַׁבְּחִים. (טו) עֵינַיךָ יוֹנִים יִפּוֹת כִּיּוֹנִים. (יז) קְרוֹת בְּתֵינּוֹ אַרְזִים רִמָּז לַנִּמְשָׁל: הַמְּקַדֵּשׁ שֶׁעָשׂוּ אַרְזִים. (א) חֲבַצְלַת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמֻקִּים יָפָה כַּחֲבַצְלַת וְשׁוֹשַׁנָּה. (ד) הִבִּיאֲנִי אֶל בֵּית הַיָּיִן מִשְׁתֵּה הַחַתוּנָה. וְדָגְלוּ עָלַי אֶהְבָּה הַתְּקוּשׁוֹ הַמְּפֹרָשִׁים בַּבְּאוּרוֹ. וַיִּתְּכֵן שְׁבֻזְמָנָם הִיָּה הַחַתָּן שֶׁם אֶת דָּגְלוּ עַל הַכֹּלֵה לְאוֹת אֲדוֹנוֹת. וְהַכֹּלֵה הַזֹּאת אוֹהֶבֶת אֶת הַדָּגֵל. כֵּן אוֹ כֵּן, יֵשׁ כֵּן רִמָּז לַנִּמְשָׁל. שָׁבוּ חֲנוּ יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל דָּגְלוֹ סָבִיב אֵהֵל הַעֲדוֹת. (ה) סִמְכוֹנֵי בְּאֲשִׁישׁוֹת מְצָאנוּ בַּסֶּפֶר שְׁמוּאֵל שְׁאִישֵׁהּ הִיא מִיָּן מֵאֲכָל שְׁחִילֵק דוּד לְעַם יוֹם שְׁמַחָה. מִסְתַּבֵּר שֶׁנִּהְיָה לְהַגִּישׁ בַּחַתוּנוֹת אִישִׁישׁוֹת וְתַפּוּחִים. הַרְעִיָה מִבְּקִשַׁת מְבֻנוֹת יְרוּשָׁלַם לְהַבִּיא אִישִׁישׁוֹת וְתַפּוּחִים לַחַתוּנוֹתָהּ עִם הַדוּד. (ו) שְׁמָאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וַיִּמְיָנוּ תַּחֲבַקְנֵיכֶן מְדַמָּה הַרְעִיָה אֶת אֲשֶׁר יִהְיֶה אַחֲרַי

ח קול דודי הנהגה בא מדלג על-ההרים מקפץ על-הנבעות: ט דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנהגה עומד אחר כתלנו משגית מן-החלונות מצייץ מן-החרקים: י ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי-לך: יא כפי-הנהגה הסתו עבר הנשם חלף הלך לו: יב הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו: יג התאנה הנטה פניה והנפנים | סמדר נתנו הית קומי לכי (לך) רעיתי יפתי ולכי-לך: {ס} יד יונתי בחגני הסלע בסתר המדרגה הראיני את-מראיך השמיעני את-קולך כיקולך ערב ומראיך נאנה: {ס}

טו אֲחֻזוּ לָנוּ שְׁעָלִים שְׁעָלִים מִחֲבָלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סִמְדָר: טז דודי לי ואני לו הרעה בשושנים: יז עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה-לך דודי לצבי או לעפר האילים על-הרי בתר: {ס}

א על-משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתי ולא מצאתיו: ב אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות אבקשה את שאהבה נפשי בקשתי ולא מצאתיו: ג מצאני השמרים הסבבים בעיר את שאהבה נפשי ראיתם: ד כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי אֲחֻזתוֹ וְלֹא אֶרְפָּנוּ עַד-שֶׁהִבִּיאֲתוּ אֶל-בֵּית אִמִּי וְאֶל-חֲדָר הַדֹּרְתִי: ה השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם-תעירו | ואם-תעוררו את-האהבה עד שתחפץ: {ס}

החופה. (ז) השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ הרעה מרגישה שהיא הלכה רחוק מדי בדמיונותיה. לכן היא משביעה את עצמה שלא תעורר את האהבה מוקדם מדי, ולא תדמה את עצמה בחיק דודה. ויש כאן רמז לנמשל, כמו שבארנו בהקדמה.

הרעה יושבת בביתה, ובעיני רוחה היא רואה את דודה בא אליה. היא מדמה שהיא שומעת את צעדיו באים. ובעיני רוחה הוא דומה לצבי. (ח-ט) קול דודי ... או לעפר האילים כבר התבאר בהקדמה שיש כאן רמז לנמשל. הנה זה עומד אחר כתלנו משגית מן החלונות מצייץ מן החרקים הרעה יושבת בביתה, ומדמה בעיני רוחה שהדוד עומד מאחורי הקיר ומסתכל עליה דרך החלון. (י-יג) ענה דודי ואמר לי... קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך הרעה מדמה שהדוד מזמין אותה לצאת עמו אל ההרים. וכן היא מדמה שהדוד משבח אותה: (יד) יונתי בחגני הסלע הדוד מדמה את יפיה של הרעה ליופי של יונה היושבת בחגוי הסלעים. בסתר המדרגה דרכם של חקלאים לעצב את ההר במדרגות (טרסות). לפענים יונים מקננות בהן.

הרעה נוטרת את הכרם, ורואה את הדוד רועה מולה את צאנו. (טו) אֲחֻזוּ לָנוּ שְׁעָלִים שְׁעָלִים קטנים מחבלים כרמים ומפניהם עלי לנטור את הכרם. וכרמינו סמדרסמדר הוא שלב ראשוני ובוסרי, של תחילת גדילת הענבים. כיון שהכרם הוא משל לרעה עצמה, היא אומרת אני עדין סמדר, ולכן עדין לא תוכל לשאת אותי לאשה. (טז) הרעה בשושנים הרועה את צאנו בין השושנים. (יז) עד שיפוח היום ונסו הצללים בינתיים, עד שיעלה היום ויעלם החשך, סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר כלומר: הרעה רוצה את הדוד, אלא שהיא סבורה שעדין לא הגיע הזמן. היא מבקשת שיחכה על האור. ואפשר לפרש: אין זה ראוי שרעה ודוד שאינם נשואים יפגשו בלילה. לכן היא מבקשת שבינתיים ידלג על ההרים חזרה לביתו. אבל היא עדין רואה בו דוד הדומה לצבי או לעפר האיילים. הוא עדין מושא לתשוקה והערצה. היא רק מבקשת שימתין.

הרעה על משכבה בלילות, חולמת על כך שהיא יוצאת ומוצאת את דודה. (א-ב) על משכבי בלילות ... בקשתי ולא מצאתיו: (ג) מצאני השמרים הסבבים בעיר כאן, גם השומרים

ו מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל: ז הנה מטתו של שלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל: ח כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרב על ירכו מפחד בלילות: {ס} ט אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון: י עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרקבו ארגמן תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים: יא צאנה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו: {ס}

א הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים מבעד לצמתך שערך בעדר העזים שגלשו מהר גלעד: ב שניך בעדר הקצובות שעלו מן הרחצה שכלם מתאימות ושכלה אין בהם: ג פחוט השני שפתותיך ומדברך נאה כפלה הרמון רמתך מבעד לצמתך: ד כמגדל דויד צנאך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגברים: ה שני שניך כשני עפרים תאומי צביה הרועים בשושנים: ו עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל תר המור ואל גבעת הלבונה: ז כלך יפה רעיתי ויום אין בך: {ס}

ח אחי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי: מראש אמה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מהררי גמרים: ט לבבתי אחתי כלה לבבתי באחד (באתת) מעיניך באחד ענק מצורניך: י מה יפו דביך אחתי כלה מה טבו דביך מיון ורית שמניך מכל בשמים: יא נפת תפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך ורית שלמתוך כרית לבנון: {ס} יב גן נעול אחתי כלה גל נעול מען חתום: יג שלחוך פרהס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים: יד נרד ו כרפם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מר ואהלות עם כל ראשי בשמים: טו מען גנים

מחכים אליה. (ד) פמעט שעברתי מהם מיד אחרי שעברתי אותם (ה) השבעתי אתכם בנות ירושלים הרעיה מרגישה שהיא הלכה רחוק מדי בדמיונותיה. לכן היא משביעה את עצמה שלא תעורר את האהבה מוקדם מדי, ולא תדמה את דודה בבית אמה. ויש כאן רמז לנמשל, כמו שבארנו בהקדמה.

(ו) מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן וכו' הרעיה עולה מן המדבר אל מטתו ואפיריונו המפוארים, המכובדים, והמוקפים משמר כבוד של שלמה, הוא הדוד, הרעיה עולה כתימרות עשן במדבר, הנראים למרחוק. היא מקטרת מר ולבונה כלומר מבושמת ככלה. כמובן שזה בא להזכיר את הקטרת ושמן המשחה. (ט) אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון רמז ברור לנמשל. רמז למקדש שעשה שלמה מעצי הלבנון. (י) תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים אהבת הרעיה, שהיא בנות ירושלים, כמו שבארנו. (יא) בעטרה שעטרה לו אמו חתנתו חזרה אל המשל. הרעיה מתאוה לחתונה עם המלך.

כאן משבח הדוד את הרעיה ואת יפיה ומתאוה לבוא אליה (א) עיניך יונים יפות כיונים. מבעד לצמתך מראה של צמה המכסה ואינה מכסה את העינים, הוא מראה של נערה יפה וצנועה. שערך בעדר העזים שגלשו מהר גלעד שער שחור גולש. (ב) הקצובות כבשים מובחרות וחשובות (ראב"ע, רשב"ם) שעלו מן הרחצה נקיות, לקראת הגו. שכלם מתאימות שכל שניך תואמות זו את זו. ושכלה חור, פגם או שן חסרה. (ג) ומדברך עוד בטוי לשפתים המשמשות לדבור. רמתך עצמות המצח שמעל העין. מבעד לצמתך הזכיר שוב שהצמה מכסה את העינים והרקה, כדרך הצנועות. (ד) אלף המגן תלוי עליו התכשיטים התלויים על הצואר מזכירים את המגנים התלויים על מגדל דוד. (ו) עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל תר המור ואל גבעת הלבונה לעיל (ב יז, וראה באורנו שם) אמרה הרעיה שעד שיפוח היום לך אל ההרים. כלומר: אל תהיה עמי בלילה והמתן עד הבקר. כעת משיב הדוד ואומר שההר שאליו הוא רוצה ללכת הוא הר המור, שהוא משל לרעיה עצמה. כלומר: אני רוצה לבא אליך.

באר מים חיים ונזלים מן־לבנון: טו עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו: א באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם־בשמי אכלתי יערי עם־דבשי שתיתי ייני עם־חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים: {ס}

באני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתח־לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא־טל קוצותי רסיסי לילה: ג פשטתי את־פתגתי איככה אלבשנה רחצתי את־רגלי איככה אטנפם: ד דודי שלח ידו מן־החר ומעי המו עלי: ה קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו־מור ואצבעתי מור עבר על פפות המנעול: ו פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני: ז מצאני השמרים הסבכים בעיר הכוני פצעוני נשאו את־רדידי מעלי שמרי החמות: ח השבעתי אתכם בנות ירושלם אם־תמצאו את־דודי מה־תגידו לו שחולת אהבה אני: ט מה־דונך מדוד תיפה בנשים מה־דונך מדוד שככה השבעתנו: י דודי צח וארום דגיל מרבכה: יא ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחרות כעורב: יב עיניו כיונים על־אפיקי מים רחצות בחלב ושבות על־מלאת: יג לחו כערונית הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים נטפות מור עבר: יד ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עשת שן מעלפת ספירים: טו שוקיו עמודי שש מוסרים על־אדני־פז מראהו פלבנון בחור פארזים: טז חפו ממתקים וכלו מחמדים

הרעיה חולמת על חתונה. בפסוקים אלה הדוד מכנה אותה "כלה", והכנוי חוזר כמה פעמים. (היא לא נקראת כך במקומות אחרים בשיר השירים). הדוד מזמין את הנערה לבוא אליו מן ההרים, משבח אותה, מביא אותה אל גנו ובא אל גנו, כלומר אליה: (ח) תשופי תסתכלי, תצפי על הנוף מראש ההר. מראש אַמְנָה הר בצפון הארץ. שְׁנִיר וְחַרְמוֹן שני שמות שונים להר החרמון. מְמַעֲנוֹת אַרְיוֹת מְהַרְרֵי נְמָרִים היושבים בראשי ההרים. (ט) לִפְתָּחִי מִשְׁכַּת אֵת לְבִי. בְּאֶחָת מְעִינֶיךָ אֶפִּילוֹ אַחַת מְעִינֶיךָ מוֹשַׁכְת אֵת לְבִי. ק"ו שתיהן יחד. בְּאֶחָד עֲנַק מְצִוּלֶיךָ הַקְּשׁוּטִים שִׁבְצָאוֹרֶךְ. (י) מֵה יָפוּ וְכו' הַקְּרֵבָה אֵלֶיךָ טוֹבָה וְנַעֲמָה וּמְדִיפָה רִיח טוֹב, יוֹתֵר מֵהַנְּאוֹת אַחֵרוֹת. (יא) נִפְתַּח ... תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ כְּבִיכּוֹל פִּיּו נוֹטֵף נֶפֶת, דָּבֵשׁ וְחֵלֶב, וְהַנּוֹשֵׁק לִפֶּיךָ טוֹעַם טוֹעַם כֹּזֵה. (יב) גֵּן נְעוּל אַחֲתִי כְּלָה גַל נְעוּל מְעִין חֲתוּם הדוד ממשיל את הנערה לגן ומעין שהם נעמים ויפים. ועם זאת אומר שהכל חתום, כלומר: היא צנועה. (יג) שְׁלַחֶיךָ יֵשׁ מִפְרָשִׁים: שְׁדָה שֶׁלַחִין. אַחֲרֵי שֶׁהִמְשִׁיל אוֹתָהּ לְמַעַן שִׁמְשָׁקָהּ גֵן נְעוּל, הוּא מְתַאֵר אֵת אוֹתוֹ גֵן. כַּהֲמִשַׁךְ לְדִמּוּי עַל הַמַּעַן. וַיֵּשׁ מִפְרָשִׁים: עוֹרֵךְ. הוּא רַעֲנַן כִּפְרָדִס. פְּרִי מְגֻדִים נוֹתֵן פְּרִי מִגְדִים כְּפָרִים עִם נְרָדִים כִּפּוֹר וְנֵרֵד הֵם מִיְנֵי בִשְׂמִים, שֶׁהוֹזְכְּרוּ כְּבָר לְעֵיל (א יב־יד) כְּבִשְׂמִים שֶׁהִרְעִיָה מִתְבַּשְׂמֵת בָּהֶם וְהֵם נִמְצָאִים בַּחִיקָה. (יד) נֶרֶךְ וְכַרְפָּס וְכו' הַזְכִּיר כִּאֵן רִשִׁימָה אֲרַכָּה שֶׁל בִּשְׂמִים שֶׁהִרְעִיָה נִמְשַׁלֵּת בְּעֵינָיו אֵלֶיהָ. וְשֶׁהוּא חֵשׁ בְּרִיחָם בַּקְּרֵבָת הִרְעִיָה. הִרְעִיָה טוֹבָה בְּעֵינָיו כִּלְל הַבִּשְׂמִים הָאֵלֶּה. (טו) מְעִין גִּנִּים וְכו' הִרְעִיָה בְּעֵינֵי הַדּוֹד הִיא בָּאֵר חַיִּים חַיִּים עִבּוּרוֹ. מִים מִפְּכִים. (וְאֵם לְעֵיל הִיא הַשִּׁיר בְּאֵבִיב, כַּעַת הוּא כְּבָר הַתְּקַדָּם לְעוֹנָה שְׁבָה אָדָם שׁוֹאֵף לְשַׁבֵּת בְּמַעַן בְּצֵל הַעֲצִים). (טז) עוֹרֵי צְפוּן וּבּוֹאֵי תִימָן הִפִּיחֵי גִנֵּי יִזְלוּ בְּשִׁמּוֹ הַדּוֹד קוֹרָא לְנַעֲרָה, שְׁבָאָה מִצְפוּן, כַּאֲמוֹר לְעֵיל (אַתִּי מִלְּבַנוֹן כְּלָה), שֶׁתְּבֵא אֵלָיו לְדָרוֹם כְּדִי שִׁיכּוֹל לְהַנּוֹת מֵהַגֵּן וְהַבִּשְׂמִים. כְּלוֹמֵר מִמֶּנָּה. יְבֵא דוֹדִי לְגִנּוֹ וַיֹּאכַל פְּרִי מְגֻדָּיו וְאֵף הִיא אוֹמֵרֶת לוֹ: אַתָּה מוֹזֵמֵן לְבֵא אֵלַי, לְאֲכֹל אֵת פְּרֵי הַגֵּן. כְּלוֹמֵר: לְבֵא אֵלַי כִּאִישׁ אֵל אֲשֶׁה. (א) הַדּוֹד מִקְבֵּל אֵת הַהִזְמָנָה וּמְשִׁיב: בְּאֵתִי לְגִנִּי אַחֲתִי כְּלָה בְּאֵתִי אֵלֶיךָ. אַרְיֵתִי מוֹרֵי עִם בְּשִׁמִּי אֶכְלֵתִי יַעֲרִי עִם דְּבִשֵׁי שְׁתִּיתִי יֵינִי עִם חֲלָבִי אֶכְלֵתִי אֵת פִּירוֹתֶיךָ, הַמּוֹר וְהַבִּשְׂמִים, הַדְּבֵשׁ הַיֵּין וְהַחֵלֶב, שֶׁנִּמְשַׁלֵּת לָהֶם. אֶכְלֵוּ רַעִים שְׁתוּ וְשִׁכְּרוּ דוֹדִים וְכוּבֵר בְּאֵרְנוּ בַּהֲקַדְמָה שֶׁכֹּאֲשֶׁר הַדּוֹד מְדַבֵּר אֵל רַעִיו הוּא מְדַבֵּר עִם עֲצָמוֹ, וְכֹאֲשֶׁר הִרְעִיָה מְדַבֵּרֶת עִם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם הִיא מְדַבֵּרֶת עִם עֲצָמָה. כֵּאֵן הַדּוֹד מְזַמֵּן אֵת עֲצָמוֹ לְהַנּוֹת מֵהִרְעִיָה.

זו דודי וזה רעי בנות ירושלים: א אנה הלך דודי היפה בנשים אנה פנה דודי ונבקשנו עמך: ב דודי ירד לגנו לערנות הפשם לרעות בננים וללקט שושנים: ג אני לדודי ודודי לי הרעה בשושנים: {ס}

ד יפה את רעיתי כתרצה נאנה כירושלם אימה פנדגלות: ה הסבי עיניך מנגדי שהם הרחיבני שעריך כעדר העזים שגלשו מן הגלעד: ו שניך כעדר הרחלים שעלו מן הרחצה שכלם מתאימות ושכלה אין בהם: זכפולח הרמון רקתך מפעד לצמתך: ח ששים המה מלכות ושמנים פילגשים ועלמות אין מספר: ט אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאימה ברה היא לילדתה ראה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים ויתללוה: {ס} מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה אימה פנדגלות: {ס} יא אל-גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל לראות הפרתה הנפון הנצו הרמנים: יב לא ידעתי נפשי שמתני מרפבות עמי נדיב:

כמו לעיל (ג, א), שוב הרעיה על משכבה וחולמת על דודה. אלא שהפעם החלום הופך לחלום בלהות. היא מתעצלת ומאבדת את דודה. בעקבות זאת מחליטה הרעיה למצוא את דודה ויהי מה. והיא משוחחת עם עצמה ומשבחת ומהללת את דודה. (ב) אני ישנה ולפי ער ישנה ולא ישנה, מנומנמת. לבה ער וחולם על דודה. קול דודי דופק בדלת. שראשי נמלא טל קנצותי רסיסי לילה אנה הכניסי אותי הביתה. בחוץ קר ויורד טל על ראשי. (טל ולא גשם, כי כזכור אנו בקיץ. אבל קר. דרכו של חושק לא לשבח את חשוקו, אלא לחלום על חשוקו משבח אותו, כפי שהיה עד כאן. כאן, בגלל שהיא מאבדת את דודה. היא מתחילה לשבח אותו. והדוד זקוק לה. לישראל יש תפקיד לגדל את שמו של ה' בעולם, כפי שעושה כאן הרעיה). (ג) פשטתי את כתנתי וכו' אין לי כח לקום ממקומי, להתלבש וללכת אל הדלת. (ד) דודי שלח ידו מן החזר עזב את דלתי, כשראה שאיני פותחת. ומעי המו עליו רגשותי התעוררו כלפיו. (ה) וידי נטפו מור היא סכה מור על ידיה לפני שהלכה לישון, והמור נדבק לכל דבר שהיא נוגעת בו. נטיפת המור מלמדת גם שהיא עוד מנומנמת, וגם שהיא מדיפה ריח טוב. (ו) ודודי חמק עבר כבר הלך, עד שהתמהמהתי. נפשי נצאה כדברו התאויתי לשמוע את קולו. (ז) רידי מין בגד או תכשיט. (ח) השבעתי אתכם בנות ירושלים גם כאן היא משביעה את עצמה. אבל בנגוד לשתי הפעמים הקודמות, בהן השביעה את עצמה לא לעורר את האהבה לפני הזמן, כעת היא משביעה את עצמה לקום ולמצוא את הדוד ולבקש ממנו לבא אליה. אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני? ש"כ אשה לא אומרת זאת לאיש. כאן האהבה כבר חזקה דיה. (ט) מה דודי מדוד מה בין דודך לבין כל הדודים? (י) דגול מרבה יש מפרשים: מוקף רבבת חיילים. (רש"י). ויש מפרשים: דגול ומפואר יותר מרבבת אנשים, או המפואר ביות מבין רבבת אנשים (ראב"ע, רי"ק, רי"ד). (יא) פתם פז זהב. (יב) ישובות על מלאת לא בולטות ולא שוקעות. (יג) לחניו פערונת הפשם מגדלות מרקחים מקום שבו גדלים מרקחים. כלומר בשמים ומיני מתיקה שונים. (יד) מעיו בטנו. עשת שן גוש שנהב. מעלפת משובצת. (טו) עמודי שש עמודי שיש. פז זהב. אנה הלך דודי את מבקשת שנעזור לך למצוא את דודך? אמרי לנו היכן לחפשו. (ב) דודי ירד לגנו וכו' כאשר הוא לא עימה והיא שואפת אליו היא רואה אותו בעיני רוחה בערוגות הבשם עם השושנים.

(ד) פתרצה עיר בישראל, שמשה כבירה של ממלכת ישראל בטרם נבנתה שומרון. הדוד מדמה אותה לתרצה וירושלים, והיא נקראת בנות ירושלים. עוד רמז לנמשל. אימה פנדגלות מכוון לכך שהיא שיבחה אותו שהוא דגול מרבה. כעת הוא משבח אותה שהיא כנגדלות. כלומר: העלם מראה מעורר יראה והערצה כמו צבא ודגול. (ה) הסבי עיניך מנגדי ברוב יפך ומוראך איני

א שובי שובלי השולמית שובי שובי ונחזה בך מהתחזול בשולמית כמחלת המתנים: ב מהיפוי פעמיוך בנעלים בתנדיב חמוקי ירליך כמו חללים מעשה ידי אמן: ג שררך אגן הסהר אל יחסר המזג בטנד ערמת חטים סוגה בשושנים: ד שני שררך כשני עפרים האמי צביה: ה צוארך כמגדל השן עיניך ברכות כחשבון על-שער בתרבים אפך כמגדל הלכנון צופה פני דמשק: וראשך עליו כפרמל ודלת ראשך פארנמן מלך אסור ברהטים: ז מהיפית ומהנעמת אהבה בתענוגים: ח זאת קומתך דמתה לתמר ושדך לאשכלות: ט אמרתו אעלה בתמר אחזה בסנסניו ויהינא שדך פאשכלות הגפן וריח אפך כפתוחים: י וחכך כנין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים: יא אני לדודי ועלי תשוקתו: {ס}

יב לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים: יגשפיה לפרמים נראה אם-פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמוגים שם אתן את-דדי לך: יד יהודאים נתגדריח ועל-פתחינו כל-מגדים

יכול להסתכל בך. שהם הרהיבני מראן מרהיב. (ו-ז) שניך וכו' ראה לעיל ד ב-ג. (ח-ט) ששים המה וכו' יש הרבה נערות ועלמות, אבל את אחת ויחידה. ראונה בנות ויאשרוה כל מי שיראה אותה יאשר ויהלל אותה. (י) מי זאת הנשקפה כמו שחר נראית כמו אור השמש העולה במזרח. כשמש וכירח. (יא) אל גנת אגוז אגוז הוא עץ שזקוק להשקאה, הוא גדל במקום שיש בו תעלות מים ומעין, מעין תיאורה של הרעיה לעיל ד טו, מקום יפה, שהרעיה נמשלה לו. ירדתי אל הרעיה. באפי הנחל הפירות הגדלים בנחל. לראות הפרחה הגפן הנצו הרמוגים לעיל היה הכרם סמדר, כלומר הרעיה עוד לא היתה בשלה לנשואין. כעת אני בודק האם כבר הבשילה. (יב) לא ידעתי אם לעיל היה ברור שהכרם עוד סמדר, כעת הדבר כבר אינו ידוע. ויש מפרשים: לא ידעתי היכן היית ובקשתיך. נפשי שמתני מרפבות עמי נדיב רכבתי במרכבה לבקשך. ויש מפרשים: מצאתי את עצמי במרכבתך.

לעיל (ה ט) השיחה על יפיו של הדוד היתה בין הרעיה לבנות ירושלים. כעת השיחה על יפיה של השולמית, שפותחת בשאלה דומה, היא בין השולמית לבין הדוד. גם הדוד עובר תהליך פנימי של בירור, הדומה לזה שעברה הרעיה, ומסיק שהוא חפץ בה. (א) שובי שובי ונחזה בך שובי אלי ואראה את יפך. מה תחזו בשולמית איז יופי אתה רואה בי? כמחלת המתנים האם אני כמחולות היוצאים לקראת המחנה, שהכל באים לראות בהם? (ב) כמו לעיל, גם כאן הדוד מתאר את יפיה של הרעיה, אך בנגוד לעיל, כאן הוא מתאר אותה מלמטה למעלה. לאות שהיא כבר גדלה, וכעת היא כה גדולה, שכל המסתכל בה רואה תחילה את הנעלים. פצמיך רגליך. חללים תכשיטים.

(ג) שררך טבורך. אגן הסהר כלי מלא מים צלולים (רש"י). אל יחסר המזג לעולם לא חסרים בו מים למזוג. (ה) צוארך כמגדל השן ולעיל היה כמגדל דוד. עיניך ברכות כחשבון יפות כמו הברכות הידועות שבעיר חשבון. אפך כמגדל הלכנון צופה פני דמשקמגדל שהיה ידוע בזמנם, שהיה עומד בלבנון וצופה לדמשק. (ו) ודלת ראשך מקלעות שערך. (רש"י, רשב"ם) מלך אסור ברהטים המראה שלך הוא כמראהו של מלך הקשור בפארי המלוכה. (ח) זאת קומתך דמתה לתמר את גבוהה כתמר. ושדך לאשכלות אשכלות התמר מבשילים בסוף הקיץ. אז מבשיל גם הכרם. זהו גם זמנו של התפוח. הדוד מבקש לומר שהרעיה בשלה והוא חפץ בה. (השיר הגיע לימי תשרי, הימים שבהם בנה שלמה את המקדש). (ט) בסנסניו החלק המחזיק את אשכולות התמרים. (י) וחכך כנין הטוב הסמדר דלעיל, כעת הוא כבר יין. וכשם שהדוד חכו ממתקים, כך הרעיה. דובב שפתי ישנים לעיל הרעיה ישנה ולא קמה. כעת האהבה מעוררת אותה. עד שהיא אומרת: (יא) אני לדודי ועלי תשוקתו:

חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך:

א מי ותנך כאת לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבזו לי: ב אנהגך אביאך אל בית אמי תלמדני אשקך מנין הרקח מעסים רמני: ג שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני: ד השבעתי אתכם בנות ירושלים מה תעירו ומה תעררו את האהבה עד שתחפין: {ס}

ה מי זאת עלה מן המדבר מתרפקת על דודה תחת התפוח עורתיך שמה חבלתך אמה שמה חבלה ילדתך: ושימני כחותם על לבך כחותם על זרועך כי עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה: ז מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה אמיתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבזו לו: {ס}

ח אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה נעשה לאחננו ביום שידבר בה: ט אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם חילת היא נצור עליה לוח ארזי: י אני חומה ושדי כמנדלות אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום: {פ}

יא כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הפרם לנטרים איש יבא בפריו אלף כסף: יב פרמי שלי לפני האלף לך שלמה ומאתים לנטרים את פריו: יג היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני: יד ברח דודי ודמה לך לצביל או לעפר האילים על הרי בשמים:

(יב-ג) לכה דודי ... שם אמן את דודי לך לעיל (ו יא-יב), ירד הדוד אל הגן לראות אם הבשיל. כעת הרעיה מזמינה אותו לבדוק זאת שוב. ואומרת שכשיבא אל הגן, כלומר אליה, יקבל אותה. היא מזמינה אותו לבלות עמה בכפרים ובכרמים. (יד) הדודאים ... חדשים גם ישנים תיאור של סוף הקיץ. הפירות הבשילו, והם שמורים אך לך. כלומר: הרעיה מוכנה לקראת דודה.

(ב) בית אמי תלמדני בית אמי המלמדת אותי. אשקך מיין הרקח מעסים רמני שהרעיה נמשלה להם. היא כבר לא סמדר אלא יין רקח. כלומר: אתן לך את עצמי. כפי שהיא ממשיכה לתאר: (ג) שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני: (ד) השבעתי אתכם וכו' לעיל כאשר היא ראתה את עצמה בעיני רוחה בחיק הדוד היא השביעה את עצמה שלא תעורר את האהבה. כעת היא כבר יודעת שהאהבה התעוררה. לכן היא שואלת: מדוע עוררתני? הלא השבעתי אתכן. היא מזכירה את שני המקומות הקודמים שבהם היא השביעה את בנות ירושלים שלא תעוררנה את האהבה, בבית אמה ובחיק הדוד. ומזכירה את השבועה

כאן הרעיה כבר עולה ומתרפקת על דודה. היא אינה מצפה שהוא יוביל אותה לחופה כמו לעיל, אלא כבר מתרפקת עליו מעצמה. (ה) עוררתיך עוררתי את האהבה. (ו) שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך זכור אותי תמיד. ויש דורשים שיש כאן רמז לתפלין. כי עזה כמות אהבה וכו' ואינני יכולה לעמוד בפניה.

(ח-ט) אחות לנו קטנה וכו' הדוד משיב: את עדין קטנה, ואני עדין צריך לברר מה טיבך. האמנם ראויה את לטירת כסף. והיא משיבה: (י) אני חומה ואני ראויה להנשא לך. (יא) בבעל המון שם מקום. נתן את הפרם לנטרים קבע שהנוטרים בוצרים לעצמם, ובתנאי שכל אחד מהם משלם בכל שנה אלף כסף. ולכן אומרת הרעיה: (יב) פרמי שלי לפני כר התבאר לעיל (א ו) ש"כרמי שלי" הוא משל לרעיה עצמה. הרי כרמי שלי לפניך, קח אותי, אני נותנת לך את האלף שאני חיבת לך, וגם את המאתים שהנוטרים מקבלים. (יג) היושבת בגנים כנוי לרעיה, שהרי לעיל היא נמשלה לגנים. חברים מקשיבים לקולך אני מקשיב לקולך השמיעני כמו שאמר לעיל (ב יד). (יד) ברח דודי וכו' כמו שאמרת לעיל (ד ו, ובבארנו שם) שאתה רוצה לברוח אלי, ברח אלי, אל הרי הבשמים שהרעיה נמשלה להם.

## סדר קצירת העומר

(למוצאי יר"ט ראשון)

מצות העמר להקצר בליל ששה עשר בניסן בין בחול בין בשבת. מצותו לבוא מן הקמה ומן הלח ואינו בא אלא מארץ ישראל ומן המובחר. עמר זה מן השעורים. מערב יום טוב יוצאין שלוחי בית דין ועושין כריכות במחבר לקרקע כדי שיהא נוח לקצר. כל העירות הסמוכות לשם מתפנסות לשם כדי שיהא נקצר בעסק גדול. וקוצרין שלש סאין שעורין שלשה אנשים ובשלש קפות ובשלש מגלות כיון שחשכה אמר להם הקוצר לכל העומדים שם. בא השמש, אומרים לו הן. בא השמש, אומרים לו הן. בא השמש, אומרים לו הן. מגל זה, אומרים לו הן. מגל זה, אומרים לו הן. מגל זה, אומרים לו הן. קפה זו, אומרים לו הן. קפה זו, אומרים לו הן. קפה זו, אומרים לו הן. (בשבת אמר הקוצר, שבת היום, אומרים לו הן. שבת היום, אומרים לו הן. שבת היום, אומרים לו הן.) אקצר, אומרים לו קצר. אקצר, אומרים לו קצר. אקצר, אומרים לו קצר. שלש פעמים על כל דבר ודבר. קצרוהו ונתנוהו בקפות. הביאו לעזרה וכתוהו, וזרין אותו ובוררין ולוקחין השעורין ומתהבבין אותו באור, באבוב מנקב, שונאמר, אביב קלוי באש. אחר כך שוטחין אותו בעזרה שתהא הרוח מנשבת בו ונותנין אותו ברחים של גרוסות. וטוחנין את שלש הסאין ומוציאין מן הכל עשרון מנפה בשלש עשרה נפה. זהו מצות קצירת העמר בבית אלהינו. יהי רצון שיבנה במקרה בימינו:

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן: והניף את העמר לפני יהוה לרצונכם ממחרת השבת יניפנו הכהן: ועשיתם ביום הניפכם את העמר כבש תמים בן שנתו לעלה ליהוה: ומנחתו שני עשרונים סלת בלולה בשמן אשה ליהוה ריח ניחח ונספה יין רביעת ההין: ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם חקת עולם לדרתים בכל משבתיכם:

אתה הנחלתנו ארץ טובה, חלב ודבש זכה, בחרת בה לאהבה, ומלאו פניה תנובה. באנו אל הארץ אשר שלחתנו, זבת חלב ודבש וזה פריה לפניך נציגנו, דגן ותירוש סמכתנו, להקריב ראשיתו צויתנו.

גאלתנו הצלתנו ולקחתנו לך, הבאתנו אל הארץ אשר נשאת ידך, לתת אותה מורשה ולברכה, והיתה ליהוה המלוכה.

דבש וחלב בה הזבת, אל הדגן קראת, תבואת השדה הרבית, פאשר לאבותינו נשבעת. הבא נביא לפניך ונשית, מנחת בכורים ראש חרמשית, מפרי האדמה אשר נתת בראשית, ובה נתת עניך מרשית.

ובעוד לא מלאו הגרנות בר, וטרם קדש היום פמדבר, יוצאים בני גאולי מדבר, ועושים אותם כריכות במחבר.

זמנו הגיע ממחרת השבת, פקדת הארץ ותשקקה רבת, מלאו פני תבל תנובת, ארץ חלב ודבש זבת.

חַשֵׁף הַיּוֹם בְּרֹאשׁ אֲשֵׁמוּרוֹת, וְנֶאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הַעֲוֵרוֹת, לְתַת עֶסֶק גְּדוֹל לְקַצִּירוֹת, נִקְדָּמָה פְּנִיךָ  
בְּתוֹדָה בְּזִמְרוֹת.

טָרִם יִקְצְרוּהוּ עֲמָדוֹ מְהֻלְלִים, בְּשֻׁלֵּשׁ קַפּוֹת וּשְׁלֹשָׁה מַגָּלִים, כָּל דָּבָר אֶת הָעַם שׁוֹאֲלִים, זֶה שֶׁל  
שׁ רְגָלִים.

יַעֲנוּ כָּל הָעַם אָמֵן, שֻׁלֵּשׁ פְּעָמִים הֵן הֵן, אֶת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּי אוֹתָךְ בָּהֵן, רֵאשִׁית קַצִּירְכֶם אֶל הַפֶּ  
הֵן.

כְּשִׁמְעֵם דְּבָרֵי הָעַם בְּחֻכְמָה, הַחַל חֲרַמְשׁ בְּקָמָה, וְלִקְחוּ מֵרֵאשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה, לְהָרִים לִיהוָה  
תְּרוּמָה.

לְמִקּוֹם הַבְּחִירָה יִבְיֹאוּהוּ, יִחַבְטוּהוּ וּבֹאבוּב יִקְלוּהוּ, אָכִיב קְלוֹי גֶרֶשׁ יַעֲשֹׂהוּ, וּבְעֶזְרָה  
יִשְׁטַחֻהוּ.

מֵלֵא הַעֲמֹר מִמֶּנּוּ, לְמִשְׁמֶרֶת לְפָנָי יִהְיֶה יִנְיַחְנוּ, לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֶּקֶר נִנְיַח לָנוּ, מִמְּחֶרֶת הַשַּׁבָּת  
יִנְיַפְנוּ.

נָפָה יִנְפָּה מִשְׁלֵשׁ עֶשְׂרֵה נָפָה, לְהִנְיֵף אוֹתוֹ תְּנוּפָה, הַעֲמֹר עֲשִׁירִית הָאֵיפָה, כְּמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה  
בָּרָה וַיִּפָּה.

סָבוּ אֲלֵמִתֵּינוּ לְהַשְׁתַּחֲוֹת בְּרִנָּה, לַבֶּקֶר מֵהַר כֶּהֵן לְתַקְנָה, וַיִּצַק עָלֶיהָ שִׁמְנָה, עִם כָּל עֲצֵי  
לְבוֹנָה.

עֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה, אֲנִי בְּצִדְקָ אֶחְזֶה, לְפָנָי הַכַּפֶּרֶת יִזֶּה, אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה.

פֶּתַח אֶהְל מוֹעֵד יִנְיַפְנוּ, תְּנוּפַת עֲמֹר רֵאשִׁית קִמְתַּנּוּ, וּבֹו נִגִּיד הַיּוֹם לִיהוָה אֱלֹהֵינוּ, כִּי כָאֵנוּ אֶל  
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָנוּ.

צַד הַמְּזֻבָּח יִגֹּשׁ עֲמָרִם, אֲשֶׁר הוֹנֵף וְאֲשֶׁר הוֹרֵם, וְקִמְצָן קִמְצוֹ וּלְבוֹנָתוֹ לְהַקְטִירֶם, וְהַנְּיָחוּ  
לְעַלְלֵיהֶם יִתְרִם.

קָרִב יִקְרַב הַעֲמֹר בְּעַתּוֹ, וְעָמוּ כְּכֶשׁ בֵּין שְׁנֵתוֹ, שְׁנֵי עֶשְׂרוֹנִים מִנְחָתוֹ, בְּשִׁמְן תַּבְּלֵל סֶלְתוֹ.

רְבִיעִית תִּהְיֶה יַיִן נֶסֶכוֹ, לְתַת עוֹ לְמִלְכוֹ, הָאֵל תְּמִים דָּרְכוֹ, בְּשֻׁלָם סָכוֹ.

שׁוֹבָה אֵלֵינוּ בְּהִמּוֹן רַחֲמֵיךָ, וְזַכְנוּ לְקִיָּם מִצְוֹתֶיךָ, וְנַעֲשֶׂה וְנִקְרִיב לְפָנֶיךָ, רֵאשׁ תְּבוֹאֵת אָרֶץ  
קְדֻשֶׁךָ.

תִּגְאָלְנוּ מִפְּמִלְקֻט שְׁבָלִים, בְּשִׁמְחָה גְּדוֹלָה וּמְהֻלְלִים, קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית גְּאוּלִּים, יִהְיֶה כָּל  
פְּרִיֹו קִדְשׁ הַלְּוִלִים.

אִוֵר יוֹם הַנֶּהֱפֵךְ הַכְּשָׁרָה בְּנוֹגְהִים, לְצִיּוֹן נִדְחָה קְרֹא דְרוּשָׁה עֲלוֹת גְּהִים, בְּנִינ מִפְּאָר כְּרֹךְ  
מִחֲמַד לֵב וְגַהִים, מִשְׁפָּנֵי עֲלִיּוֹן בְּעֶשֶׂר מַעֲלוֹת קִדְשׁ גְּבַהִים, גִּיל לְכַבוֹת לְבָנוֹן הַמְּלַבֵּן נִצְוָחִים  
שְׁלוּהִים, נִכְבְּדוֹת מְדָבָר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים: דְּרִישׁוֹת לְדָרֵשׁ בְּשִׁכְנֶךָ מִקּוֹם כְּפוֹר שְׁלִים, סְלוּלֵי  
צִיּוֹן מִבְּקָשִׁים תִּפְקִידֵם הָרִם מִכְּשׁוֹלִים, הַמּוֹן חוֹגֵג עֲלוֹת יִרְאֶה הַתֵּר שְׁלֹשִׁים, עֵת כִּי בָא  
לְחַנְּנָה בְּלֵי רְשׁוֹלִים, וּמִהַקְרוֹב לָהּ בְּכּוֹרֵי נִדְבָה לְהַקְרִיב בְּטֵהַר שׁוֹלִים, פִּצְחוּ רִנְנוּ יַחֲדוּ חֲרֻבוֹת  
יְרוּשָׁלָיִם: זוֹרְזוּ לְהַקְדִּים שְׁלוּחִים דִּינֵי גִיא נְבוֹאוֹת, צֵאת מִבְּעָרֵב עֲשׂוֹת כְּרִיכוֹת מֵאֲבִיבֵי  
תְבוֹאוֹת, חוֹל וְשַׁבָּת כְּרַבִּים מְלֹאכוֹתֵינוּ בְּשֻׁלֹשׁ בָּאוֹת, קִבְצוּ עֲוֵרוֹת הַסְּמוּכוֹת עֶסֶק גְּדוֹל  
לְנָאוֹת, חֲשִׁכָה קַצְרוּהוּ וּנְתַנּוּהוּ בְּקִפְפָה וְלַעֲזָרָה מוֹכָאוֹת, מֵה יְדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יִהְיֶה צְבָאוֹת:  
טוֹבָה כְּפוֹלָה וּמְכַפֶּלֶת לְמִקּוֹם עֲלֵינוּ לְאִמֹר, רַבָּה עֲמָרִים בְּמִדְבָר כְּנַגְדֵם אֶחָד לְתִמֹר, יַחַבְט  
וְנַתֵּן לְאֲבוּב הָאוֹר בְּכִלּוֹ לְגִמֹר, שְׁטַחוּהוּ בְּעֶזְרָה עֲמָלוֹ לְרוּחַ חַיִּים לְכִמֹר, כְּמָה כְּפָרֵי מֵר לְסַנְטֹר  
הִלְזוּ לְזִמֹר, שְׁבַעוֹת חֲקוֹת קַצִּיר לָנוּ יִשְׁמֹר: תִּפְן בְּלַתֵּת וְצָבוּר וְנִגְרַם בְּלֵי חֶסֶר, בְּשֻׁלֵשׁ עֶשְׂרֵה  
נָפָה יוֹצִיאוּ מִמֶּנּוּ עֶשְׂרוֹן, נִתֵּן שְׁמָנוּ וּלְבוֹנָתוֹ יִצַק וּבְלָל בְּהַדְרוֹן, הַנִּיף וְהַגִּישׁ קִמְצָן וּמְלַח  
וְהַקְטִיר הַזְּכָרוֹן, מִזֵּר שְׁלַחַן גְּבוּהָ זָכוּ בְּשִׁנְרֵי הַדְּוֹרוֹן, כָּל זָכָר בְּכִנֵּי אֶהְרֹן: קָרִב הַעֲמֹר שְׁוֹקֵי  
יְרוּשָׁלָיִם בְּפִרוֹת מְעֻטָרִים, בְּזִרְיוֹת בֵּית דִּין מִחֲצוֹת רְחוֹקִים מִתְּרִים, מִרְחוֹק אֶת יִהוָה מְעֻזְכֶם  
זָכְרוּ מִזְכִּירִים וְנוֹהֲרִים, יְרוּשָׁלָיִם הַבְּנוּיָה תַעֲלֶה עַל לְבַבְכֶם נִמְהָרִים, חֲזָקוּ וְתִזְכְּרוּ לְשִׁמְעַ שִׁיר

ישורר להרים, הר בית יהוה בראש ההרים: לביתך נאנה קדש נוה תהלה חומל, בית יער הלכנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פרוזים פרות פרחיו עוד מהאמל, לזרעו של יצחק חסד ביום הגמל, ארוממך בעטור בפורי בקלתות מזהבות ולא בתורמל, כבוד הלכנון נתן לה הדר הכרמל: יראה כפת המוקד תשלוש שלם סביבך, שמך כשם מלכך שעריך בשבטיך בהסביך, העת כעדי תלכשי הדר סביך במסביך, שרות כהניך באביבך, נעיות לוייך באבוביך, עוד תעדי תפיך, טלול רוביך ברחוביך, שאלו שלום ירושלים ישליו אהביך: יתרה חבתך ירושלים כנוי שבעים שמותיך, כעיר שחברה לה הפקדו שומרי חומותיך, מזכירים לרחמך ולשומך תהלה בארץ לישב שוממותיך, באחנה וברעות ומקדש אל ברמה נויותיך, אדברה ואבקשה טוב לך ושלום באר מנותיך, יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך:

### מסכת מנחות פרק י

**א** רבי ישמעאל אומר, העמר היה בא בשבת משלש סאין, ובחל מחמש. ונחמים אומרים, אחד בשבת ואחד בחל, משלש היה בא. רבי חנינא סגן הכהנים אומר, בשבת היה נקצר ביחיד ובמגל אחת ובקפה אחת. ובחל, בשלשה ובשלש קפות ובשלש מגלות. ונחמים אומרים, אחד בשבת ואחד בחל, בשלשה ובשלש קפות ובשלש מגלות:

**ב** מצות העמר לבוא מן הקרוב. לא בכר הקרוב לירושלים, מביאים אותו מכל מקום. מעשה שפא מגלות צריפין, ושתי הלחם מבקעת עין סוכר:

**ג** כיצד היו עושים. שלוחי בית דין יוצאים מערב יום טוב, ועושין אותו כריכות במחבר לקרקע, כדי שיהא נוח לקצור. וכל העירות הסמוכות לשם, מתכנסות לשם, כדי שיהא נקצר בעסק גדול. כיון שחשכה, אומר להם, בא השמש, אומרים הין. בא השמש, אומרים הין. מגל זו, אומרים הין. מגל זו, אומרים הין. קפה זו, אומרים הין. בשבת אומר להם, שבת זו, אומרים הין. שבת זו, אומרים הין. אקצור, והם אומרים לו קצור. אקצור, והם אומרים לו קצור. שלש פעמים על כל דבר ודבר, והם אומרים לו הין, הין, הין. וכל כך למה, מפני הביתוסים, שהיו אומרים, אין קצירת העמר במוצאי יום טוב:

**ד** קצרוהו ונתנוהו בקפות, הביאוהו לעזרה, היו מהבהבין אותו באור, כדי לקיים בו מצות קלי, דברי רבי מאיר. ונחמים אומרים, בקנים ובקליחות חובטים אותו, כדי שלא יתמעד. נתנוהו לאבוב, ואבוב היה מנקב, כדי שיהא האור שולט בכלו. שטחוהו בעזרה, והרוח מנשבת בו. נתנוהו ברחים של גרוסות, והוציאו ממנו עשרון שהוא מנפה משלש עשרה נפה, והשאר נפדה ונאכל לכל אדם, וחיב בחלה, ופטור מן המעשרות. רבי עקיבא מחיב בחלה ובמעשרות. בא לו לעשרון, ונתן שמנו ולבונתו, יצק, ובלל, הניף, והגיש, וקמץ, והקטיר, והשאר נאכל לכהנים:

**ה** משקרב העמר, יוצאין ומוצאין שוק ירושלים שהוא מלא קמח וקלי שלא ברצון חכמים, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, ברצון חכמים היו עושים. משקרב העמר, התר החדש מיד, והרחוקים מתרים מחצות היום ולהלן. משתרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זכאי, שיהא יום הנף פלו אסור. אמר רבי יהודה, והלא מן התורה הוא אסור, שנאמר (ויקרא כג), עד עצם היום הזה. מפני מה הרחוקים מתרים מחצות היום ולהלן, מפני שהן יודעין שאין בית דין מתעצלין בו:

**ו** העמר היה מתיר במדינה, ושתי הלחם במקדש. אין מביאין מנחות ובפורים ומנחת בהמה קדם לעמר. ואם הביא, פסול. קדם לשתי הלחם, לא יביא. ואם הביא, פשר:

וַיֹּשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם  
 מֵעַל שְׁפַת הַיָּם: וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה  
 בְּמִצְרַיִם וַיֵּירָאוּ הָעָם אֶת יְהוָה וַיֹּאמְיִנוּ בֵּיתְהוָה וּבַמֶּשֶׁה עַבְדּוֹ: פ  
 אִזּוּ יִשְׂרָיִר מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לִיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר  
 אֲשִׁירָה לִיהוָה כִּי גָאָה גָאָה סוּס וּרְכָבוֹ רָמָה בָּיָם: עֲזִי וּזְמַרְתָּ יְהוָה וַיְהִי לִי  
 לִישׁוּעָה זֶה אֱלֹהֵי וְאֲנִי הוּא אֱלֹהֵי אָבִי וְאֲרַמְמָנָהוּ: יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה  
 שְׁמוֹ: מִרְכַּבַת פָּרָעָה וַחֲיִלוֹ יָרָה בָּיָם וּמִבְּחַר שְׁלֹשׁוֹ טָבְעוּ בַיָּם סוּף:  
 תַּהֲמַת יִכְסִּימוּ יָרְדוּ בַמַּצּוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן: יְמִינָהּ יְהוָה נֶאֱדָרֵי בַפֶּחַ יְמִינָהּ  
 יְהוָה תִּרְעֵץ אוֹיֵב: וּבָרַב גְּאוֹנָהּ תִּתְהַרֵס קַמְיָהּ תִּשְׁלַח חֲרֹנָהּ יֹאכְלֶמוּ כִּפְשׁ:  
 וּבְרוּחַ אַפְיָהּ נִעְרַמוּ מַיִם נִצְבּוּ כְמוֹ גֵּד נִזְלִים קִפְאוּ תַהֲמַת בָּלָב יָם: אָמַר  
 אוֹיֵב אֶרְדָּף אֲשִׁיג אֶחְלַק שְׁלָל תִּמְלֶאמֶנּוּ נַפְשֵׁי אַרְיֵק חֲרָבֵי תוֹרִישְׁמוּ יָדֵי:  
 נִשְׁפָּתָ בְרוּחָהּ כִּסְמוּ יָם צָלְלוּ כַעֲפוּרָת בַּמַּיִם אֲדִירִים: מִי כַמֶּכָה בְּאֵלֶם  
 יְהוָה מִי כַמֶּכָה נֶאֱדָר בַּקֶּדֶשׁ נוֹרָא תַהֲלֹת עָשָׂה פָּלֵא: נְטִיַת יְמִינָהּ  
 תִּבְלָעֶמוּ אֶרֶץ: נְחִיַת בְּחִסְדָּהּ עִם זִו גְּאֻלַּת נְהַלְתָּ בְּעֵזָה אֵל גְּוָה קִדְשָׁהּ:  
 שְׁמָעוּ עַמִּים יִרְגְּזוּן חֵיל אַחַז יִשְׁבִּי פִלְשֵׁת: אִזּוּ נִבְהָלוּ אֱלֹופֵי אֲדוּם אֵילֵי  
 מוֹאָב יֹאחֲזֶמוּ רָעַד נִמְגּוּ כֹל יִשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפְּל עֲלֵיהֶם אִימָתָה וּפְחַד בְּגֹדֶל  
 זְרוּעָהּ יִדְמוּ כְּאָבֶן עַד יַעֲבֹר עִמָּהּ יְהוָה עַד יַעֲבֹר עִם זִו קְנִיַת: תִּבְאֲמוּ  
 וְתִטְעֶמוּ בְּהַר נַחֲלָתָהּ מִכּוֹן לְשִׁבְתָּהּ פִּעֲלָתָהּ יְהוָה מִקֶּדֶשׁ אֲדֹנֵי כּוֹנְנֵי יָדֵיהּ:  
 יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֵלָם וָעַד: כִּי בָא סוּס פָּרָעָה בְּרָכְבוֹ וּבְפָרְשָׁיו בָּיָם וַיִּשָּׁב  
 יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבֹשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: פ  
 וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אַחֹת אַהֲרֹן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאֵן כָּל הַנָּשִׁים  
 אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחֲלֹת: וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוֹ לִיהוָה כִּי גָאָה גָאָה סוּס  
 וּרְכָבוֹ רָמָה בָּיָם: ס

יום ליבֹשָׁה נִהְפְּכוּ מְצוּלִים. שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְחוּ גְּאוֹלִים:  
 הַטְּבַעַת בְּתַרְמִית. רַגְלֵי בַת עֲנַמִּית. וּפְעָמֵי שׁוֹלְמִית. יָפוּ בְּנַעְלִים:  
 וְכָל רֹאֵי יִשׁוּרְרוֹן בְּעֵת הַיּוֹדֵי יִשׁוּרְרוֹן. אֵינן כְּאֵל יִשְׁרוּן. וְאוֹיְבֵינוּ פְּלִילִים:  
 דְּגָלֵי כֶּן תָּרִים. עַל הַנְּשָׁאָרִים וְתִלְקֹט נַפְזָרִים. כְּמִלְקֹט שְׁבָלִים:  
 הַבָּאִים עִמָּהּ. בְּבָרִית חוֹתְמָהּ. וּמִבְּטָן לְשִׁמְךָ. הִמָּה נְמוּלִים:  
 הַרְאֵה אוֹתוֹתֶם. לְכָל רוֹאֵי אוֹתֶם. וְעַל כְּנָפֵי כְּסוּתֶם. יַעֲשׂוּ גְּדִילִים:  
 לְמִי זֹאת נִרְשָׁמַת. הַכֹּר נָא דְּבַר אֱמֶת. לְמִי הַחוֹתְמַת וּלְמִי הַפְּתִילִים:  
 וְשׁוֹב שְׁנִית לְקִדְשָׁהּ. וְאֵל תּוֹסִיף לְגִרְשָׁהּ. וְהַעֲלֵה אוֹר שְׁמִשָּׁהּ. וְנָסוּ הַצְּלָלִים:  
 יְדִידִים רוֹמְמוּךָ. בְּשִׁירָה קִדְמוּךָ. מִי כַמֶּכָה יְהוָה בְּאֵלִים.

## ודוי מעשרות

לשביעי של פסח של שנה רביעית ושביעית, בשעת המנחה

כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה לקלוי לגר ליתום ולא־למנה ואכלו בשעריך ושבעו: ואמרת לפני יהוה אלהיך בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו לקלוי ולגר ליתום ולא־למנה ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי: לא אכלתי באני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת שמעתי בקול יהוה אלהי עשיתי ככל אשר צויתני: השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש:

מסכת מעשר שני פרק ה

ו ערב יום טוב הראשון של פסח של רביעית ושל שביעית, הנה בעור. כיצד, נותנין תרומה ותרומת מעשר לבעלים, ומעשר ראשון לבעליו, ומעשר עני לבעליו. ומעשר שני והבפורים מתבצרים בכל מקום. רבי שמעון אומר, הבפורים נתנין לפנהנים פתרומה. התבשיל, בית שמאי אומרים, צריך לבער. ובית הלל אומרים, הרי הוא כמבוער:

ז מי שהיו לו פרות בזמן הזה והגיעה שעת הבעור, בית שמאי אומרים, צריך לחלקן על הכסף. ובית הלל אומרים, אחד שהן כסף ואחד שהן פרות:

ח אמר רבי יהודה, בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינות, מהרו והתקינו את פרותיכם עד שלא תגיע שעת הבעור. עד שבא רבי עקיבא ולמד, שכל הפרות שלא באו לעונת המעשרות, פטורים מן הבעור:

ט מי שהיו פרותיו רחוקים ממנו, צריך לקרות להם שם. מעשה ברבן גמליאל והזקנים שהיו באין בספינה, אמר רבן גמליאל, עשור שאני עתיד למד, נתון ליהושע ומקומו משכר לו. עשור אחר שאני עתיד למד, נתון לעקיבא בן יוסף שיזכה בו לעניים, ומקומו משכר לו. אמר רבי יהושע, עשור שאני עתיד למד נתון לאלעזר בן עזריה, ומקומו משכר לו. ונתקבלו זה מזה שכר:

י במנחה ביום טוב האחרון היו מתנדין. כיצד הנה הודוי, בערתי הקדש מן הבית, זה מעשר שני ונטע רבעי. נתתיו לקלוי, זה מעשר לוי. וגם נתתיו, זו תרומה ותרומת מעשר. לגר ליתום ולא־למנה, זה מעשר עני, הלקט והשכחה והפאה, אף על פי שאינו מעפבין את הודוי. מן הבית, זו חלה:

יא לא ככל מצותך אשר צויתני, הא אם הקדים מעשר שני לראשון, אינו יכול להתנדות. לא עברתי ממצותיך, לא הפרשתי ממין על שאינו מינו, ולא מן התלוש על המחבר, ולא מן המחבר על התלוש, ולא מן החדש על הישן, ולא מן הישן על החדש. ולא שכחתי, לא שכחתי מלבדך ומלהזכיר שמך עליו:

יב לא אכלתי באני ממנו, הא אם אכלו באנינה אינו יכול להתנדות. ולא בערתי ממנו בטמא, הא אם הפרישו בטמאה אינו יכול להתנדות. ולא נתתי ממנו למת, לא לקחתי ממנו ארון ותכריכים למת, ולא נתתיו לאוננים אחרים. שמעתי בלול יי אלהי, הבאתיו לבית הבחירה. עשיתי ככל אשר צויתני, שמחתי ושמחתי בו:

יג השקיפה ממעון קדשך מן השמים, עשינו מה שגזרת עלינו, אף אתה עשה מה שהבטחתנו, השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל בבנים ובבנות. ואת האדמה אשר נתתה לנו, בטל ומטר ובגולדות בהמה. כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש, כדי שתתן טעם בפרות:

יד מכאן אמרו, ישראל וממזרים מתנדדים, אבל לא גרים ולא עבדים משחררים, שאין להם חלק בארץ. רבי מאיר אומר, אף לא כהנים ולוים, שלא נטלו חלק בארץ. רבי יוסי אומר, יש להם ערי מגרש:

טו יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר. אף הוא בטל את המעוררים, ואת הנוקפים. ועד ימיו הנה פטיש מכה בירושלים, ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי:

## ירושלים תשפ"ה

להזמנת ההגדה : <https://dash.bookpod.co.il/product/3547/>  
או חפשו ברשת הגדה של פסח מבוארת איתי אליצור